

**KRIVIČNA DJELA SILOVANJA
I OSTALOG SEKSUALNOG NASILJA
U BOSNI I HERCEGOVINI**

Krivična djela silovanja i ostalog seksualnog nasilja
u Bosni i Hercegovini

Sarajevo, 2017.

Edicija *Gender*
Knjiga 14

- Naslov: Krivična djela silovanja i ostalog seksualnog nasilja u Bosni i Hercegovini
- Autor/ice poglavlja: Nejra Nuna Čengić, Vladana Vasić, Brahim Kajević i Dijana Kapetanović
- Uredila: Vesna Pirija
- Saradnice/i: Adna Nalić, Amina Šurković, Amira Hasanović, Ana Buljan, Elvira Delić, Emina Zahirović, Hatidža Dedović, Irena Knežević, Irena Tokić, Kenan Delalić, Matej Vrebac, Mirza Haličević
- Lektura: Bjanka Alajbegović
- Prelom: Lejla Huremović
- Izdavač: Sarajevski otvoreni centar, www.soc.ba
- Za izdavača: Emina Bošnjak

© Sarajevski otvoreni centar/autorice

Nekomercijalno umnožavanje, fotokopiranje ili bilo koji drugi oblik reprodukcije cijele publikacije ili njezinih dijelova je poželjno, uz prethodno informiranje izdavača na office@soc.ba i saglasnost izdavača. Sadržaj ove publikacije je isključiva odgovornost njenih autora_ica.

Realizaciju Feminističke škole Žarana Papić, kao i izdavanje ove knjige, finansijski podržava Švedska vlada putem Švedske agencije za međunarodni razvoj i saradnju (Sida). Stavovi i mišljenja izneseni u tekstu su autorski i ne predstavljaju nužno stavove i mišljenja donatora. Autori/ce odgovaraju za svoj tekst.

**Krivična djela silovanja i ostalog seksualnog nasilja
u Bosni i Hercegovini**

Sarajevo, 2017.

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine, Sarajevo

343.541(497.6)

KRIVIČNA djela silovanja i ostalog seksualnog nasilja u Bosni i Hercegovini
/ [autor/ice Nejra Nuna Čengić ... [et al.]. - Sarajevo : Sarajevski otvoreni
centar, 2017. - 104 str. : graf. prikazi ; 21 cm. - (Edicija Gender ; knj. 14)

Biografije: str. 102-103. - Bibliografija: str. 95-97 ; bibliografske i druge bilješke
uz tekst.

ISBN 978-9958-536-58-8

1. Čengić, Nejra

COBISS.BH-ID 24719110

SADRŽAJ

Predgovor	9
I UVOD	11
II KRIVIČNA DJELA SEKSUALNOG NASILJA U PRAVNOM SISTEMU BOSNE I HERCEGOVINE	15
Uvod	15
1. Konvencija Vijeća Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (Istanbulska konvencija)	17
1.1 Konkretno definiranje radnji i ponašanja koje se smatraju seksualnim nasiljem i jasno definiranje pojma pristanka	19
1.2 Obaveza omogućavanja pristupa uslugama preventivne intervencije i terapijskim programima počiniteljima nasilja	20
1.3 Pružanje zaštite žrtvama nasilja u procesu zaštite od nasilja (pružanje osnovnih informacija, psihosocijalne podrške, pravne pomoći pri prijavljivanju nasilja, smještanje u skloništa i zaštita djece)	20
1.4 Seksualno uznemiravanje	24
1.5 Primjenjivost krivičnih djela i uzimanje u obzir otežavajućih okolnosti u vezi sa specifičnom prirodom odnosa počinitelja i žrtve	24
1.6 Odgovor institucija - sprečavanje rodno zasnovanog nasilja i postupak zaštite žrtava nasilja	25
2. Seksualno nasilje u BiH i u Republici Hrvatskoj: uporedni prikaz odredbi krivičnih zakona entiteta i Brčko distrika i Kaznenog zakona Republike Hrvatske	27
2.1 Krivično djelo silovanja	29

2.2	Krivično djelo spolni odnos bez pristanka	30
2.3	Spolni odnos s maloljetnikom	31
2.4	Krivično djelo spolni odnos s nemoćnom osobom	33
2.5	Krivično djelo spolni odnos zloupotrebom položaja	34
2.6	Krivično djelo prinude na spolni odnos	35
2.7	Krivično djelo bludne radnje	35
2.8	Krivično djelo spolne ucjene	36
2.9	Krivično djelo spolno uznemiravanje	37
2.10	Krivično djelo zadovoljenja pohote pred maloljetnikom	38
2.11	Teška krivična djela protiv spolne slobode	39
3.	Neophodnost dodatnog usklađivanja krivičnog zakonodavstva u BiH s Istanbulsom konvencijom	40
III	ISTRAŽIVANJE: ZLOČINI SILOVANJA I SEKSUALNOG NASILJA U BOSNI I HERCEGOVINI – OD PROCEDURE PRIJAVE DO KAZNENIH POLITIKA	46
1.	Metodologija i cilj istraživanja	46
2.	Analiza intervjuja	47
2.1	Ocjena zakonskog okvira	47
2.2	Implementacija	48
2.2.1	<i>Broj prijava silovanja: marginalizacija i gradiranje?</i>	48
2.2.2	<i>Istražni postupak</i>	49
2.2.3	<i>Zaštitne mjere, mjere pritvora i mjere zabrane:</i>	

<i>različiti fokusi, zbrka oko ingerencija i manjkava primjena</i>	57
2.2.4 <i>Povlačenje i promjena iskaza/prijave: odsustvo odgovornosti institucija</i>	61
2.2.5 <i>Sudski postupak i presude</i>	64
2.2.6 <i>Naknada štete žrtvi</i>	71
2.3 <i>Obučenosť i radna etika za postupanje sa žrtvama silovanja: pitanje afiniteta i dovoljnog zalaganja</i>	72
2.4 <i>Profesionalnost i međusektorsko djelovanje</i>	76
2.5 <i>Izazovi</i>	79
3. Zaključna razmatranja	80
IV ISTRAŽIVANJE: PERCEPCIJA KRIVIČNOG DJELA SILOVANJA I ŽENA KOJE SU PREŽIVJELE SILOVANJE	84
1. Metodologija i cilj istraživanja	84
2. Statistički pregled rezultata istraživanja	85
3. Analiza rezultata	88
4. Najvažniji nalazi analize i zaključci	90
V ZAKLJUČAK	92
VI IZVORI	95
VII PRILOG: OBRASCI ZA STRUKTURIRANE INTERVJUE	97
VIII BIOGRAFIJE	101
O Sarajevskom otvorenom centru	103
O ediciji Gender	103

PREDGOVOR

Sarajevski otvoreni centar je od 2015. godine kroz Feminističku školu Žarana Papić, nastavio program Ženskih studija Žarana Papić, koji je 1998. godine pokrenulo i vodilo Udruženje Žene ženama kao prvi studij o ženama u Bosni i Hercegovini. Feministička škola Žarana Papić je dvosemestralni akademsko-aktivistički obrazovni program, čiji je cilj da kroz teorijske i praktične module pruži feminističko obrazovanje o teorijama, konceptima i praksama potrebnim, između ostalog i, za stručno i kritičko javno djelovanje u domaćim, regionalnim, međunarodnim, vladinim i nevladinim organizacijama. Predavačko osoblje sastoji se od stručnjakinja i stručnjaka a iz različitih naučnih oblasti iz BiH i regije.

Zadatak Feminističke škole jeste da pruži obrazovanje koje će, kroz kritičko i analitičko feminističko razmišljanje, odgovornost, solidarnost i povezivanje, osnažiti osobe u političkim, kulturnim i civilnim inicijativama da preuzimaju odgovornost i društveno djeluju. Škola nudi reviziju i evaluaciju dominantnih znanja kroz transdisciplinarno feminističko formalno, neformalno i zanemareno znanje, kako bi se mogla analizirati politička, kulturna, socijalna i pravna pitanja, problemi i konteksti. Škola djeluje podjednako na produkciju znanja, omogućavajući interakciju između nauka i različitih segmenata društva, kao i na poticanje konkretnih zagovaračkih i aktivističkih inicijativa u našem okruženju.

U maju 2017. godine Sarajevski otvoreni centar je u okviru treće generacije Feminističke škole Žarana Papić počeo da radi na istraživanju vezanom za zločin silovanja, kako bi se mapirala situacija i došlo do širokog spektra podataka, iz čitave Bosne i Hercegovine, o prijavama silovanja i ostalog seksualnog nasilja, procedurama istrage, te posredno i iskustvima žrtava, u slučajevima silovanja koje se ne vodi kao porodično nasilje.

Knjiga koja je pred nama proizašla je iz zajedničkog rada polaznica/ka Feminističke škole Žarana Papić i stručnjakinja iz različitih naučnih disciplina. Nadamo se da je pokazana sva složenost krivičnog djela silovanja u BiH, kroz različite pristupe temi – od pravne analize zakonskog okvira, preko kvalitativnog istraživanja o postupanju službenih osoba i organizacija civilnog društva, sve do ankete o percepciji silovanja u javnosti.

Jasmina Čaušević

I

UVOD

Silovanje se uglavnom definira kao seksualni odnos ili druga vrsta seksualne penetracije počinjena od strane učinioca tog krivičnog djela prema žrtvi, bez njenog pristanka.¹ Razlike u definiranju krivičnog djela silovanja postoje između različitih zakonodavstava, u zavisnosti od poimanja djela koja su ta društva usvojila, na osnovu tradicijskih, kulturoloških i društvenih vrijednosti koje se štite krivičnim zakonodavstvima, što je uveliko uvjetovano i stepenom njihovog razvoja u zaštiti ljudskih prava. Čak ni Istanbulska konvencija² ne pruža preciznu, jedinstvenu definiciju silovanja, nego u članu 36. definira seksualno nasilje, koje obuhvata i silovanje, kao:

- a) *„vaginalnu, analnu ili oralnu penetracija seksualne naravi bilo kojim dijelom tijela ili predmetom u tijelo druge osobe bez pristanka te osobe;*
- b) *druge radnje seksualne naravi s drugom osobom bez pristanka te osobe;*
- c) *utjecanje da druga osoba, bez svojega pristanka, sudjeluje u radnjama seksualne naravi s trećom osobom.“³*

Statistički podaci pokazuju da je silovanje krivično djelo koje se izuzetno slabo prijavljuje. Neka od istraživanja govore o poražavajućim brojkama koje dosežu stopu od 91,6% neprijavljenih silovanja.⁴ Razlozi za to su višestruke prirode, a najčešće se mogu

- 1 Smith, Merrill D., ed.: Encyclopedia of rape (1. publ. ed.). Westport, Connecticut and London: Greenwood Press, 2004., str. 169–170.
- 2 Konvencija Vijeća Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, dostupna na: <https://www.coe.int/fr/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/090000168008482e> (stranici pristupljeno 13.11.2017. godine)
- 3 Čl. 36. Konvencije: Štimac Radin, Helena, ed.: Konvencija Vijeća Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (neslužbeni prijevod), Ured za ravnopravnost spolova Republike Hrvatske, Zagreb, 2014.
- 4 Italian National Statistic Institute (ISTAT): Survey on Violence Against Women, UN

podvesti pod strah od društvene stigmatizacije, sumnju u pravni sistem, strah od odmazde ili pak nesigurnost same žrtve u protupravnost djela koje je pretrpjela. Posljednji izvještaj Ujedinjenih naroda koji je obuhvatio statističke podatke dostavljene od strane vladinih institucija, ukupno 70 država pokazuje da se godišnje u svijetu prijavi preko 250.000 silovanja ili pokušaja silovanja.⁵ Bosna i Hercegovina nije dostavila podatke za ovo istraživanje.

U pravnom sistemu Bosne i Hercegovine silovanje predstavlja krivično djelo za koje se može izreći kazna zatvora od jedne do deset godina,⁶ odnosno tri do deset godina.⁷ Određeno je kao prinuda na obljudu ili neku drugu spolnu radnju, upotrebom sile ili prijetnje po život ili tijelo žrtve ili njoj bliske osobe.⁸ Krivični zakoni propisuju i kvalificirane oblike djela, koji podrazumijevaju izrazito okrutne ili ponižavajuće načine na koje je djelo učinjeno, višestrukost učinjenih djela, smrtnu posljedicu, teške tjelesne ozljede, trudnoću, činjenicu da je djelo počinjeno zbog etničke, narodnosne, rasne, vjerske ili jezičke netrpeljivosti prema žrtvi ili činjenicu da je žrtva maloljetna osoba.⁹

Iako je putem krivičnog zakonodavstva društvo osudilo ovakva postupanja, postavlja se pitanje društvene zbilje i odnosa prema krivičnim djelima silovanja, učiniocima i žrtvama. Kako bh. društvo, koje je u dobroj mjeri tradicionalno i zasnovano na patrijarhalnim vrijednostima, sa vrlo distinktivnom podjelom privatne i javne sfere, percipira silovanje i njegove društvene posljedice? Da

WOMEN, 2006. URL:<https://web.archive.org/web/20140201182537/http://sgdatabase.unwomen.org/searchDetail.action?measureId=26309&baseHREF=country&baseHREFId=675> (stranici pristupljeno 13.11.2017. godine)

5 Eighth United Nations Survey on Crime Trends and the Operations of Criminal Justice Systems. URL:<http://www.unodc.org/unodc/en/data-and-analysis/Eighth-United-Nations-Survey-on-Crime-Trends-and-the-Operations-of-Criminal-Justice-Systems.html#responses> (stranici pristupljeno 13.11.2017. godine)

6 Čl. 203. st. 1. Krivičnog zakona Federacije BiH („Službene novine FBiH“, broj: 36/03, 37/03, 21/04, 69/04, 18/05, 42/10, 42/11, 59/14 i 76/14)

7 Čl. 165. st. 1. Krivičnog zakonika Republike Srpske (“Službeni glasnik Republike Srpske“, broj: 64/17)

8 Ibid.

9 Čl. 203. KZ FBiH

li smo svjesni protupravnosti seksualnih odnosa u kojima obostrani pristanak izostaje u njegovom punom značenju? Koja je granica između onoga što se tolerira, treba ostati u „četiri zida“ i seksualnog nasilja koje zaslužuje sankciju? I, na kraju, kakav sistem imamo i da li isti osigurava krivično procesuiranje učinilaca ovih krivičnih djela u skladu sa najvišim standardima?

Sarajevski otvoreni centar je (u okviru Feminističke škole Žarana Papić) započeo ekstenzivno istraživanje kako bi se mapirala situacija i došlo do širokog spektra podataka o prijavama silovanja i seksualnog nasilja, procedurama istrage, presudama, kaznenoj politici, odnosu i postupanju službenih lica koja rade na procesuiranju ovih krivičnih djela, te stavovima javnosti.

U prvoj publikaciji koju objavljujemo, analiziran je pravni okvir kojim je Bosna i Hercegovina inkriminirala krivična djela seksualnog nasilja, s posebnim fokusom na silovanje. To podrazumijeva analizu relevantnih odredbi važećih krivičnih zakona,¹⁰ Istanbulske konvencije čija je potpisnica Bosna i Hercegovina, te odredbe Kaznenog zakona Republike Hrvatske za potrebe komparativne analize s ciljem identificiranja potreba za unapređenje domaćeg zakonodavstva. Drugi dio publikacije čini kvalitativno istraživanje o postupanju i stavovima službenih osoba koje rade na procesuiranju krivičnih djela seksualnog nasilja, te predstavnika organizacija civilnog društva koje se bave zaštitom prava oštećenih. Istraživanje bazirano na intervjuima bilo je usmjereno na analizu postupanja različitih aktera u sistemu krivičnopravne zaštite, funkcionalnost postojećih mehanizama i prilagođenost procedura postupanja. Posebna pažnja poklonjena je ispitivanju senzibiliziranosti, odnosno prisutnosti stereotipa o silovanju i rodni predrasuda kod službenih osoba. Naime, ovi faktori umnogome određuju način kako se slučajevi seksualnog nasilja istražuju, procesuiraju, kakav je tretman žrtava/osoba koje prijavljuju takva djela i, u konačnici, kakve presude i kaznenu politiku pravosuđe donosi i usvaja. Posljednji dio publikacije čini istraživanje o per-

¹⁰ Krivični zakoni Federacije BiH, Republike Srpske i Brčko distrikta.

cepciji krivičnog djela silovanja i žena koje su pretrpjele silovanje od strane mlađe populacije. Istraživanje je imalo za cilj da ispita zastupljenost učestalih stereotipa i mitova o silovanju i žrtvama silovanja, te da potvrdi ili opovrgne tezu o dubokoj ukorijenjenosti tradicionalnih, patrijarhalnih i, bez pretjerivanja, šovinističkih stavova, o ovom problemu. Nažalost, rezultati će nas suočiti sa poražavajućim zaključcima o stepenu vladajuće svijesti u pogledu razumijevanja društvene opasnosti krivičnog djela silovanja, njegovih štetnih posljedica i empatičnog odnosa prema žrtvama.

Ova publikacija pruža specifičnu, feminističku percepciju i kritiku analiziranih problema. U tom smislu se odmiče od klasičnih pravnih analiza s kojim su se čitaoci imali priliku susretati. Pozicioniranje feminizma kao paradigme u posmatranju društvenih odnosa stoga predstavlja poseban kvalitet ovog projekta. Nadamo se da će isti uspjeti pokrenuti promišljanja i diskusiju o potrebnim unapređenjima u cijelom sistemu krivičnopravne zaštite i drugih oblika sistemske prevencije krivičnih djela seksualnog nasilja i podrške žrtvama.

II

KRIVIČNA DJELA SEKSUALNOG NASILJA U PRAVNOM SISTEMU BOSNE I HERCEGOVINE

Vladana Vasić

Uvod

Pravna regulacija i definiranje pojma silovanja razlikuju se u većini država svijeta. Silovanjem se uglavnom smatra prisiljavanje, prinuđivanje ili upuštanje u seksualni odnos s drugom osobom bez njenog jasnog i svojevrijednog pristanka. Pri tome, seksualni odnos ne mora nužno podrazumijevati penetraciju, već se silovanjem smatra bilo koja vrsta seksualnog odnosa (oralni, upotrebom nekog predmeta, vaginalni, analni spolni odnos, te druge seksualne radnje učinjene bez pristanka žrtve) u koju se počinitelj upustio bez da utvrdi da žrtva na njega svojevrijedno pristaje.

Za potrebe ovog istraživanja izvršena je analiza pravne regulacije silovanja i njemu srodnih krivičnih djela drugih oblika seksualnog nasilja u Bosni i Hercegovini, te njihove usklađenosti sa standardima postavljenim Kovencijom Vijeća Europe o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (Istanbulska konvencija). Krivična djela seksualnog nasilja obrađena u ovoj analizi ne dotiču se pitanja ratnog seksualnog nasilja, s obzirom da je ono bilo predmetom ranijih pravnih analiza drugih organizacija civilnog društva u BiH.

Ova analiza obuhvata odredbe i standarde propisane Istanbulskom konvencijom koje se odnose na krivična djela seksualnog nasilja, definiranje pojma pristanka, silovanja, pružanja usluga podrške žrtvama ovakvog nasilja, te adekvatnog odgovora institucija i unapređenja krivičnogopravnog okvira i preventivnog djelovanja.

Prilikom analize domaćeg pravnog okvira, naglasak je stavljen na ona krivična djela seksualnog nasilja koja se u bh. pravnom sistemu smatraju silovanjem ili reguliraju krivična djela upuštanja u seksualni odnos s osobom bez njenog pristanka ili osobom čiji pristanak na taj odnos nije bio dobrovoljan i jasno iskomuniciran. U svrhu komparativne analize i davanja pozitivnih primjera, obrađena su pravna rješenja iz Kaznenog zakona Republike Hrvatske, koja su trenutno u regiji najusklađenija s odredbama Istanbulske konvencije i mogu služiti kao primjer pozitivne prakse i podloga za slične izmjene u BiH.

Ovom analizom istaknute su razlike između preporuka Istanbulske konvencije i krivičnog zakonodavstva BiH, ukazano je na nedostatke i propuste trenutno važećih zakona i date su konkretne preporuke za unapređenje postojećeg zakonskog okvira. Iako se analiza bazira na relevantnim odredbama krivičnih zakona entiteta i Brčko distrikta, te iako se u okviru nje donekle tematizira oblast seksualnog nasilja u braku i porodičnog seksualnog nasilja, jasno je da će za adekvatno uređenje ovih pitanja biti neophodne i izmjene entitetskih zakona o nasilju u porodici i njihovo usklađivanje sa Istanbulskom konvencijom.

Bosna i Hercegovina je u novembru 2013. godine ratificirala Istanbulsku konvenciju, kao šesta država članica Vijeća Europe, čime je pružila obavezu da u svoje zakonodavstvo ugradi veliki broj instrumenata predviđenih ovom Konvencijom, koji za cilj imaju uspostavu što efikasnijeg sistema prevencije i borbe protiv nasilja nad ženama i obiteljskog nasilja.

Kada se radi o oblasti seksualnog nasilja kojom se bavi ova analiza, od novembra 2013. do novembra 2017. godine, samo je Krivični zakon Republike Srpske prošao proces usklađivanja s odredbama Istanbulske konvencije. Međutim, i to je učinjeno djelimično. Naime, prilikom ovih izmjena, propuštena je prilika da se pruži precizna definicija pristanka, te da se tematizira bračno seksualno nasilje i

jasno definiraju termini koji se koriste za opis ovih krivičnih djela. Posebno zabrinjava činjenica što slične izmjene krivičnih zakona Federacije BiH i Brčko distrikta još uvijek nisu ni u pripremi.

1. Konvencija Vijeća Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (Istanbulska konvencija)

Konvencija Vijeća Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (Istanbulska konvencija) od 11.5.2011. godine sveobuhvatan je međunarodni sporazum čiji cilj jeste zaštita žena od svih vidova nasilja i sprečavanje, procesuiranje i eliminiranje nasilja nad ženama i nasilja u porodici; doprinos suzbijanju svih oblika diskriminacije nad ženama i promoviranje suštinske jednakosti između žena i muškaraca, uključujući i osnaživanje žena; izrada sveobuhvatnog okvira, politika i mjera zaštite i pomoći svim žrtvama nasilja nad ženama i nasilja u porodici; unapređenje međunarodne saradnje u pogledu eliminiranja nasilja nad ženama i nasilja u porodici; pružanje podrške i pomoći organizacijama i organima unutrašnjih poslova u djelotvornoj saradnji da bi se usvojio obuhvatni pristup eliminiranju nasilja nad ženama i nasilja u porodici.¹¹

Ona je i prvi međunarodni sporazum koji daje definiciju roda i kojim se skreće pažnja da rod označava društveno određenu kategoriju kojom se ženama i muškarcima određuju njihove uloge i ponašanje koji mogu doprinijeti tome da se nasilje nad ženama smatra prihvatljivim.¹² Ovom Konvencijom traži se da države članice usvoje sveobuhvatan pristup borbi protiv svih vidova nasilja nad ženama i nasilja u porodici, te da kroz integriranje i koordiniranje politika u ovoj oblasti i saradnju državnih instituci-

11 Član 1. (Ciljevi) Konvencije o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, dostupan na: <https://rm.coe.int/168046246e> (stranici pristupljeno 17.11.2017. godine)

12 Član 3. (Definicije) Konvencije

ja/agencija, nevladinih organizacija i organizacija civilnog društva, istovremeno rade na adekvatnom sprečavanju ovakvog nasilja, zaštiti žrtava i krivičnom gonjenju počinilaca.

Poziva se na uključenje svih relevantnih državnih agencija i službi kako bi se pitanje nasilja nad ženama i nasilja u porodici rješavalo na koordinirani način. To znači da agencije, nevladine organizacije i organizacije civilnog društva ne bi trebale djelovati same, već bi u borbi protiv svih vidova nasilja obuhvaćenih ovom Konvencijom morali biti uključeni, prema potrebi, svi nadležni akteri, kao što su državni organi, nacionalne, regionalne i lokalne skupštine i uprave, državne institucije za zaštitu ljudskih prava i organizacije civilnog društva.¹³

Konvencijom se od zemalja članica očekuje da kriminalizuju ili na drugi način sankcioniraju sljedeće oblike ponašanja:

- nasilje u porodici (fizičko, seksualno, psihičko ili ekonomsko nasilje);
- proganjanje;
- seksualno nasilje, uključujući silovanje;
- seksualno uznemiravanje;
- prinudni brak;
- genitalno sakaćenje žena;
- prinudni pobačaj i prinudnu sterilizaciju.¹⁴

U kontekstu silovanja i njemu srodnih oblika seksualnog nasilja koji se tematiziraju ovom analizom, u nastavku su istaknute određene odredbe i standardi koje Istanbulska konvencija postavlja za države članice u pogledu reguliranja, sankcioniranja i sprečavanja ovakvog ponašanja. Ove odredbe i standardi poslužili su kao polazna tačka za identificiranje nedostataka trenutne krivičnopravne regulacije, te osnova za definiranje preporuka za unapređenje krivičnog zakonodavstva u BiH. S obzirom da se

13 Član 7. (Sveobuhvatne i koordinirane politike) Konvencije

14 Preambula Konvencije

određeni izdvojeni standardi i odredbe ne odnose direktno samo na zakonodavni okvir nego i na funkcioniranje institucija i mehanizama zaštite u praksi, ovo poglavlje služi kao uvod za razumijevanje iznesenih stavova intervjuiranih u istraživanju “Krivična djela silovanja i ostalog seksualnog nasilja u Bosni i Hercegovini”, koje slijedi. Uvid u standarde zaštite predviđene Istanbulsom konvencijom, omogućit će čitaocima da uporede koliko postojeći sistem u BiH i postupanje službenih osoba opisanih u provedenim intervjuima korespondiraju sa ciljevima koje je BiH sebi postavila u ovoj oblasti ratificiranjem Konvencije.

1.1. Konkretno definiranje radnji i ponašanja koje se smatraju seksualnim nasiljem i jasno definiranje pojma pristanka¹⁵

Istanbulsom konvencijom definirani su konkretni oblici radnji seksualne prirode koje se mogu izvršiti nad drugom osobom bez njenog slobodnog pristanka, a koje se provedu namjerno te ih države članice imaju obavezu inkriminirati. Pod radnjama seksualne prirode Konvencijom se navode *vaginalna, analna ili oralna penetracija tijela druge osobe na koju ta osoba nije pristala, dijelom tijela ili predmetom*. Seksualno nasilje, međutim, nije ograničeno samo na ove radnje, te se seksualnim nasiljem smatraju *i sve radnje seksualne prirode učinjene bez slobodnog pristanka jedne od uključenih stranaka u kojima nema penetracije*, ali i ona krivična djela *u kojima počinitelj uzrokuje da žrtva uđe u seksualnu aktivnost s trećom osobom*. Poseban naglasak stavlja se na obavezu članica da *obezbjede primjenu zakonodavstva kojim se ove radnje inkriminišu na bivše ili sadašnje bračne drugove ili partnere* (u skladu s tim kako ih definira domaće pravo).

Pored definiranja radnji koje se smatraju seksualnim nasiljem, definira se i da *pristanak na seksualni odnos mora biti dobrovoljan kao rezultat slobodne volje osobe* i da se njegovo postojanje treba procjenivati prema okolnostima svakog pojedinačnog slučaja.

15 Član 36. (Seksualno nasilje, uključujući silovanje) Konvencije

1.2 Obaveza omogućavanja pristupa uslugama preventivne intervencije i terapijskim programima počiniteljima nasilja¹⁶

Preventivna intervencija i terapijski programi prema ovoj Konvenciji trebaju biti dostupni počiniteljima nasilja da bi im se pomoglo da promijene svoje stavove i ponašanje kako bi se spriječilo dalje porodično i seksualno nasilje. Od država članica traži se da uspostave ili pruže podršku uspostavljanju sličnih programa čiji krajnji cilj mora biti prevencija ponavljanja nasilja.

Posebno istaknuta obaveza države i u ovom pogledu jeste da, pri uspostavljanju i provođenju takvih programa, radi u saradnji sa postojećim službama koje pružaju podršku žrtvama. Kao ključno, ističe se da čak i prilikom izrade programa usmjerenih na sprečavanje i promjene ponašanja počinitelja, prioritet moraju biti, prije svega, potrebe i sigurnost žrtava, kao i zaštita njihovih ljudskih prava.

1.3 Pružanje zaštite žrtvama nasilja u procesu zaštite od nasilja (pružanje osnovnih informacija, psihosocijalne podrške, pravna pomoć pri prijavljivanju nasilja, smještanje u skloništa i zaštita djece)¹⁷

Samom Konvencijom naglašava se da pružanje usluga koje su žrtvi nasilja neophodne ne smije zavisiti od njene spremnosti da nasilje prijavi ili da svjedoči protiv učinitelja. Time se nastoji osigurati pristup neophodnim programima zaštite i podrške i onim žrtvama nasilja koje se ne odlučuju prijaviti nasilje. Prilikom uspostavljanja mehanizama i mjera zaštite od nasilja, države članice imaju obavezu da osiguraju djelotvornu saradnju (formalnu ili neformalnu) između svih nadležnih državnih organa, uključujući sudove, tužilaštva, organe unutrašnjih poslova, lokalne i regionalne uprave, kao i nevladine organizacije i ostale relevantne organizacije

¹⁶ Član 16. (Programi preventivne intervencije i programi za rad s učiniocima nasilja) Konvencije

¹⁷ Članovi 18., 19., 20., 21., 22., 23., 24., 25., 26., 27. i 28. Konvencije

koje rade na pitanjima zaštite i pružanja podrške žrtvama i svjedocima svih oblika rodno zasnovanog nasilja.

Rodno zasnovano nasilje, kao poseban društveni fenomen nasilja utemeljenog u patrijarhalnim strukturama društva, najbolje je rješavati koordiniranim djelovanjem više aktera, te tako organizirati unutrašnjih poslova koji su najčešće prvi u kontaktu s žrtvama, trebaju žrtvu uputiti na specijalizirane službe za podršku. Naprimjer, radi se o sigurnim kućama, koje u BiH vode nevladine organizacije. Cilj ovakvog postupanja je pružanje zdravstvene i medicinske njege žrtvi, psihološko i pravno savjetovanje koje joj može pomoći pri daljem djelovanju i saradnji s pravosuđem, te prikupljanje forenzičkih dokaza na vrijeme.

Pri tome, poseban akcenat se stavlja na razumijevanje rodno zasnovanog nasilja nad ženama, na odnose između žrtava, počinitelja, djece i njihove šire okoline, kako bi se izbjegao rizik zadovoljavanja njihovih potreba u izolaciji ili bez shvatanja njihove društvene stvarnosti. Također, traži se i da sve mjere ciljaju na osnaživanje i ostvarivanje ekonomske nezavisnosti žena žrtava takvog nasilja, da bi im se vratio osjećaj kontrole nad njihovim životima kroz izgradnju finansijske sigurnosti, što najčešće znači i ekonomsku nezavisnost od počinitelja nasilja. Posebna pažnja treba da se obrati na postupanje i pružanje usluga žrtvama koje pripadaju naročito marginaliziranim grupama, s naglaskom na djecu žrtve nasilja u porodici ili seksualnog nasilja i zaštitu od ponovne viktimizacije žrtava.

Članice Konvencije moraju osigurati da žrtve rodno zasnovanog nasilja dobiju informacije o programima zaštite i podrške blagovremeno i na jeziku koji razumiju. Također, moraju osigurati žrtvama pristup i dostupnost programima zaštite i podrške (općih i specijaliziranih), s naglaskom na zaštitu žrtava seksualnog nasilja, te na djecu žrtve nasilja, od samog trenutka prijavljivanja pa kroz proces svjedočenja, ali i neophodnost uvođenja obaveze pri-

javljanja ovakvog nasilja od strane nadležnih službenih osoba. Usluge socijalne zaštite, kao što je stambeno zbrinjavanje, zapošljavanje, javno obrazovanje i programi usavršavanja, te usluge javnog psihološkog i pravnog savjetovanja, ali i usluga finansijske podrške, koje se smatraju općim uslugama podrške, trebaju biti dostupne i odgovoriti, kada je to potrebno, na specifične potrebe žrtava svih oblika rodno zasnovanog nasilja.

Nadalje, članice trebaju osigurati da žrtve imaju informacije i pristup regionalnim i međunarodnim mehanizmima za žalbe koje su priznale članice ove Konvencije. Nakon što iskoriste sve nacionalne pravne lijekove, žrtve svih oblika nasilja koje pokriva ova Konvencija mogu potražiti pomoć u brojnim postojećim regionalnim i međunarodnim mehanizmima za žalbe. Naprimjer, mogu se obratiti Europskom sudu za ljudska prava ili UN Odboru za uklanjanje diskriminacije žena (CEDAW) za dalju pravnu pomoć. BiH bi trebala učiniti dostupnim informacije o pravilima podnošenja i proceduralnim zahtjevima koji se odnose na primjenjive regionalne i međunarodne mehanizme za žalbe, kao i promovirati dostupne programe pravne pomoći žrtvama pri iznošenju takvih žalbi koju pružaju relevantni akteri (državni zavodi, nevladine organizacije, specijalizirani advokati, itd.).

Članice se također obavezuju da će osigurati programe osnaživanja žrtava rodno zasnovanog nasilja, sa optimalnom podrškom i pomoći namijenjenim njihovim specifičnim potrebama, kao i da će osigurati da su te usluge dovoljno raširene zemljom i pristupačne svim žrtvama. Vrste podrške koje takve namjenske službe trebaju pružiti uključuju osiguravanje skloništa i sigurnog smještaja, hitnu medicinsku pomoć, prikupljanje forenzičkih medicinskih dokaza u slučaju silovanja i seksualnog napada, kratkoročno i dugoročno psihološko savjetovanje, skrb u slučaju traume, pravno savjetovanje, advokatske i dodatne usluge, telefonske linije za pomoć za usmjeravanje žrtava na pravu vrstu usluge i specifične usluge za djecu kao žrtve ili kao svjedoke.

Istanbulskom konvencijom države članice se obavezuju da omoguće osnivanje odgovarajućih, lako dostupnih skloništa u dovoljnom broju, kako bi se osigurao pristup sigurnom smještaju za žrtve, naročito žene i djecu, koje više nisu sigurne u svojim kućama, te uspostavljanje besplatnih telefonskih linija za pomoć koje bi bile dostupne svim danima u sedmici i pokrivale sve oblike nasilja nad ženama te omogućavale žrtvama podršku u kriznim situacijama. Poseban naglasak se stavlja na osnivanje dovoljnog broja kriznih centara za pružanje specijalizirane pomoći žrtvama seksualnog nasilja koje zahtijeva posebno brz odgovor obučenog i senzibiliziranog osoblja, da bi se pružila neophodna zdravstvena njega i podrška kroz traumu, prikupili dokazi bez dodatne traumatizacije žrtve, pružilo psihološko i pravno savjetovanje tokom procesa oporavka, ali i poduzimanja narednih koraka, kao što je prijava nasilja. Konvencija također regulira i obavezu osiguravanja pomoći i podrške žrtvama s djecom koja su bila svjedoci nasilja i posebno naglašava neophodnost zaštite prava djece, sprečavanje njihove viktimizacije i pružanje adekvatne psihosocijalne podrške.

Države članice također imaju i obavezu prevencije svih oblika rodno zasnovanog nasilja, pa tako treba da potiču prijavljivanje ovih djela od strane svih osoba koje su svjedoci ili imaju razumne osnove za sumnju da se takvo nasilje dogodilo (porodica, prijatelji, komšije, itd.) nadležnim organima. Države su u obavezi osigurati pravne mehanizme da stručnjaci koji su obavezani na čuvanje povjerljivosti podataka (doktori, advokati, itd.) ipak dobiju mogućnost da nadležnim organima prijave, ako imaju razumne osnove vjerovati, da je počinjen težak oblik rodno zasnovanog nasilja te da se mogu očekivati dalji teški oblici takvog nasilja. To su kumulativni zahtjevi za prijavljivanje te pokrivaju, naprimjer, uobičajene slučajeve porodičnog nasilja u kojima su žrtve već bile izložene teškim oblicima nasilja i vjerojatno je da će se isti ponoviti.

1.4 Seksualno uznemiravanje¹⁸

Istanbulskom konvencijom utvrđuje se da je seksualno uznemiravanje ponašanje koje je neophodno pravno sankcionirati ili krivičnim ili građanskim pravom, u skladu s voljom država članica, ali da mora postojati posljedica po počinitelja ovakvog prestupa. Seksualno uznemiravanje prema ovoj Konvenciji uključuje tri glavna oblika ponašanja: verbalno, neverbalno i fizičko ponašanje seksualne prirode koje je neželjeno od strane žrtve, a svaki ovaj oblik ponašanja ima za posljedicu narušavanje dostojanstva žrtve i stvaranje zastrašujućeg, neprijateljskog, degradirajućeg, ponižavajućeg ili uvredljivog okruženja.

1.5 Primjenjivost krivičnih djela i uzimanje u obzir otežavajućih okolnost u vezi sa specifičnom prirodom odnosa počinitelja i žrtve¹⁹

Konvencijom se dodatni naglasak stavlja na to da krivična djela koja su njome obuhvaćena moraju biti sankcionirana neovisno o prirodi odnosa između žrtve i počinitelja, što znači da priroda odnosa između žrtve i počinitelja ni u kojem slučaju ne dovodi do dekriminalizacije djela. Najbolji primjer za to je silovanje u braku, koje dugo nije bilo prepoznato kao silovanje zbog bračnog odnosa žrtve i počinitelja.

S tim u vezi, Konvencija propisuje obavezu država članica da okolnosti koje proizlaze iz određene prirode odnosa između žrtve i počinitelja uzmu u obzir kao otežavajuće okolnosti prilikom izricanja sankcija. Neke od ovih okolnosti uključuju nasilje nad sadašnjim ili bivšim partnerom (bračnim ili vabračnim), nad djetetom ili osobom koja je ranjiva uslijed posebnih okolnosti i sl. Pored prirode odnosa, navode se i druge otežavajuće okolnosti, kao što su: vršenje nasilja uz prijetnju oružjem, povratništvo

18 Član 40. (Seksualno uznemiravanje) Konvencije

19 Članovi 43. i 46. Konvencije

u činjenju krivičnih djela, izazivanje teških tjelesnih i psihičkih trauma, itd.

1.6 Odgovor institucija - sprečavanje rodno zasnovanog nasilja i postupak zaštite žrtava nasilja²⁰

Obaveza država članica jeste i da osiguraju visok prioritet slučajevima rodno zasnovanog nasilja prilikom vršenja istraga i provođenja sudskog postupka da bi došlo do promjene percepcije nekažnjivosti među počiniteljima ovih krivičnih djela i da bi se poslala jasna poruka osude ovakvih ponašanja. Prioritetno provođenje istraga u slučajevima rodno zasnovanog nasilja ključno je za osiguravanje vitalnih dokaza, adekvatne zaštite žrtava, te povećanja broja izrečenih sankcija za ovakva društveno opasna ponašanja. Od država članica traži se da osiguraju brzu i adekvatnu reakciju organa unutrašnjih poslova, da bi se žrtvama pružila neposredna i odgovarajuća zaštita i podrška, ali i da bi se spriječilo rodno zasnovano nasilje te prikupili neophodni dokazi. Poštivanje ove obaveze tako bi uključivalo: tretman i savjetovanje žrtava od strane organa unutrašnjih poslova na odgovarajući način; saslušanje žrtava od strane posebno obučenog osoblja u sigurnom okruženju, obezbjeđivanje dovoljnog broja službenica za provedbu zakona, itd.

Obaveza je članica i da osiguraju da se dokazi koji se odnose na seksualnu prošlost i seksualno ponašanje žrtve ne mogu iskoristiti kako bi se doveo u pitanje kredibilitet žrtve, kao ni dokazi koje ona predlaže, što se posebno odnosi na slučajeve seksualnog nasilja i silovanja. Žrtvino seksualno ponašanje ne može biti povod za smanjivanje odgovornosti počinitelja, ali se Konvencijom ipak ostavlja mogućnost da dokazi povezani sa seksualnim ponašanjem žrtve budu razmotreni, ako su relevantni za specifično pitanje na suđenju i ukoliko imaju značajnu dokaznu vrijednost, ali na takav

²⁰ Članovi 49.,50.,54.,55.,56.,57. i 58. Konvencije

način da ne dovode do sekundarne viktimizacije.

Provođenje istraga treba se odvijati bez stavljanja na žrtvu tereta pokretanja postupka, te se mora osigurati da se svi započeti postupci mogu nastaviti čak i ako žrtva povuče svoju izjavu ili žalbu. Nadležni organi trebaju voditi istrage na proaktivan način, kako bi prikupili dokaze (materijalni dokazi, iskazi svjedoka, medicinska vještačenja, itd.).

Članice moraju definirati mjere i procedure kojima se osigurava zaštita žrtava svih oblika rodno zasnovanog nasilja, a koje se trebaju primjenjivati tokom cijelog postupka, kako istražnog, tako i sudskog. Kao posebno bitne ističu se mjere koje se odnose na informiranje žrtve o prijevremenom bijegu ili puštanju počinitelja na slobodu, informiranje o toku i ishodu postupka, informiranje o pravima i obavezama, šticećenje privatnosti i ugleda žrtve, zaštita od daljnjeg traumatiziranja i susretanja žrtve s počiniteljem tokom trajanja postupka, itd. U skladu s domaćim zakonodavstvom, žrtvama rodno zasnovanog nasilja mora biti omogućen pristup pravnoj pomoći i besplatnom pravnom savjetovanju da bi one mogle pristupiti pravosuđu i prijaviti nasilje. Također, u slučajevima rodno zasnovanog nasilja prepoznatog ovom Konvencijom, gdje je žrtva maloljetna osoba, rokovi zastare trebaju biti određeni na način da omoguće pokretanje postupka nakon što žrtva stekne punoljetstvo. Rokove zastare treba odrediti tako da se omogući djeci žrtvama nasilja da od trenutka sticanja punoljetstva imaju na raspolaganju dovoljno vremena da podnesu prijavu i pokrenu postupak procesuiranja takvog nasilja.

2. Seksualno nasilje u BiH i u Republici Hrvatskoj: uporedni prikaz odredbi krivičnih zakona entiteta i Brčko distrika i Kaznenog zakona Republike Hrvatske

Predmet ove analize u kontekstu krivičnih zakona entiteta i Brčko distrikta s jedne strane i Kaznenog zakona Republike Hrvatske s druge strane su krivična djela silovanja, spolnog odnosa s nemoćnom osobom, spolnog odnosa zloupotrebom položaja, prinude na spolni odnos, spolnog odnosa sa maloljetnikom, bludne radnje, spolne ucjene, spolnog uznemiravanja i zadovoljenja pohote pred maloljetnikom. Ova krivična djela obuhvaćena su analizom, jer u potpunosti odgovaraju krivičnim djelima opisanim u članu 36. (Seksualno nasilje, uključujući silovanje) Istanbulske konvencije.

Prije svega, bitno je naglasiti da nisu sva navedena krivična djela regulirana u sva tri krivična zakona u BiH. Krivični zakonik Republike Srpske²¹ usvojen je 2017. godine, s ciljem, između ostalog, usklađivanja s Istanbulskom konvencijom. Donošenjem novog Krivičnog zakonika Republike Srpske, promijenjena je struktura koju prate krivični zakoni druge dvije administrativne jedinice BiH, te su tako krivična djela *protiv polnog integriteta* regulirana u Glavi XIV: krivična djela protiv polnog integriteta, a krivična djela seksualnog nasilja nad maloljetnicima u Glavi XV: krivična djela seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djeteta. Krivična djela polnog uznemiravanja i polne ucjene regulirana su jedino Krivičnim zakonikom Republike Srpske, dok ih Krivični zakon FBiH i Krivični zakon Brčko distrikta uopšte ne reguliraju. Također, Krivični zakonik RS reguliše krivična djela obljube sa djetetom mlađim od 15 godina i polne zloupotrebe djeteta starijeg od 15 godina kao zasebna krivična djela unutar Glave XV, što nije slučaj u FBiH i Brčko distriktu, gdje se seksualno nasilje nad maloljetnicima tretira kao kvalificirani oblik krivičnih djela protiv spolne slobode i morala.

21 Krivični zakonik Republike Srpske ("Službeni glasnik Republike Srpske", broj: 64/17)

Krivičnim zakonom Federacije BiH²² krivična djela protiv *spolne slobode i morala*, u koje spadaju gore navedena krivična djela, regulirana su Glavom XIX: krivična djela protiv spolne slobode i morala. Krivičnim zakonom Brčko distrikta²³ krivična djela *protiv spolne slobode i morala* regulirana su u okviru Glave XIX: krivična djela protiv spolne slobode i morala.

Kaznenim zakonom Republike Hrvatske²⁴ krivična djela seksualnog nasilja također su podjeljena u dvije oblasti, jedna u kaznena djela *protiv spolne slobode Glave šesnaesta (XVI.)* i druga kaznena djela *spolnog zlostavljanja i iskorištavanja djece Glave sedamnaesta (XVII.)*, kao što je to urađeno u Republici Srpskoj. U okviru Kaznenog zakona Republike Hrvatske, regulirana su krivična djela *spolni odnošaj bez pristanka, silovanje, teška kaznena djela protiv spolne slobode, bludne radnje i spolno uznemiravanje*. Kazneni zakon RH regulira i krivično djelo spolnog uznemiravanja, kao i Krivični zakonik RS, ali za razliku od krivičnih zakona entiteta i Brčko distrikta BiH, Kazneni zakon republike RH regulira i krivična djela spolnog odnosa bez pristanka, u okviru kojeg se daje i zakonska definicija pristanka; teška kaznena djela protiv spolne slobode i teška kaznena djela spolnog zlostavljanja i iskorištavanja maloljetnika.

U daljem tekstu, krivična djela iz sva tri krivična zakona i Kaznenog zakona Republike Hrvatske grupirana su u pojedinačna podpoglavlja po vrsti krivičnog djela, u kojima će biti objašnjeno koja se ponašanja prema zakonskoj definiciji smatraju kojim krivičnim djelom, te adresiraju razlike u regulaciji između ova četiri krivična zakona ukoliko ih ima. Radi razjašnjavanja korištene terminologije, bitno je naglasiti da Krivični zakon FBiH, Krivični zakon Brčko distrikta i Kazneni zakon RH koriste pojam spolni odnos, dok se u Krivičnom zakoniku RS koristi termin obljudba za označavanje seksualne radnje/odnosa.

22 Krivični zakon FBiH ("Službene novine FBiH", broj: 36/03, 37/03, 21/04, 69/04, 18/05, 42/10, 42/11, 59/14 i 76/14)

23 Krivični zakon Brčko distrikta Bosne i Hercegovine ("Službeni glasnik Brčko distrikta BiH", broj: 10/03, 6/05, 21/10 i 9/13)

24 Kazneni zakon Republike Hrvatske (NN 125/11, 144/12, 56/15, 61/15, 101/17)

2.1 Krivično djelo silovanja

- Krivično djelo silovanja u sva tri domaća krivična zakona definira se kao *prisila na spolni odnos/obljebu ili s njim izjedačenu spolnu radnju upotrebom sile ili prijetnje* koja je usmjerena ili prema žrtvi (napad na njen život ili tijelo) ili prema nekome bliskom žrtvi (također prijetnja napadom na život ili tijelo te osobe).²⁵ U FBiH i Brčko distriktu za osnovni oblik ovog krivičnog djela zapriječena je kazna od jedne do deset godina, a u Republici Srpskoj od tri do deset godina. U sva tri zakona ovim članovima određeni su i kvalificirani oblici ovog krivičnog djela, a kazne se određuju prema težini učinjenog djela, te intenzitetu posljedice. Samim tim, najveće kazne zapriječene su za silovanje maloljetnika, silovanje na naročito okrutan i ponižavajući način, silovanje iz mržnje, silovanje koje rezultira trudnoćom silovane osobe ili sa štetnim posljedicama po zdravlje silovanje osobe ili njenom smrću.
- Krivično djelo silovanja²⁶ u Republici Hrvatskoj se definira kao *spolni odnos bez pristanka koji je počinjen upotrebom sile ili prijetnje da će se izravno napasti na život ili tijelo silovane ili druge osobe* i kažnjivo je kaznom zakona od jedne do deset godina. Stavom 2 ovog člana predviđa se da će se *počinitelj koji je bio u otklonjivoj zabludi glede postojanja pristanka iz stavka 1. ovoga člana* kazniti kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina.

Iz navedene uporedbe je jasno da je i u Republici Hrvatskoj, kao i u BiH, silovanje ograničeno samo seksualno nasilje pod prisilom i direktnom prijetnjom napada na žrtvu ili neku drugu osobu, što odstupa od definicije date Istanbulskom konvencijom, kojom se traži samo odsustvo pristanka bez uvjeta postojanja prisile i prijetnje nasiljem. Ovakvim definiranjem, krivično djelo silovan-

²⁵ Član 203. KZFBiH, član 200. KZ BD i član 165. KZ RS.

²⁶ Član 153. KZ RH

ja je vrlo restriktivno postavljeno i obuhvata mnogo manji broj ponašanja od onih koje u okviru člana 36. inkriminira Istanbulska konvencija.

2.2 Krivično djelo spolni odnos bez pristanka

- Krivično djelo spolnog odnosa bez pristanka²⁷ Kaznenim zakonom Republike Hrvatske regulirano je na način da će *tko s drugom osobom bez njezinog pristanka izvrši spolni odnošaj ili s njim izjednačenu spolnu radnju ili navede drugu osobu da bez svog pristanka s trećom osobom izvrši spolni odnošaj ili s njim izjednačenu spolnu radnju ili da bez svog pristanka nad samom sobom izvrši sa spolnim odnošajem izjednačenu spolnu radnju*, biti kažnjen kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina. Ovim članom definirano je da će se *počinitelj koji je bio u otklonjivoj zabludi glede postojanja pristanka iz stava 1. ovoga člana*, kazniti kaznom zatvora do tri godine.
- Ovim članom predviđeno je i da *pristanak iz stava 1. ovoga člana postoji ako je osoba svojom voljom odlučila stupiti u spolni odnos ili s njime izjednačenu spolnu radnju i bila je sposobna donijeti i izraziti takvu odluku. Smatra se da takvog pristanka nema osobito ako je spolni odnos ili s njime izjednačena spolna radnja izvršena uz uporabu prijetnje, prijevare, zloupotrebom položaja prema osobi koja se prema počinitelju nalazi u odnosu zavisnosti, iskorištavanjem stanja osobe zbog kojeg ona nije bila sposobna izraziti svoje odbijanje, ili nad osobom kojoj je protupravno oduzeta sloboda.*

Dakle, KZ RH tačno definira šta se smatra spolnim odnosom bez pristanka, šta se tačno smatra dobrovoljnim pristankom i koje su to situacije u kojima se smatra da žrtva nije dala, niti je mogla dati dobrovoljan pristanak. Definiranje pristanka krivičnim za-

²⁷ Član 152. KZ RH

konodavstvom jedna je od obaveza BiH prema Istanbulsjoj konvenciji, što do sada nije urađeno, čak ni u Republici Srpskoj prilikom donošenja novog zakona. Regulacija kakva je data u KZ RH je dobar primjer smjera u kojem bi krivični zakoni u BiH trebali biti usklađeni sa standardima Istanbulske konvencije.

2.3 Spolni odnos s maloljetnikom

Kao što je već pomenuto, krivična djela seksualnog nasilja prema maloljetnicima u krivičnim zakonima FBiH i Brčko distrikta definiraju se kao kvalificirani oblici već postojećih krivičnih djela. U Republici Srpskoj ova materija je regulirana unutar posebnog poglavlja gdje se kao dva zasebna krivična djela izdvajaju obljuba sa djetetom mlađim od petnaest godina²⁸ i polna zlostupotreba djeteta starijeg od petnaest godina.²⁹

- Obljuba sa djetetom mlađim od petnaest godina definirana je tako da će se *ko izvrši obljubu ili s njom izjednačenu polnu radnju sa djetetom mlađim od petnaest godina*, kazniti kaznom zatvora od dvije do deset godina. Kvalificirani oblici postoje u slučaju srodstva, usvojenja, starateljstva ili odnosa povjerenja (počinitelj je nastavnik, vaspitač, ljekar, vjerski službenik ili slično); ukoliko se desi upotrebom sile ili prijetnje ili iskorištavanjem nemoćnog stanja djeteta; ako je nastupila smrt djeteta; ako je djelo učinjeno naročito svirepo, od strane više počinitelja, itd. Ono što je zabrinjavajuće jeste da se kroz ovaj član propisuju i olakšavajuće okolnosti za počinitelja *koji je bio u otklonljivoj zabludi u odnosu na životnu dob djeteta ili ako između njega i djeteta ne postoji značajnija razlika u njihovoj duševnoj i tjelesnoj zrelosti*.
- Polna zlostupotreba djeteta starijeg od petnaest godina reg-

28 Član 172. KZ RS

29 Član 173. KZ RS

ulirana je tako da će se *srodnik po krvi u pravoj liniji do bilo kojeg stepena, a u pobočnoj liniji zaključno sa četvrtim stepenom, očuh, maćeha, usvojilac, staralac, nastavnik, vaspitač, ljekar, vjerski službenik ili drugo lice koje izvrši obljubu ili sa njom izjednačenu polnu radnju sa djetetom starijim od petnaest godina koje mu je povjereno radi učenja, vaspitanja, čuvanja, staranja ili njege*, kazniti kaznom zatvora od dvije do osam godina. Kvalificirani oblici postoje ako se iskoristi psihička nezrelost djeteta ili ako se žrtva nalazila u podređenom položaju prema počinitelju.

- Kaznenim zakonom RH spolna zloupotreba djeteta mlađeg od petnaest godina³⁰ regulirana je tako da će *tko izvrši spolni odnos ili s njim izjednačenu spolnu radnju s djetetom mlađim od petnaest godina, ili ga navede da izvrši spolni odnos ili s njime izjednačenu spolnu radnju s trećom osobom ili da nad samim sobom izvrši sa spolnim odnosom izjednačenu spolnu radnju*, biti kažnjen kaznom zatvora od jedne do deset godina. Stavom 2. ovog člana propisano je tako da će *tko nad djetetom mlađim od petnaest godina izvrši bludnu radnju, ili ga navede da izvrši bludnu radnju s drugom osobom ili da nad samim sobom izvrši bludnu radnju*, biti kažnjen kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina. Daljim članovima određeni su kvalificirani oblici ovog krivičnog djela, ali i olakšavajuće okolnosti.
- Kaznenim zakonom RH spolna zloupotreba djeteta starijeg od petnaest godina³¹ regulirana je tako da će se *tko s djetetom koje je navršilo petnaest godina koje mu je povjereno radi odgoja, učenja, čuvanja, dušebrižništva ili njege izvrši spolni odnos ili s njime izjednačenu spolnu radnju, ili ga navede da s drugom osobom izvrši spolni odnos ili s njime izjednačenu spolnu radnju, ili da samo*

30 Član 158. KZ HR

31 Član 159. KZ HR

nad sobom izvrši sa spolnim odnosom izjednačenu spolnu radnju, kazniti kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina. Kvalificirani oblik ovog krivičnog djela određen je kada krivično djelo izvrši srodnik po krvi ili po posvojenju u ravnoj lozi, očuh, maćeha ili izvanbračni drug ili životni partner ili neformalni životni partner roditelja djeteta.

Odredbe Kaznenog zakona RH i Krivičnog zakona RS na sličan način reguliraju ovu oblast. Prema Istanbulskoj konvenciji, kada je u pitanju reguliranje krivičnih djela počinjenih nad maloljetnicima, neophodno je voditi računa o pitanjima zastare. To podrazumijeva da bi rokovi zastare krivičnog progona trebali početi teći ne od momenta učinjenja djela, što je opće pravilo krivičnog prava, nego od punoljetnosti žrtve. Krivični zakonik RS³² i Kazneni zakon RH³³ u tom smislu su već usklađeni sa Istanbulskom konvencijom, dok bi krivični zakoni FBiH i Brčko distrikta trebali pratiti ovo rješenje kako bi obezbijedili adekvatnu zaštitu maloljetnih osoba.

2.4 Krivično djelo spolni odnos s nemoćnom osobom

- Krivično djelo spolni odnos/obljuba s nemoćnom osobom također je regulirano u sva tri krivična zakona. Ovom regulacijom predviđa se da će se *ko izvrši spolni odnos ili s njim izjednačenu spolnu radnju s drugom osobom iskorištivši njezinu duševnu bolest, duševnu poremećenost, nedovoljnu duševnu razvijenost, neku drugu težu duševnu smetnju, ili kakvo drugo stanje te osobe zbog kojeg ona nije sposobna za otpor* kazniti kaznom zatvora od jedne do osam godina u FBiH i Brčko distriktu ili od dvije do deset godina u RS.³⁴
- I za ovo krivično djelo propisani su kvalifikacioni oblici i izricanje oštrijih sankcija kada je počinitelj sam izazvao ili

32 Član 96. stav 3.

33 Član 82. stav 3.

34 Član 204. KZFBiH, član 201. KZ BD i član 167. KZ RS

učestvovao u izazivanju nemoćnosti žrtve (u FBiH i Brčko distriktu, u RS-u ova formulacija nije sadržana u odredbi); spolni odnos na naročito okrutan ili ponižavajući način; od strane više lica; ukoliko je prouzrokovana smrt, teška tjelesna ozljeda, narušeno zdravlje ili je osoba ostala trudna.

Krivični zakoni entiteta i Brčko distrikta zasebno reguliraju ovo krivično djelo, te pružaju zaštitu osobama koje nisu sposobne pružiti otpor. Ovakva formulacija opet obuhvata mnogo manji broj djela seksualnog nasilja nego što je predviđeno članom 36. Istanbulske konvencije, te je formulacija kakva je Kaznenim zakonom RH data kroz krivično djelo spolni odnos bez pristanka mnogo šira i prikladnija te adekvatan primjer za buduća unapređenja.

2.5 Krivično djelo spolni odnos zloupotrebom položaja

- Spolni odnos/obljuba zloupotrebom položaja³⁵ u sva tri krivična zakona reguliran je na način da će *ko zloupotrebom svog položaja navede na spolni odnos/obljubu ili s njim izjednačenu spolnu radnju drugu osobu koja se zbog imovinskog, obiteljskog, društvenog, zdravstvenog ili drugog stanja ili teških prilika nalazi prema njemu u odnosu zavisnosti* biti kažnjen kaznom zatvora od tri mjeseca do tri godine u FBiH i Brčko distriktu i od dvije do pet godina u RS. Kvalificirani oblik postoji ako je počinitelj nastavnik, roditelj, usvojitelj, staratelj ili ima ulogu odgoja ili čuvanja maloljetnika.

Krivični zakoni entiteta i Brčko distrikta zasebno reguliraju ovo krivično djelo, te pružaju zaštitu osobama koje nisu zbog svojih prilika i zavisnosti prema počinitelju u poziciji da odbiju ovakva ponašanja. Međutim, ovakva formulacija opet obuhvata mnogo manji broj djela seksualnog nasilja nego je predviđen članom 36. Istanbulske konvencije, te je formulacija kakva je Kaznenim zakonom RH data kroz krivično djelo spolni odnos

³⁵ Član 205. KZ FBiH, član 202. KZ BD i član 168. KZ RS

bez pristanka mnogo šira i prikladnija, te adekvatan primjer za buduća unapređenja.

2.6 Krivično djelo prinude na spolni odnos

- Ovo krivično djelo regulirano je krivičnim zakonima FBiH i Brčko distrikta³⁶ kao *prisila na spolni odnos ili s njim izjednačenu spolnu radnju prijetnom nekim teškim zlom*, i kažnjava se kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina.

Krivični zakoni FBiH i Brčko distrikta kroz ovo krivično djelo obuhvataju seksualno nasilje koje ne potpada pod silovanje i spolni odnos zloupotrebom položaja, ali opet podrazumijeva određenu zavisnost i potčinjenost žrtve počinitelju. To opet obuhvata mnogo manji broj djela seksualnog nasilja, nego što je predviđeno članom 36. Istanbulske konvencije, te je formulacija kakva je Kaznenim zakonom RH data kroz krivično djelo spolni odnos bez pristanka mnogo šira i prikladnija, te adekvatan primjer za buduća unapređenja.

2.7 Krivično djelo bludne radnje

- Krivično djelo bludne radnje³⁷ u sva tri zakona definirano je tako da će onaj ko u slučajevima krivičnih djela silovanja, spolnog odnosa/obljube nemoćne osobe, spolnog odnosa/obljube zloupotrebom položaja i prinude na spolni odnos *izvrši neku drugu spolnu radnju*, biti kažnjen kaznom zatvora do tri godine u RS-u, a tri mjeseca do tri godine u FBiH i Brčko distriktu. Ukoliko se u FBiH i u RS-u ovo krivično djelo učini prema maloljetniku, kazna je šest mjeseci do pet godina.

36 Član 206. KZ FBiH i član 203. KZ BD

37 Član 208. KZ FBiH, član 205. KZ BD i član 171. KZ RS

- Krivično djelo bludne radnje³⁸ u Kaznenom zakonu RH regulirano je tako da će se *tko pod uvjetima koji se odnose na krivično djelo spolni odnos bez pristanka, kad nije počinjen ni pokušaj tog kaznenog djela, počini bludnu radnju*, kazniti kaznom zatvora do jedne godine, a stavom 2. istog člana određeno je da će se *tko pod uvjetima koji se odnose na krivično djelo silovanja i teška kaznena djela protiv spolne slobode, kad nije počinjen ni pokušaj tih kaznenih djela, počini bludnu radnju*, kazniti kaznom zatvora do tri godine.

Ni u Kaznenom zakonu RH, kao ni u krivičnim zakonima entiteta i Brčko distrikta BiH, nisu tačno definirani pojmovi *bludnih radnji, spolnog odnošaja, spolne radnje, spolne zlouporabe* niti *zadovoljenja pohote*. Formulacija ovog člana mogla bi se dodatno unaprijediti adekvatnim definiranjem u skladu s članom 36. Istanbulske konvencije.

2.8 Krivično djelo spolne ucjene

- Spolna ucjena³⁹ regulirana je samo Krivičnim zakonikom RS i to na način da će se *ko drugog prinudi na obljubu ili s njom izjednačenu polnu radnju prijetnjom za to lice ili njemu blisko lice otkriti nešto što bi škodilo njegovoj časti ili ugledu ili prijetnjom nekim drugim teškim zlom*, kazniti kaznom zatvora od jedne do osam godina.

Ovo krivično djelo u Krivičnom zakoniku RS korespondira s krivičnim djelom prinude na spolni odnos, koje je kao takvo regulirano u krivičnim zakonima FBiH i Brčko distrikta. I ono jednako tako podrazumijeva određenu zavisnost i potčinjenost žrtve počinitelju, što opet obuhvata mnogo manji broj djela seksualnog nasil-

38 Član 155. KZ RH

39 Član 166. KZ RS

ja nego je predviđeno članom 36. Istanbulske konvencije. Stoga je formulacija kakva je Kaznenim zakonom RH data kroz krivično djelo spolnog odnosa bez pristanka mnogo šira i prikladnija, te adekvatan primjer za buduća unapređenja.

2.9 Krivično djelo spolno uznemiravanje

- I krivično djelo spolnog uznemiravanja⁴⁰ u BiH je definirano samo Krivičnim zakonikom RS na način da će se *ko spolno uznemirava drugo lice koje se prema njemu nalazi u odnosu podređenosti ili zavisnosti ili koje je posebno ranjivo zbog uzrasta, bolesti, invaliditeta, zavisnosti, trudnoće, teške tjelesne ili duševne smetnje*, kazniti kaznom zatvora do dvije godine. Stavom 2. ovog člana spolno uznemiravanje definirano je kao *svako verbalno, neverbalno ili fizičko neželjeno ponašanje polne prirode koje ima za cilj povredu dostojanstva lica u sferi polnog života, a koje izaziva strah ili stvara neprijateljsko, ponižavajuće ili uvredljivo okruženje*. Stavom 3. predviđeno je da se gonjenje za djelo iz stava 1. ovog člana preduzima po prijedlogu.
- Spolno uznemiravanje⁴¹ stavom 2. člana 156. Kaznenog zakona RH definirano je kao *svako verbalno, neverbalno ili fizičko neželjeno ponašanje spolne naravi koje ima za cilj ili stvarno predstavlja povredu dostojanstva osobi, koje uzrokuje strah, neprijateljsko, ponižavajuće ili uvredljivo okruženje*. Stavom 1. ovog člana regulirano je da će se *tko spolno uznemirava drugu osobu kojoj je nadređen ili koja se prema njemu nalazi u odnosu zavisnosti ili koja je posebno ranjiva zbog dobi, bolesti, invaliditeta, ovisnosti, trudnoće, teške tjelesne ili duševne smetnje*, kazniti kaznom zatvora do jedne godine. Stavom 3. istog člana određeno je da se krivično

40 Član 170. KZ RS

41 Član 156. KZ RH

djelo iz stava 1. ovoga člana progoni po prijedlogu.

Istanbulska konvencija utvrđuje da je seksualno uznemiravanje ponašanje koje je neophodno pravno sankcionirati ili krivičnim ili građanskim pravom, u skladu s voljom država članica, te ga defini- ra kao verbalno, neverbalno i fizičko ponašanje seksualne prirode koje je neželjeno od strane žrtve, a svaki ovaj oblik ponašan- ja ima za posljedicu narušavanje dostojanstva žrtve i stvaranje zastrašujućeg, neprijateljskog, degradirajućeg, ponižavajućeg ili uvredljivog okruženja. S tim u vezi, regulacija Krivičnog zakoni- ka RS i Kaznenog zakona RH dobar su primjer za krivične zakone FBiH i Brčko distrikta i njihovo unapređenje. Međutim, seksualno uznemiravanje, jednako kao i mobing, definirano je i Zakonom o zabrani diskriminacije BiH, i kao takvo ne mora nužno podrazumi-jevati odnos zavisnosti i podređenosti žrtve prema počinitelju, te je neophodno predvidjeti i sankcionirati slučajeve seksualnog uznemiravanja u kojima ne postoji odnos opisan trenutnom regu- lacijom ovog krivičnog djela.

2.10 Krivično djelo zadovoljenja pohote pred maloljetnikom

- Krivično djelo zadovoljenja pohote pred maloljetnikom⁴² regulirano je u sva tri krivična zakona na način da će se *ko pred djetetom ili maloljetnikom čini radnje namijenjene zadovoljavanju vlastite ili tuđe pohote, ili ko navede dijete da pred njim ili drugom osobom vrši takve radnje*, kazniti kaznom zatvora od tri mjeseca do tri godine u FBiH i Brčko distriktu i kaznom zatvora do tri godine u RS.

Kaznenim zakonom RH zadovoljenje pohote pred djetetom mlađim od petnaest godina⁴³ definirano je tako da će se *tko pred djetetom mlađim od petnaest godina*

42 Član 209. KZ FBiH, član 206. KZ BD i član 179. KZ RS

43 Član 160. KZ RH

čini spolne radnje namijenjene zadovoljavanju vlastite ili tuđe pohote, kazniti kaznom zatvora do jedne godine. Istim članom definirano je i da će se: Tko pred djetetom mlađim od petnaest godina počini kazneno djelo seksualnog nasilja regulisano ovim Zakonom, kazniti kaznom zatvora do tri godine.

Krivičnim zakonima entiteta i Brčko distrikta, kao i Kaznenim zakonom RH ovo krivično djelo veoma slično je regulirano i za cilj ima zaštitu maloljetnika od seksualnog uznemiravanja i seksualnog nasilja. I na ovom mjestu važe gore navedene napomene o rokovima zastare.

2.11 Teška krivična djela protiv spolne slobode

Kaznenim zakonom RH kroz djelo *teška kaznena djela protiv spolne slobode*⁴⁴ reguliraju se kvalificirani oblici *spolnog odnosa bez pristanka* i *silovanja*, te će se tako:

- kaznom zatvora od jedne do deset godina kazniti *tko djelo iz članka 152. stavka 1.*⁴⁵ *ovoga Zakona počini:*
 1. *prema bliskoj osobi,*
 2. *prema žrtvi posebno ranjivoj zbog njezine dobi, bolesti, ovisnosti, trudnoće, invaliditeta, teške tjelesne ili duševne smetnje,*
 3. *na osobito okrutan ili osobito ponižavajući način,*
 4. *iz mržnje,*
 5. *zajedno s jednim ili više počinitelja, pri čemu je prema istoj osobi izvršeno više spolnih odnošaja ili s njim izjednačenih spolnih radnji,*

44 Član 154. KZ RH

45 Krivično djelo spolnog odnošaja bez pristanka

6. *uz uporabu oružja ili opasnog oruđa,*
7. *na način da je silovana osoba teško tjelesno ozlijeđena ili je ostala trudna.*⁴⁶
 - *tko djelo iz članka 153. stavka 1. ovoga Zakona počini pod okolnostima iz stavka 1. ovoga članka, kaznit će se kaznom zatvora od tri do petnaest godina;*⁴⁷
 - *ako je kaznenim djelom iz članka 152. stavka 1. ili članka 153. stavka 1. ovoga Zakona prouzročena smrt silovane osobe ili osobe nad kojom je izvršen spolni odnošaj bez pristanka, počinitelj će se kazniti kaznom zatvora od najmanje pet godina.*⁴⁸

Ovim članom Kaznenog zakona RH su eksplicitno regulirane situacije kada je počinitelj osoba bliska žrtvi, te situacije kada žrtva seksualnog nasilja pripada marginaliziranoj ili naročito osjetljivoj društvenoj grupi, što su također preporuke Istanbulske konvencije kojima se nastoji spriječiti nekažnjivost krivičnih djela u slučajevima kada je počinitelj bivši ili sadašnji partner, te pružiti adekvatna zaštita ranjivim skupinama. Ovaj član dobra je osnova za izmjene krivičnih zakona entiteta i Brčko distrikta i njihovo unapređenje u skladu sa članovima 43. i 46. Istanbulske konvencije.

3. Neophodnost dodatnog usklađivanja krivičnog zakonodavstva u BiH s Istanbulsom konvencijom

Već je spomenuto da je Bosna i Hercegovina u novembru 2013. godine ratificirala Istanbulsku konvenciju. Njenim ratificiranjem BiH je preuzela na sebe obavezu da uspostavi što efikasniji sistem prevencije i borbe protiv nasilja nad ženama i obiteljskog nasilja. Kroz uporedni pregled odredbi domaćih krivičnih zakona

46 Član 154. stav 1. KZ RH

47 Član 154. stav 2. KZ RH

48 Član 154. Stav 3. KZ RH

na, Kaznenog zakona Republike Hrvatske i odredbi Istanbulske konvencije, jasno je da su rješenja ponuđena u bh. zakonodavstvu u dobroj mjeri restriktivna.

Naime, krivični zakoni oba entiteta i Brčko distrikta BiH silovanje definiraju kao spolni odnošaj/odnos/obljebu/radnju/odnos koji nastaje pod prijetnjama upotrebe sile i napada na život i tijelo žrtve ili druge njoj bliske osobe. Dakle, prema pozitivnom zakonodavstvu BiH, silovanje kao krivično djelo postoji jedino pod izravnom prijetnjom fizičkim nasiljem usljed koje je žrtva prinuđena pristati na zahtjeve silovatelja. Slična definicija sadržana je i u Kaznenom zakonu RH, gdje se silovanje definira kao spolni odnošaj bez pristanka pod prijetnjom usmjerenom na život ili tijelo žrtve ili druge osobe. Za razliku od krivičnih zakona u BiH, Kazneni zakon RH ide tragom Istanbulske konvencije i određuje protupravnim svaki spolni odnošaj ili s njim izjednačenu radnju koja podrazumijeva odsustvo pristanka druge osobe. Njime je, pored silovanja, krivično djelo spolnog odnošaja bez pristanka definirano kao posebno krivično djelo.

Kazneni zakon RH tu ide i korak dalje i, u skladu sa onim što preporučuje i Istanbulska konvencija, definira pristanak i situacije u kojima se može smatrati da pristanak ne postoji.

U zakonima u BiH se pristanak, kao takav, ni njegovo odsustvo ne tematiziraju. Seksualno nasilje prema krivičnom zakonodavstvu BiH, dešava se:

- kao silovanje – pod prijetnjom životu i tijelu osobe;
- kao obljuba/spolni odnos zloupotrebom položaja – zloupotrebom moći i nadređenosti nad nekim ko je u podređenom položaju;
- polna ucjena/prinuda na spolnu odnos – prijetnjom da će se otkriti informacije štetne po ugled i čast osobe, prijetnja nekim teškim zlom;

- obljuba nad nemoćnim licem/spolni odnos s nemoćnim licem – spolni odnos s licem koje nije u mogućnosti pružiti otpor;
- spolni odnos s djetetom – koje se opet nalazi u podređenom položaju i ranjivo je zbog uzrasta i godina;
- spolno uznemiravanje (samo u RS-u) - uznemiravanje lica koje se nalazi u odnosu podređenosti ili zavisnosti ili koje je posebno ranjivo zbog uzrasta, bolesti, invaliditeta, zavisnosti, trudnoće, teške tjelesne ili duševne smetnje;
- bludne radnje i zadovoljenje pohote.

Dodatni problem predstavlja činjenica da domaćim krivičnim zakonima nisu date nikakve ili su date vrlo neadekvatne definicije pojmova “*obljuba*”, “*polna/spolna radnja*”, “*spolni odnos*”, “*polno uznemiravanje*”, “*bludne radnje*” i “*zadovoljenje pohote*”, koji se koriste da bi se definirala ova krivična djela. Jednak problem pojavljuje se i u Kaznenom zakonu RH. Stoga bi i ovdje trebalo pribjeći usklađivanju sa članom 36. Istanbulske konvencije.

Poseban naglasak stavlja se na obavezu članica da *obezbijede primjenu zakonodavstva kojim se ove radnje inkriminišu na bivše ili sadašnje bračne drugove ili partnere* (u skladu s tim kako ih definira domaće pravo). U krivičnom zakonodavstvu BiH, ni na koji način nije tematizirano seksualno nasilje do kojeg dolazi u bračnim i vanbračnim partnerskim odnosima. Zato pozitivan primjer može biti regulacija iz Kaznenog zakona RH kroz *teška kaznena djela protiv spolne slobode*, gdje se kao otežavajuća okolnost predviđa bliskost žrtve i počinitelja. Naravno, da bi se adekvatno unaprijedio sistem zaštite od porodičnog nasilja, neophodno je uporedo s krivičnim zakonom izmijeniti i entitetske zakone o zaštiti od nasilja u porodici.

Posebno zabrinjavajuće je razlikovanje *silovanja* i *spolnog oodnosa/obljube* kao zasebnih krivičnih djela. U uskom reguliranju koje je prisutno u domaćim krivičnim zakonima, a koje se ponavlja i u Kaznenom zakonu RH, stvara se dojam da se silovanje uvijek

dešava pod prijetnjom fizičkim nasiljem, dok se spolni odnosi/obljube dešavaju u nekim odnosima moći, gdje postoji prijetnja časti, ugledu, poziciji. Dakle, gotovo se ne spominju odnosi u kojima do seksualnog nasilja dolazi bez jasno definiranih pozicija podređenosti, ali i bez jasno definiranog pristanka. Npr., u posljednje vrijeme mediji sve više izvještavaju o slučajevima silovanja korištenjem tzv. *droga za silovanje*, te *silovanja osoba pod uticajem alkohola*, u kojima su počinitelji iskorištavali žrtve u potpuno nesvjesnom stanju. U Krivičnom zakonu FBiH i Krivičnom zakonu Brčko distrikta je znakovito da ovaj vid krivičnog djela nije definiran kao silovanje, nego kao *spolni odnos s nemoćnom osobom*, iako je tu nemoćnost skrivio sam počinitelj.

Problem je i u samoj terminologiji koja se koristi. Sva ova krivična djela podrazumijevaju da je do spolnog odnosa došlo bez dobrovoljnog pristanka žrtve, ali neka od njih ipak nisu definirana kao silovanje. Težinom zapriječenih kazni i vrlo malom razlikovanju određenih kazni za krivično djelo silovanja i krivična djela spolnog odnosa s nemoćnom osobom/zloupotrebom položaja/prinudom, vidimo da zakonodavac zaista i ta krivična djela smatra jednako društveno opasnim i nepoželjnim, te uzima u obzir otežavajuće okolnosti i stanje žrtve prilikom i nakon izvršenja krivičnog djela. Međutim, nejasno je zašto se ona klasificiraju na ovaj način, odnosno, zašto silovanje, pored elementa odsustva dobrovoljnog pristanka žrtve, podrazumijeva i element sile i prijetnje, a zašto nesvjesnost, ucjena, podređeni položaj i prijetnja ugledu nisu dovoljno jaki elementi da bi se krivično djelo smatralo silovanjem, već nedozvoljenim seksualnim odnosom. Usko definirajući silovanje, te definirajući ostale vidove seksualnog nasilja na drugi način, zakonodavac potencijalno šalje različitu poruku osude. I terminološki gledano, pojam spolni odnos ili obljava ne asociraju odmah na krivično djelo i seksualno nasilje, već više na konsenzualni seksualni odnos. Značaj terminološki ispravnog imenovanja krivičnih djela, pored adekvatnosti zapriječenih sankcija vidimo i u slučaju reguliranja krivičnih djela

počinjenih iz mržnje tj. krivičnih djela motiviranih predrasudom, koja se imenuju kao takva da bi se istakao njihov negativan utjecaj na društvo i marginalizirane grupe unutar jednog društva.

Istanbulska konvencija daje odličnu podlogu za revidiranje našeg krivičnog zakonodavstva i načina na koje ono tretira rodno zasnovano nasilje. Većina normi prisutnih u našim krivičnim zakonima isključivo su reparativnog karaktera. Istanbulska konvencija nudi prijedloge i mogućnosti preventivnog djelovanja na suzbijanju seksualnog nasilja u društvu, te adekvatnije regulacije ovih krivičnih djela. Iako je Krivični zakon Republike Srpske ove godine prošao proces usklađivanja sa Istanbulskom konvencijom, očigledno je neophodno dodatno usklađivanje ovog zakona, a posebno krivičnih zakona FBiH i Brčko distrikta, kako bi se adekvatno zaštitile žrtve seksualnog i porodičnog nasilja, te pored reparativne, uvela i snažnija preventivna uloga.

S tim u vezi, na osnovu gore navedenih zaključaka i uporedbe odredbi krivičnih zakona entiteta i Brčko distrikta s odredbama Kaznenog zakona Republike Hrvatske i odredbama Istanbulske konvencije, konkretne preporuke za unapređenje su sljedeće:

1. jasno definirati pristanak na spolni odnos i odsustvo istog;
2. što preciznije definirati pojmove konkretnih oblika radnji seksualne prirode, koje se mogu izvršiti nad drugom osobom bez njenog slobodnog pristanka;
3. ispitati opravdanost terminološkog razlikovanja krivičnog djela silovanja i drugih krivičnih djela seksualnog uznemiravanja bez pristanka žrtve;
4. uskladiti kriviničnopravnu regulaciju krivičnog djela silovanja s članom 36. Istanbulske konvencije;

5. eksplicitno definirati odgovornosti bračnih i vanbračnih partnera i članova porodice za seksualno nasilje;
6. definirati i proširiti postojeću regulaciju krivičnih djela seksualnog nasilja bez pristanka, tako da uključe, između ostalog, i ona djela koja ne podrazumijevaju podređeni ili zavisni odnos žrtve prema počinitelju;
7. adekvatno regulirati krivično djelo seksualnog uznemiravanja, uzimajući u obzir i ona djela koja ne podrazumijevaju podređeni ili zavisni odnos žrtve prema počinitelju i

posebnu pažnju obratiti na zaštitu maloljetnih žrtava seksualnog nasilja prilikom reguliranja i sankcioniranja ovih krivičnih djela, s fokusom na pitanja zastare i prijavljivanja nakon što osoba stekne godine i uvjete da krivično djelo prijavi. U tom pogledu, potrebno je izvršiti usklađivanje krivičnih zakona FBiH i Brčko distrikta sa rješenjima koja već poznaju Krivični zakonik RS i Kazneni zakon RH.

III

ISTRAŽIVANJE: ZLOČINI SILOVANJA I SEKSUALNOG NASILJA U BOSNI I HERCEGOVINI – OD PROCEDURE PRIJAVE DO KAZNENIH POLITIKA

Nejra Nuna Čengić

1. Metodologija i cilj istraživanja

Tokom mjeseca jula 2017. godine, polaznici/e Feminističke škole organizirane u okviru Sarajevskog otvorenog centra, proveli su kvalitativno istraživanje o postupanju i stavovima službenih osoba koje rade na procesuiranju krivičnih djela seksualnog nasilja, s fokusom na krivično djelo silovanja, te predstavnika organizacija civilnog društva koje se bave zaštitom prava oštećenih. Istraživanje je zasnovano na strukturiranim intervjuima sa predstavnicima MUP-a, tužilaštava i civilnog društva iz Sarajeva, Zenice, Tuzle, Banje Luke i Mostara. Intervjuima su trebale biti obuhvaćene i sudije koje rade na procesuiranju ove vrste krivičnih djela, te su pozivi za učešće u istraživanju dostavljeni udruženjima sudija u BiH. Nažalost, ista se nisu odazvala pozivu.⁴⁹ Urađeno je ukupno deset intervjuja. Veliki broj njih radio se u parovima, što je impliciralo dva intervjuera/ke i dva sagovornika/ce. Na ovaj način, ukupan broj sagovornika iz ciljane skupine koji je učestvovao u istraživanju je 17.⁵⁰

Cilj ovog istraživanja bio je analizirati postupanje različitih aktera u sistemu krivično-pravne zaštite, funkcionalnost postojećih mehanizama i prilagođenost procedura postupanja, te stavove

49 Riječ je o Udruženju sudija/sudaca u Federaciji BiH i Udruženju sudija u Republici Srpskoj. Napominjemo da su nam se iz Udruženja žena sudija u BiH javile sutkinje, ali kako su imale vremena za intervju tek u septembru, zbog dinamike rada na ovom istraživanju, intervjuje s njima nismo mogle realizirati.

50 Prilikom dokumentiranja izvora u fusnotama ovog Izvještaja, pravila se razlika između toga da li je pojedini navod dala sagovornica, sagovornik ili oboje unutar jednog istog intervjuja.

postupajućih osoba, ujedno utvrđujući nivo postojanja rodni predrasuda. Istraživanje je usmjereno na mapiranje situacije u BiH po pitanju prijave i procesuiranja krivičnog djela silovanja i seksualnog nasilja u periodu od 2011. do 2016. godine.

Analiza intervjua obuhvata najvažnije teme, kako one predviđene upitnikom, tako i one koje su se dodatno izdiferencirale kroz odgovore, te one teme koje su se pokazale kao značajno odsutne. Pri analizi odgovora, u većini slučajeva nije bilo moguće napraviti jasnu razliku u pogledu krivičnog djela silovanja i drugih oblika seksualnog nasilja.

2. Analiza intervjua

2.1 Ocjena zakonskog okvira

Svi intervjuirani akteri izrazili su u načelu pozitivnu procjenu zakonskog okvira koji se tiče procesuiranja krivičnog djela silovanja i drugih oblika seksualnog nasilja. Neki od sagovornika/ca izjavili su da su se unutar proteklih petnaestak godina desile pozitivne zakonske promjene, uključujući donošenje Zakona o zaštiti od nasilja u porodici.⁵¹ Iako su ispitanici Zakone o krivičnom postupku⁵² i Zakone o zaštiti od nasilja u porodici ocijenili kompatibilnim, da nadopunjuju jedan drugi, ipak su naglasili da ponekad dolazi do njihove kolizije: konkretno po pitanju primjene zaštitnih mjera i mjera zabrane. Iskazi su također pokazali određene razlike po pitanju zakonodavstva u Federaciji BiH i Republici Srpskoj. Predstavnica jednog od tužilaštava izrazila je kritiku reforme krivičnog zakonodavstva, jer se ne predviđa

51 Zakon o zaštiti od nasilja u porodici („Službene novine Federacije BiH“, broj: 20/13) i Zakon o zaštiti od nasilja u porodici („Službeni glasnik Republike Srpske“, broj: 102/12)

52 Zakon o krivičnom postupku Federacije BiH („Službene novine Federacije BiH“, broj: 35/03, 37/03, 56/03, 78/04 28/05, 55/06, 27/07, 53/07, 9/09 i 12/10) i Zakon o krivičnom postupku Republike Srpske („Službeni glasnik Republike Srpske“, broj: 50/03, 111/04, 115/04, 29/07, 68/07, 119/08, 55/09, 80/09, 88/09 i 92/09)

dovoljno mjera za zaštitu oštećenih.⁵³ Jedna od inspektorica istakla je da su 2013. godine donesene nove, bolje mjere koje se tiču zaštite osoba koje su pretrpjele seksualno nasilje, i da je to napredak, ali smatra da će trebati vremena „da to krene“.⁵⁴

Svi akteri su u značajnoj mjeri odgovarali diskursom zakonskog okvira i pozivajući se na njega, posebno na Zakone o krivičnom postupku. To su posebno činilo kako da bi objasnili neku proceduru, ali i da bi naglasili granice vlastite nadležnosti.

2.2 Implementacija

Intervjuirani ne navode eksplicitno implementaciju zakonskog okvira kao značajan problem. Uglavnom su isticali pojedine izazove u okviru domena svog rada ili drugih aktera, ali sveukupno ne smatraju da postoji jaz između zakonskog okvira i njegove implementacije. Tek osvrta predstavnika/ca civilnog sektora eksplicitno skreću pažnju na ovaj problem, uzimajući u obzir ne samo izazove u procesuiranju prijavljenih slučajeva, već i dominantno nepovjerenje građana/ki u sistem realizacije kaznene politike, koji vodi ogromnom jazu između broja počinjenih djela silovanja i onih koji se procesuiraju. Neki od bitnih razloga nepovjerenja mogu se već vidjeti iz analize osvrta na pojedine faze procesuiranja počinilaca krivičnih djela.

2.2.1 Broj prijava silovanja: marginalizacija i gradiranje?

Prema nalazima istraživanja, većina podignutih optužnica dešava se kao rezultat prijave silovanja od strane žrtve policiji ili tužilaštvu. Kasnije moguće povlačenje iskaza, odnosno prijave, nema utjecaja na nastavak postupka, jer se on provodi po službenoj dužnosti.

53 Intervju sa predstavnicom Okružnog javnog tužilaštva u Banjoj Luci, od 10.7.2017.g.

54 Intervju sa predstavnicom Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpske, Banja Luka, 10.7.2017.g.

Kad se radi o statističkim pokazateljima u vezi prijavljenih slučajeva unutar posmatranog perioda,⁵⁵ ovaj broj je 1-7 prijava godišnje sa prosjekom prema gornjoj granici. Broj prijavljenih pokušaja silovanja je još manji. Samo mali broj sagovornika/ca usput je primjetio da je stvarni broj slučajeva vjerovatno puno veći, da je to ona „siva brojka kriminalistike“,⁵⁶ kako je jedna sagovornica nazvala, „koja svuda u svijetu postoji“. Gotovo niko od predstavnika/ca institucija to nije doveo/la u vezu sa realizacijom kaznene politike. Čini se da intervjuirani razloge tome pripisuju društvenoj svijesti, u najvećoj mjeri stigmi povezanoj sa ovim djelom, s čim sistem kao da nema nikakve veze. O nepovjerenju žrtava u institucije koje realiziraju kaznenu politiku govore nam samo predstavnice civilnog sektora i pojedini tužitelji/ce.

Gotovo svi sagovornici su prilikom opisa postupka spomenuli seksualno nasilje nad maloljetnicima gdje je, prema navodima intervjuiranih, ostvaren najveći stepen zaštite. Kako kaže jedna od inspektorica, postupa se po drugom zakonu i procedura je sasvim različita u odnosu na punoljetna lica: „posebne prostorije, stručna lica i tako dalje, što naš zakon za punoljetne osobe ženskog pola, odnosno lica nad kojima je izvršeno seksualno zlostavljanje, još uvijek ne propisuje“.⁵⁷ Očito je da se radi o znatno senzitivnijoj proceduri, a čini se da silovanje maloljetne osobe i mnogi predstavnici/e institucija vrlo jasno pozicioniraju kao kvalificirani, izrazito teži oblik ovog krivičnog djela. Na pitanje kako izgledaju mjere prve intervencije policije u slučajevima kad se prijavi silovanje, jedna od inspektorica naglašenim tonom odgovara: „Imamo situacije silovanja djece. To je jedno od najtežih krivičnih djela i izjednačava se sa krivičnim djelom ubistva.“⁵⁸ Pored razlike u rasponu zapriječene kazne koju zakon propisuje za ovo djelo i čime se ono tretira kao teže, stalno isticanje i poređenje postupka sa onim za maloljetničke žrtve bi se moglo dodatno objasniti i

55 2011 – 2016.

56 Intervju sa predstavnicom Ministarstva unutrašnjih poslova Kantona Sarajevo, 5.7.2017.g.

57 Intervju sa predstavnicom MUP RS

58 Intervju sa predstavnicom Ministarstva unutrašnjih poslova Tuzlanskog kantona, Tuzla od 10.7.2017.g.

pozicijom pojedinih sagovornika/ca (inspektora/ica) u slučaju kada oni rade upravo na seksualnim i krvnim deliktima nad maloljetnicima, ali i sumnjom, kako ćemo vidjeti iz nastavka, u to da je počinjeno silovanje nad punoljetnom osobom, dok se takav odnos, kako pokazuje intervju, nije mogao primijetiti prema maloljetnim licima.⁵⁹

2.2.2 Istražni postupak

Opis, redoslijed radnji i podjela nadležnosti

Predstavnici insitucija, posebno policije gdje obično dolazi do prijave, više ili manje su detaljno izložili istražne radnje koje se tiču njihovog udjela u dokumentiranju dokaza. Prema opisu jedne inspektorice, to uključuje: slanje osobe na zdravstveni pregled (ginekološki ili abdominalni, zavisno od spola), da se dokumentiraju povrede ukoliko ih ima; obavještenje dežurnog tužioca; razgovor sa žrtvom (u kome se podstiče da ispriča taj događaj), sačinjavanje zapisnika o tome i o saslušanju; prolaženje sa tužiocem kroz čitav slučaj da se vidi koje će se djelo dokumentirati. Kroz razgovor sa žrtvom, locira se mjesto gdje je krivično djelo počinjeno, nakon čega se ono osigurava i vrši kriminalistička obrada mjesta, prikupljaju se tragovi, vještače, itd.⁶⁰ Druga inspektorica kaže: „Nakon što žrtva prijavi silovanje, vodimo osobu na ginekološki pregled kako bi se utvrdilo da li je doista došlo do silovanja. Ako doktor potvrdi da je došlo do silovanja, obavještavamo tužioca o počinjenom krivičnom dijelu i o imenu osumnjičenog (osobe koju je prijavila žrtva), zatim privodimo tog osumnjičenog, za to nam nije potreban tužιοčev nalog. Međutim, za uzimanje uzorka DNK-a i vještačenje osumnjičenog potreban nam je nalog za vještačenje, pa tada šaljemo zahtjev za izdavanje naloga tužilaštvu, a zahtjev tužilaštvo zajedno sa svojom suglasnošću, šalje nadležnom sudu,

59 Na ovom mjestu, iz feminističke perspektive je moguće problematizirati i samu opravdanost i svrhu gradiranja krivičnog djela silovanja s obzirom na dob oštećene/og. Značaj i štetne posljedice krivičnog djela i po punoljetne oštećene osobe su takvog nivoa da je neophodno osigurati najvišu moguću zaštitu u vidu kaznene politike.

60 Intervju sa predstavnicom MUP KS

tek tada sud daje nalog/naredbu za vještačenje. U određenim slučajevima i tužilaštvo može, bez suda, izdati naredbu za vještačenje, ali to su posebni slučajevi.⁶¹

Mada su svi inspektori/ce manje više opisali postupak kroz iste radnje (sa različitim nivoom detaljnosti), ono što se razlikuje jeste redoslijed radnji i razgraničenje nadležnosti, posebno između njih i tužiteljstva. U svakom slučaju, rad policije upućen je na saradnju sa mnogim sektorima: uredom tužitelja, zdravstvenim ustanovama i centrima za socijalni rad, organizacijama civilnog društva. Stavljajući obradu ovih slučajeva stalno u poređenje sa obradom slučajeva u kojima je oštećena/i maloljetna osoba, implicitno saznajemo da se izjave ne uzimaju u posebnim prostorijama policijskih stanica i da policijske stanice nemaju uposlene psihologe/inje. Pa ipak, često se spominje da pri saslušanju oštećenih dolaze psiholozi iz zdravstvenih ustanova, centara za socijalni rad ili pak organizacija civilnog društva.

O istražnom postupku, naravno, govorili su i tužitelji/ce. Prijava, bilo direktno nadležnom tužilaštvu, bilo putem prijave policiji, saopćava se dežurnom tužiteju/ici. Ukoliko dežurni/a smatra da nije dovoljno iskusan na tom polju, konsultirat će nekoga od kolega ko bi mu/joj mogao pomoći, navodi jedna od tužiteljica. Ona navodi kako je rad u tih prvih 48 sati veoma važan, jer se vrši procjena s obzirom na mogućnost da je prijava lažna.⁶² Dežurni tužilac/teljica poduzima potrebne mjere kao što su „uviđaj, naredba za vještačenje, ginekološki pregled“⁶³, pritvor osumnjičenog, ako se zna ko je počinilac i ukoliko je to potrebno iz zakonom propisanih razloga.⁶⁴ Na bazi prikupljenih dokaza i u konsultaciji sa nadređenima, donosi se odluka da li ima dokaza za počinjeno krivično djelo silovanja.⁶⁵ Tužiteljski tim iz Banje Luke navodi da, kad tužilac/teljica završi taj dio posla, predmet se dodjeljuje drugom tužiocu koji ga vodi sve

61 Intervju sa predstavnicom Ministarstva unutrašnjih poslova Zeničko-dobojskog kantona, Zenica od 5.7.2017.g.

62 Intervju sa predstavnicom Kantonalnog tužilaštva Tuzlanskog kantona, Tuzla od 11.7.2017.g.

63 Intervju sa predstavnikom Okružnog javnog tužilaštva Banja Luka

64 Ibid.

65 Intervju sa predstavnicom Kantonalnog tužilaštva TK

do okončanja postupka. Oni također navode da se kod podizanja optužnice obično ide sa težom kvalifikacijom krivičnog djela, što je moguće izmijeniti tokom postupka.⁶⁶ Jedna od tužiteljica navodi da, ako nakon ovih istražnih radnji nema dokaza za počinjeno silovanje, onda rade na postupku procesuiranja podnositelja/ice. Osoba se tada tereti za lažno prijavljivanje.⁶⁷ Signifikantno je kako se nepostojanje dokaza u ovom iskazu neposredno poistovjećuje sa lažnim prijavljivanjem.

Analiza intervjua ne pruža precizne informacije o redoslijedu radnji u istražnom postupku i podizanju optužnice. Zanimljivo je da se opis istražnih radnji koji su dali intervjuirani predstavnici tužilaštava u velikoj mjeri poklapa sa onim koji predstavljaju opis postupanja policijskih stanica, te jasno razgraničenje nadležnosti nije prisutno. U svakom slučaju, čini se da se radi o istim radnjama koje većinom poduzimaju policijske stanice uz potrebna odobrenja i naloge od tužitelja/ica. Predstavnice organizacije civilnog društva upućuju na čest nedostatak interesa tužitelja/ice da zastupa interese oštećene: „ne izlazi na teren ako nije pala mrtva glava ili ako je saobraćajka pa onda sve ostalo, kažu policajcu 'de ti uzmi to'...“⁶⁸ Dodatno, ukazuju i na to da veliki problem predstavlja jako dug vremenski period provođenja istražnih radnji i veliki broj prijava za koje nikada nije podignuta optužnica. Po njima, dicanje optužnice kao i dalji tok postupka, obično zavisi od senzibiliziranosti pojedine osobe.⁶⁹

Na pitanje o broju pokrenutih istraga unutar perioda istraživanja, dobijeni su prilično raznovrsni podaci te često nije moguće razgraničiti da li se radi samo o krivičnom djelu silovanja ili ono uključuje i ostalo seksualno nasilje. U svakom slučaju, kad se uzmu u obzir svi prikupljeni podaci, godišnji raspon je od 0 do 14 pokrenutih istraga (sa velikom vjerovatnoćom da je kod gornje granice uključena statistika i o istragama o ostalom seksualnom nasilju), sa godišnjim prosjekom prema donjoj granici (4-5). Za

66 Intervju sa predstavnicima Okružnog javnog tužilaštva Banja Luka

67 Intervju sa predstavnicom Kantonalnog tužilaštva TK

68 Intervju sa predstavnicom organizacije civilnog društva iz Banje Luke, od 10.7.2017.g

69 Ibid.

precizniju i sveobuhvatniju analizu bilo bi korisno uskladiti vrste podataka od institucija, te obezbjediti dodatno broj prijave u tužilaštvo, broj podignutih, potvrđenih optužnica po godinama, te praćenje svega ovoga kumulativno kroz istraživani period.

Važnost hitnog postupanja, unutar prvih 48 sati od trenutka prijave posebno je naglašena u odgovorima tužitelja/ica, ali i nekih inspektorica. Na ovo pitanje osvrnut ćemo se u produžetku.

Pitanje vremena ili hitnost postupanja

Pored opisa ovih radnji, poseban naglasak je bio na *ograničenom vremenu* postupanja, onom koje prethodi donošenju odluke o dizanju optužnice. Ograničenost vremena obično se dovodi u vezu sa zakonskim ograničenjima vremena unutar kojeg se trebaju pribaviti dokazi za pritvor osumnjičenog. Pritvor nije kazna, nego mjera obezbjeđenja zbog bojazni uticaja na druga lica. Obično se radi o zakonskoj mogućnosti od maksimalno 24 sata pritvora osumnjičenog u policiji nakon podnošenja prijave policiji, a po nalogu tužitelja i dodatnih 24 sata pritvora nakon preuzimanja slučaja u tužilaštvo. Unutar ovog vremenskog perioda tužitelj/ica treba odlučiti da li osumnjičenog pustiti ili podnijeti prijedlog za određivanje pritvora. Kako kaže jedna od tužiteljica: „za samo otvaranje istrage mora biti osnov sumnje, a za utvrđivanje pritvora osnovana sumnja“.⁷⁰ Kako se i za samo podizanje optužnice traži osnovana sumnja, tužiteljica zaključuje: „znači da mi u ta 24 sata moramo prikupiti toliko dokaza da potkrijepimo osnovanu sumnju kao kada okončamo cijelu istragu, pa podižemo optužnicu da bi sud odredio pritvor“.⁷¹ Obim potrebnog posla za tako kratko vrijeme je prevelik, često se stvari rade površno i u velikoj brzini, a neki dijelovi procesa kao što je medicinski pregled su dijelovi procesa prikupljanja dokaza na čiju pravovremenost nije moguće utjecati. Tužitelji/ce naglašavaju da sve to stvara veliki pritisak i profesionalnu odgovornost, jer su oni ti koji vrše procjenu i donose odluku ko će ići na sud, a ko ne.

70 Intervju sa predstavnicom Okružnog javnog tužilaštva Banja Luka

71 Ibid.

Na pitanje vremena osvrnula se i jedna od inspektorica, ali sa drugog aspekta. Problematizirala je, naime, pitanje *vremena* prijave ovog krivičnog djela kao jedan od najvećih izazova u radu, od čega zavisi i pribavljanje dokaza neposrednim medicinskim pregledom. To se odnosi na veći značaj fizičkih (i tzv. bioloških) tragova u postupku dokazivanja u odnosu na iskaz žrtve. Ista sagovornica kaže da joj se čini da ponekad ima malo i straha kod tužioca kad je jedini dokaz iskaz žrtve. Iako je svjesna da je često potreban protok vremena da žrtva shvati šta joj se desilo i smogne hrabrosti da to prijavi, i iako kaže da na mjestu počinjenja kaznenog dijela uvijek postoje neki dokazi da je djelo počinjeno: „... jer ne postoji krivično djelo koje ne ostavlja trag na žrtvi i na izvršiocu“, ⁷² ona je jedna od najžustrijih sagovornika (uz tužitelje/ice) koja naglašava važnost da se djelo što prije prijavi. Očito je da, nakon protoka vremena, u istražni postupak treba uložiti veći i složeniji rad.

Izgradnja sigurnog prostora i kreiranje odnosa povjerenja sa
žrtvom

„...žrtva zaista hoće da vam vjeruje.“⁷³

„Često morate ostaviti i vrijeme koje nemate, jer na taj način dajete do znanja osobi da vam je stalo i do nje i do predmeta.“⁷⁴

Izazov kreiranja odnosa povjerenja sa žrtvom u središtu je intervju sa tužiteljima/cama. Jedna od tužiteljica kaže: „...važan je tu i taj prvi kontakt, jer smo mi kao predstavnici tužiteljstva u slučaju nakon tog traumatičnog iskustva prvi s kojima oštećena razgovara. Ono što se kroz našu dosadašnju praksu pokazalo jeste da žrtva zaista hoće da vam vjeruje, i vi u tom prvom momentu morate pokazati solidarnost, zadobiti povjerenje oštećene, a to je sve ono što mi možda sa psihološkog aspekta možda ne znamo objasniti, ali u praksi i kroz svoj pristup smo razvili svoje tehnike rada sa takvim slučajevima gdje se zaista trudimo da pokažemo

72 Intervju sa predstavnicom MUP KS

73 Intervju sa predstavnicom Kantonalnog tužilaštva TK

74 Ibid.

visok nivo razumijevanja.⁷⁵ Tužiteljski par iz drugog grada kaže da im zadobiveno povjerenje daje motivaciju za bolji i kvalitetniji rad za koji često izostaje sistemska podrška. Tužiteljica kaže: „Svi predmeti se moraju raditi u skladu sa zakonom, ali ipak kad se predmetu posveti onako više pažnje i da kažem topline tim ljudima, meni je to zaista konkretan izazov, njihova satisfakcija, motivacija jedna.“⁷⁶ Ovom pitanju, koje bi mogli tumačiti kao postupanje koje je izuzetak od pravila, vratit ćemo se u daljem tekstu.

Ostali predstavnici institucija potvrdili su da imaju obučen i senzibiliziran kadar za rad sa žrtvom, ali ovom pitanju, osim jedne inspektorice, nije svojevrijedno data neka posebna važnost. Govoreći o ovome, mnogi su naveli dobar primjer da je, u slučajevima kad je žrtva maloljetnik/ca, obezbijedena psihološka podrška i kako se izjava od njih može uzeti samo dva puta. Očito da se ovo navodi kao bolja praksa koju propisuje zakon, te se često navodi kako se tu postupa po drugom zakonu.⁷⁷ Zanimljivo je da niko od predstavnika/ca institucija, osim jedne tužiteljice (i indirektno jedne inspektorice), ne predlaže potrebu jednako senzibiliziranog postupka i za punoljetne žrtve. Čini se da se odrasle osobe uzimaju kao u potpunosti autonomne, sposobne da kontroliraju svoj život, sa sveukupno dovoljno razvijenim kapacitetima za nošenje sa ovim iskustvom. Pa ipak, da li je to tako? Ne nedostaje li ovakvom gledanju određeni nivo senzibiliteta za kontekst i kompleksnost ljudskog života, društva u kome se živi i mnogostrukih mogućih posljedica koje ovo djelo na žrtvu ostavlja? Zar nije moguće, barem unutar institucija pravde, izbjeći retraumatizaciju? Ako ne zbog žrtve same, onda barem zbog predmeta i njenog svjedočenja? Ili je, pak, unutar tekućih zakonskih propisa to ipak moguće, ali se nedovoljno koristi? Prema predstavnicama organizacija civilnog društva,

75 Ibid.

76 Intervju sa predstavnicom Okružnog javnog tužilaštva Banja Luka

77 Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku („Službene novine Federacije BiH“, broj: 7/14) i Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku („Službeni glasnik Republike Srpske“, broj: 13/10 i 61/13)

ono što zaista čini senzibiliziran pristup jeste zakonski okvir za maloljetne žrtve. Ovo djelo, kako kažu sagovornice, „ne može biti posmatrano kao nešto što je niže društvene opasnosti, ni u kom slučaju.“⁷⁸

Intervjui su implicitno pokazali da za uzimanje izjave žrtve u policijskim stanicama ne postoji posebna prostorija i da to ni zakonom nije predviđeno, u odnosu na maloljetna lica od kojih se izjava uzima u posebnoj prostoriji. Policijske stanice također nemaju ni svoje psihologe u odnosu na ured tužitelja. Jedna od predstavnica MUP-a navela je da ginekološki pregled radi ženski ljekar, dok se drugi nisu osvrnuli na ovo pitanje. Predstavnice jednog od tužilaštava navele su da na ovim slučajevima obično rade tužiteljice, jer to doprinosi stvaranju povjerenja. Također, u jednom slučaju, na eksplicitno pitanje o tome da li inspektor ženskog ili muškog pola provodi ispitivanje, inspektorica je rekla da to zavisi od procjene stanja žrtve, te da se o tome vodi računa. U određenim slučajevima, predstavnici insitucija su se ograđivali od nekih pitanja, s obrazloženjem da ista nisu unutar njihove nadležnosti ili djelokruga rada.

Predstavnice organizacije civilnog društva kojima je u primarnom fokusu žrtva kao oštećena osoba, a ne svjedočenje žrtve koje bi vodilo uspješnom procesu, navode da za žrtve silovanja ne postoji servisna podrška koja je, u skladu s Istanbulskom konvencijom, obaveza za državu potpisnicu. Ne postoje centri za podršku žrtvama silovanja, kao niti jedna organizacija koja se eksplicitno time bavi. Sagovornica navodi da oni kao organizacija povremeno tu ‘pokriju’ ove nedostatke, ali da izostaje systemska podrška. One insistiraju da svaka osoba koja je žrtva rodno zasnovanog nasilja, uključujući i seksualno nasilje, mora imati pravo na zdravstvenu i psihološku pomoć, kao i sve druge vrste pomoći, te mora biti informirana o svojim pravima. Sagovornice također navode da se rijetko dešava da oštećena dobije adekvatnu psihološku podršku od suda prije i tokom sudskog postupka.⁷⁹

78 Intervju sa predstavnicom OCD iz Banje Luke

79 Ibid.

2.2.3 Zaštitne mjere, mjere pritvora i mjere zabrane: različiti fokusi, zbrka oko ingerencija i manjkava primjena

Pitanje o zaštitnim mjerama u slučajevima nasilja u porodici izazvalo je možda i najviše neujednačenih informacija i polemike, koje su u značajnoj mjeri rezultat različitog tretiranja ovog djela: kao krivičnog djela i/ili kao prekršaja.⁸⁰

Tužitelj iz Sarajeva govori o dva pravca postupanja. Prvi, koji on smatra primarnim za vlastiti posao, jeste postupanje u skladu sa Zakonom o krivičnom postupku. Unutar ovog postupka raspoložive su *mjere pritvora* osumnjičenog ili, ako ta mjera ne bi mogla biti primijenjena, *mjere zabrane*, prioritarno zabrane približavanja žrtvi nasilja. Tužilac kaže da nekad nijedna od ovih mjera ne može biti ostvarena, jer nisu ispunjeni uvjeti za to (osnovana sumnja) i sud nije donio takvu odluku. Tada, ali često i uporedo sa prvim pravcem postupanja, se primjenjuje drugi zakonski okvir – drugi pravac postupanja, gdje, kako kaže sagovornik, tužiteljeva uloga nije primarna. Radi se naime o primjeni Zakona o zaštiti od nasilja u porodici. U tim slučajevima, primarno policija, ali i druge službe kao što je centar za socijalni rad, predlažu sudu za prekršaje da izrekne *zaštitnu mjeru*, kao što je, naprimjer, da žrtva bude izmještena u sigurnu kuću, da se odredi mjera udaljavanja iz stana nasilnoj osobi, zabrana približavanja i slično. U odnosu na mjere pritvora i mjere zabrane gdje se cijeni osnovana sumnja, ljudska prava, i gdje je, rekli bismo, osumnjičeni u fokusu kako bi se država zaštitila od nasilja i stvorili uvjeti za istražni postupak, kod zaštitnih mjera radi se o tome da žrtva nasilja treba hitnu zaštitu dok ne bude izrečena pravomoćna sankcija, te je ona u fokusu. To je hitna procedura gdje policija mora reagirati u roku od 12 sati, a i sud u roku od dodatnih 12 sati. Mjere predlaže i provodi u najvećoj mjeri policija, a odluku o tome donosi sud.⁸¹

80 Prema Zakonu o zaštiti od nasilja u porodici Republike Srpske, djela nasilja u porodici mogu biti kvalificirana kao krivično djelo ili kao prekršaj.

81 Intervju sa predstavnikom Kantonalnog tužilaštva Kantona Sarajevo, od 4.7.2017.g.

Pitanje zaštitnih mjera potaklo je diskurs ograđivanja od vlastite odgovornosti i prebacivanja odgovornosti na drugog/e aktere. Jedna od inspektorica naglasila je da provedba zaštitnih mjera nije u nadležnosti MUP-a, već policijskih stanica. Sagovornica iz MUP-a navela je da su samo neke zaštitne mjere u njihovoj nadležnosti. Ima ih ukupno šest, a u nadležnosti dotičnog Odjeljenja su samo prve tri: „udaljenje iz stana, kuće ili nekog drugog stambenog prostora i zabrana vraćanja u stan bez obzira čiji je stan ili kuća; zabrana približavanja žrtvi nasilja, zabrana uznemiravanja i uhođenja osobe izložene nasilju; obavezan je i psihosocijalni tretman, obavezno liječenje od ovisnosti, privremeno lišenje slobode i zadržavanje.“⁸² Sagovornica je dodala da policija može podnijeti zahtjev za izricanje zaštitne mjere tužilaštvu, ali je ne može provesti dok ne dobije dozvolu.⁸³ Donekle suprotno ovome, jedan od tužitelja kaže da zaštitne mjere nisu u primarnoj ingerenciji tužilaštva, da tužitelj može samo u izuzetnim slučajevima predložiti zaštitnu mjeru, ali to nije primarna uloga tužitelja, već prije svega policije: „...mi najčešće u taj segment ne ulazimo. Iz prostog razloga što izlazimo iz okvira našeg ovlaštenja. Mi u tom dijelu nemamo dosta ovlaštenja. Naša su ovlaštenja primarno vezana za postupanje po Zakonu o krivičnom postupku i u tom pogledu mjere pritvora kao one najjače mjere prema počinitelju i mjere zabrane.“⁸⁴

Neujednačenost opisa istražnog postupka mogla bi se dijelom pripisati paralelnom postojanju više vrsta mjera prema različitim zakonima i postupcima, te neujednačenom korištenju terminologije, ali potencijalno i određenoj vrsti zbrke oko ingerencija unutar jednog lanca djelovanja. Ovaj različiti opis situacije očito da je poznat problem i nekima od sagovornika, te jedan od predstavnika MUP-a kaže: „Problem je što u multisektorskom pristupu nisu usklađena pravila. Postoji zakonski okvir, ali implementacija kaska, jer nema uklađenosti pravila između sektora.“⁸⁵

82 Intervju sa predstavnicom MUP TK

83 Ibid.

84 Intervju sa predstavnikom Kantonalnog tužilaštva KS

85 Intervju sa predstavnikom MUP TK

Jedan od tužitelja ukazao je na koliziju do koje može doći prilikom primjene različitih zakonskih propisa. Postoje, naime, mjere zabrane i zaštitne mjere koje su istovjetnog sadržaja i koje mogu biti u suprotnosti. Tužitelj daje primjer mjere zabrane posjećivanja određenog mjesta ili zabrane kontakta, sastajanja s određenim licem ispod određene udaljenosti s jedne strane, i zaštitne mjere približavanja osobi na nekoj drugoj udaljenosti s druge strane. U praksi se dešava da su izrečene obje mjere, koje su istovremeno u suprotnosti.⁸⁶ Tužitelj ne navodi koliko su česte ove situacije, ali kaže da bi se to trebalo postaviti kao pitanje i riješiti, kao i da se ne bi trebalo dozvoliti da ove situacije idu nauštrb žrtve.

Na neprimjenjivanje zakonskog okvira, odnosno, zaštite koju on pruža, osvrnuo se tužiteljski tim iz Banje Luke i predstavnice organizacija civilnog društva. Tužitelji naime smatraju da Zakon o zaštiti svjedoka⁸⁷ pruža dobre procesne mogućnosti i da ga treba što više koristiti, jer omogućuje žrtvi da svjedoči bez prisustva, da se putem tehničkih uređaja pušta njena izjava i omogućuje drugoj strani da joj postavlja pitanja. Opcija je također da se optuženi udalji iz sudnice, mada sagovornica kaže da ne zna da se to ikad desilo u praksi. Smatraju da ova mogućnost sveukupno jako bitna, jer je često glavna preokupacija žrtava strah da vide počinioca, da se s njim suoče.⁸⁸ Unatoč ovim zakonskim mogućnostima, predstavnice organizacije civilnog društva smatraju da sudovi nemaju adekvatne ljudske ni tehničke kapacitete kako bi se olakšao proces saslušanja žrtve: „oštećena ulazi na ista vrata kao i optuženi, prije suđenja sjedi u istom hodniku kao i optuženi...“⁸⁹ Situacija nije puno drugačija ni tokom suđenja gdje ona sjedi blizu njega i, kako predstavnica druge organizacije civilnog društva kaže, dovoljno je samo da ga pogleda, i da to utječe na njen iskaz. Kažu da sud ne vodi računa koliko je bitno žrtvi da ne vidi počinioca dok daje iskaz, te upućuju na nedostatak bilo kakve systemske zaštićenosti žrtava tokom

86 Intervju sa predstavnikom Kantonalnog tužilaštva KS

87 Zakon o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka („Službene novine Federacije BiH“, br. 36/03) i Zakon o zaštiti svjedoka u krivičnom postupku („Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 21/03, 61/04 i 55/05)

88 Intervju sa predstavnicima Okružnog javnog tužilaštva Banja Luka

89 Intervju sa predstavnicom Organizacije civilnog društva iz Zenice, putem e-maila od 17.7.2017.g.

svjedočenja. Sagovornice kažu da u kontekstu pripreme nije toliko važno da se sugerira žrtvi šta će reći na sudu, već da se pripremi na situaciju kakva je tu vjerovatno očekuje, gdje će sjediti i kakvu će vrstu pitanja dobiti. To je bitno kako bi se osoba psihički osnažila i kako bi se sprječila retraumatizacija.⁹⁰

Predstavnice organizacije civilnog društva osvrnule su se i na neprimjenjivanje dobrih zakonskih mogućnosti unutar krivičnog zakonodavstva od strane tužitelja/ica i nesigurnost žrtve dok je osumnjičeni na slobodi (brani se sa slobode). Kako je već ranije rečeno, na zahtjev tužitelja/ice sud može izreći mjeru zabrane kontaktiranja osumnjičenog sa oštećenom. Sagovornice kažu da obično prođe dva do tri mjeseca dok se zakaže prvo ročište i onda, ako nema nikakvih mjera zabrane, osumnjičeni može raditi šta god hoće: „dolaziti joj kući, presretati je i zvati telefonom i naravno da će žena biti u strahu...ako on ima takvu mogućnost. Niko ne razmišlja o takvim posljedicama i to, prosto, sistemski ide, onako ko na traci...“⁹¹ Da je upitna situacija po pitanju zaštite žrtava, čak i kad je izrečena zaštitna mjera, upućuju neki od navoda predstavnika/ca MUP-a. Oni naime navode potrebu saradnje žrtve sa policijom, te nemogućnost da se obezbijedi zaštita žrtve od osumnjičenog 24 sata.

Predstavnice organizacije civilnog društva navode puno primjera u kojima su one pružile podršku žrtvama, ali je to uvijek bilo na poziv određene osobe, a ne sistemski. One smatraju da se mora uspostaviti sistemski rad i odgovornosti, a da su oni (civilni sektor) „alternativno rješenje, mi smo tu da pružimo nešto što nije moguće sistemski riješiti... ne može se zasnivati sistemsko rješenje na podršci civilnog sektora. Žrtve nemaju povjerenje u sistem.“⁹² Stoga je jedan od osnovnih zalagačkih aktivnosti ove NVO da se žrtvama prizna status ugroženog svjedoka/inje, da im se ukaže adekvatna pomoć koja jeste raspoloživa po zakonu, kao što je zaštita identiteta, odvojene prostorije i slično.

90 Intervju sa predstavnicama OCD iz Banje Luke

91 Ibid.

92 Ibid.

2.2.4 Povlačenje i promjena iskaza/prijave: odsustvo odgovornosti institucija

„Nemoguće je prebacivati na žrtvu i reći ona neće da svjedoči. Šta ste vi učinili kao sistem da omogućite žrtvi da svjedoči?”⁹³

Pored zaštitnih mjera, tema koja je izazvala značajnu uznemirenost tiče se pitanja o povlačenju iskaza/prijave žrtve. Kako je prije spomenuto, predstavnici/e institucija objasnili su sagovornicima/cama da kod krivičnog djela silovanja povlačenje iskaza/prijave zakonski nema utjecaja na tok postupka. Drugim riječima, postupak se vodi po službenoj dužnosti, a ne po prijavi žrtve. Istraga se pokreće najčešće uslijed prijave žrtve, ali prijaviti može i neko drugi. Ona se može pokrenuti na osnovu bilo kojeg saznanja službene osobe, ukoliko se utvrdi osnov sumnje. Ono što može biti konsekvencija povlačenja/promjene iskaza, jeste da se žrtva, koja je u ovom slučaju svjedok/inja krivičnog djela, koristi “blagodatima nesvjedočenja”, kako to predstavnici institucija zovu, ili da se njena ranija izjava (kod promjene iskaza) ne može koristiti kao dokazni materijal. U ovim slučajevima izuzetno je teško dokazati krivično djelo i to znatno usložnjava tužiteljski posao.

Stavovi predstavnika/ca institucija prema razlozima povlačenja iskaza i šta to u praksi znači različiti su i dijelom bi se mogli razdvojiti prema sektoru. Među intervjuiranim tužiteljima i tužiteljicama postoji veća ili manja svijest o tome da se radi o pritiscima, posebno porodice i naročito kad se radi o silovanju od strane člana porodice. Nadalje, tu su pritisci šire okoline, stigmatizacija, nerazumijevanje. Tužiteljica iz Sarajeva to povezuje i sa samim postupkom i kaže: „... ovi predmeti su jako teški za dokazivanje, oni su teški za žrtvu, od momenta kad treba da ode da prijavi djelo, mora otići u onom stanju poslije izvršenja krivičnog djela, pa onda mora u CUM da se obavi ljekarski pregled, da se prikupe materijali koji će poslije da se vještače, DNK, sperma, sve je to jako neprijatno. Nakon toga mi smo još uvijek jedno konzervativno društvo, tu žrtvu čeka suđenje gdje mora ponovo davat iskaz, ponovo proživljavati sve

93 Ibid.

ono što se desilo i pri tome žrtve osjećaju stid, sramotu što im se to dogodilo.⁹⁴ Bitno je istaći da samo pojedini tužitelji/ce u podršci koju mogu ponuditi institucije unutar ovog postupka - da bi žrtva došla pred sud - vide način minimiziranja povlačenja iskaza.

Kad se pak radi o stavovima intervjuiranih uposlenika/ca MUP-a, situacija je nešto drugačija. Skoro pa nikako povlačenje iskaza se ne dovodi u vezu sa mogućim pritiskom koji osumnjičeni čini nad žrtvom, strahom ili pak nedovoljnom zaštitom i podrškom koju žrtva ima od institucija. Štaviše, u nekim slučajevima je prisutna vidna uznemirenost kod ovog pitanja. Jedna od inspektorica kaže da više od pola prijavljenih slučajeva završi sa povlačenjem prijave.⁹⁵ Dodaje i da bi ona zabranila da žrtva ima tu mogućnost i uvela u škole seksualno obrazovanje gdje bi se djecu učilo šta je dobrovoljni pristanak, a šta nasilje.⁹⁶ Ovaj komentar očito povlačenje iskaza dovodi u vezu sa sumnjom u vjerodostojnost datog iskaza i/ili nedostatak znanja šta silovanje jeste. U ovom smjeru ide i jedan od inspektora, spominjući, sa vidnim uznemirenjem, iskaze za koje se ispostavi da su lažni i za koje kaže da ih ima puno. Kao primjer navodi lažnu prijavu za silovanje koju je djevojka podnijela protiv svog momka, kako bi mu „napakostila“⁹⁷ i pod pritiskom oca („dok je ona nevinost ranije izgubila!“⁹⁸). Čini se da je ljutnja monogostruka: ona sadrži određenu moralizaciju, ali čini se i frustraciju zbog bespotrebnog uloženog rada inspektora/ice. Dotični dodaje da bi on svaku takvu osobu krivično gonio zbog davanja lažnog iskaza, što zakon i predviđa. Na ovom mjestu bi se moglo otvoriti pitanje da li i u kojoj mjeri slučajevi lažnog prijavljivanja silovanja ili još više povlačenja/promjene iskaza (bez ulaženja u to zašto se to čini) dovode do bagateliziranja ovih slučajeva uopće od strane postupajućih službenih osoba i da li potkrepljuju prisutnu apriornu sumnju u iskaz osobe koja prijavljuje djelo.

94 Intervju sa predstavnicom Kantonalnog tužilaštva KS

95 Drugi predstavnici/e insitucija, posebno tužitelji/ce pak kažu da to nije tako česta pojava u krivičnom postupku, već u prekršajnom.

96 Intervju sa predstavnicom MUP TK

97 Intervju sa predstavnikom MUP TK

98 Intervju sa predstavnikom MUP TK

I dok su lažni iskazi oštećenih spomenuti kod svih intervjuiranih u različitim konotacijama, indikativno je da se niko nije osvrnuo na lažne iskaze osumnjičenih. Lažno prijavljivanje (čl. 347. Krivičnog zakona FBiH) i lažni iskaz (čl. 348. Krivičnog zakona FBiH) jesu krivična djela za koja se po zakonu odgovara, dok, sa druge strane, krivično djelo davanja lažnog iskaza ne obuhvata lažni iskaz osumnjičenog. Dakle, niko ne može biti krivično gonjen za lažni iskaz kako bi izbjegao osudu.

Na pitanje o mišljenju da li je prije policija imala preveliki prostor slobodne procjene oko kvalifikacije djela, skoro svi intervjuirani predstavnici MUP-a su negativno odgovarali, pri čemu su se svi tokom odgovora kratko pozivali na zakon koji to jasno propisuje. Imajući u vidu da se slučaj najčešće prijavljuje policiji a ne tužilaštvu, pitanje senzitivnog postupanja sa žrtvom tokom ove tzv. kriminalističke obrade slučaja mora biti u fokusu, jer upravo taj pristup ima veliki utjecaj na eventualno povlačenje prijave. Govoreći o potrebama dobre edukacije i inspektora i tužitelja, jedna od tužiteljica kaže da se žrtve nekad prilikom davanja izjava u policiji osjećaju kao osumnjičeni, a ne kao žrtve silovanja, zbog načina postupanja prema njima.⁹⁹

Predstavnice organizacije civilnog društva su direktno ukazale kako (ne)rad pojedinih institucija utječe na povlačenje iskaza, odnosno nesvjedočenje. Kako je prethodno istaknuto, ističe se nedovoljan rad mnogih tužilaca/teljica u toku istražnog postupka. Tvrde kako se, u toku cijelog postupka, često šalje poruka oštećenoj da je najbolje da ne svjedoči (bilo da joj to direktno savjetuju i/ili joj sugeriraju šta joj slijedi ako svjedoči), a ako nema njenog svjedočenja, postupak se obustavlja. S druge pak strane, navode koje sve mogućnosti provođenja posebnih istražnih radnji tužitelj/ica ima, a najčešće ih ne koristi.¹⁰⁰

99 Intervju sa predstavnicom Kantonalnog tužilaštva Hercegovačko-neretvanskog kantona, putem e-maila od 13.7.2017.g.

100 Intervju sa predstavnicama OCD iz Banja Luke.

2.2.5 Sudski postupak i presude

Nedostatak funkcionalnog sistema

„Trenutno radim na predmetu gdje oštećena gleda u mene kao u Boga, vjerujte mi. Ali prosto zato što ne može da vjeruje i drago joj je da je kod mene, da to tako detaljno radim.“¹⁰¹

Poseban izazov za tužitelja/icu nije samo prikupiti dokazni materijal, već i pripremiti se za sudski postupak. Strane u procesu nisu žrtva i optuženi, već tužilac i optuženi. U ovom postupku potrebna je saradnja sa brojnim akterima, ali mogli bismo reći da je od samog početka poseban izazov zadobiti povjerenje žrtve. U ovom zadatku stvaranje sigurnog konteksta za žrtvu je ključno, još i prije dizanja same optužnice. Svojevrsnu potvrdu ovoga daju nam i pojedini tužitelji/ce koji navode primjere slučajeva koje su oni uspješno vodili i koji, čini se, zahtijevaju dodatne napore na stvaranju sigurnog prostora. Ova argumentacija potkrijepljena je primjerom iz prakse gdje je, u svrhu izbjegavanja susreta žrtve i optuženog prije davanja izjave, tužitelj iz Banje Luke organizirao da žrtva ranije dođe na sud, da joj se obezbijedi pravovremen prevoz, da u opuštenoj atmosferi sa sudskim psihologom obavi razgovor, da joj se ponudi osvježavajuće piće kako bi kasnije što lakše mogla svjedočiti. Tužitelj navodi da je pogodnosti koje propisuje zakon nekad teško iskoristiti zbog određenih administrativnih prepreka, podjele ingerencija i nedostatka koordinacije različitih aktera uključenih u ovaj proces.¹⁰² Pa ipak, on svojim primjerom pokazuje kako je, uz dodatne (pored onih rutinskih) napore, moguće prevazići ove prepreke. Potvrdu ovoga imamo u iskazu njegove kolegice, koja kaže: „Evo, kolega kaže da je on sam izorganizirao da oštećena dođe. Dakle, to je njegova dobra volja, u suštini, ali sve zarad kvaliteta predmeta.“¹⁰³ Drugim riječima, radi se o izuzetnom zalaganju (koje uzima u obzir kontekst nečijeg života i sve ono što će pogodovati svjedočenju žrtve) koje nije pravilo, koje

101 Intervju sa predstavnicom Okružnog javnog tužilaštva Banja Luka

102 Intervju sa predstavnikom Okružnog javnog tužilaštva Banja Luka

103 Intervju sa predstavnicom Okružnog javnog tužilaštva Banja Luka

insitucija u kojoj rade od njih ne zahtjeva nužno.

Jedna od tužiteljica istakla je još jedan aspekt problema govoreći o velikoj moralnoj i profesionalnoj odgovornosti tužiteljskog posla, za koju često ne postoji podrška sistema. Navodi da norma¹⁰⁴ koja se mora zadovoljiti u pogledu broja slučajeva ne dozvoljava dovoljno detaljan pristup ovim slučajevima, te, ako se žele posvetiti tome onoliko koliko bi to trebalo, to znači i raditi duže, zalagati se više.¹⁰⁵ Na ovoj liniji su i predstavnice organizacije civilnog društva koje kažu da uspješnost slučajeva, a koje podrazumjeva zaštitu i psihološku podršku žrtava od podnošenja prijave do procesa suđenja, zavisi od nivoa zalaganja i senzitivnosti svih predstavnika insitucija, a naročito tužitelja/ica. Ova vrsta komentara ukazuje, kako to tvrde predstavnice civilnog društva, da nedostaje funkcionalan sistem, te da su sve dobre prakse zasluge pojedine osobe (tužitelja/ice) koja se više nego je nužno založila za pojedini slučaj. U postupanju sudova, one čak prave razlike od suda do suda, gdje rad pojedinih sudova u manjim sredinama ocjenjuju kao mnogo bolji od nekih većih gradova, uprkos činjenici da su ovi u većim gradovima bolje opremljeni.¹⁰⁶

Argumenti odbrane

Priprema za sudski postupak uključivala bi, između ostalog, predviđanje argumentacije odbrane. Skoro pa konsenzusno, svi sagovornici navode da su, u slučaju postojanja “bioloških tragova”, najčešći argumenti odbrane bile tvrdnje da se radilo o seksualnom odnosu bez prisile (dobrovoljnom činu), da je žrtva to sama tražila, da je to žrtva iz malicioznih pobuda izmislila i slično. Iako je zakonom zabranjeno da se prave argumenti koji se tiču prethodnog seksualnog života žrtve i njene (ne) moralnosti, te se po pitanju toga može uložiti prigovor, oni se u praksi vrlo često koriste, kako kaže jedan od tužitelja, na vrlo

104 Visoko sudsko i tužilačko vijeće Bosne i Hercegovine (VSTV BiH), kao regulatorno tijelo za pravosuđe je uspostavilo orijentaciona mjerila za rad tužilaštava i sudova.

105 Intervju sa predstavnicom Okružnog javnog tužilaštva Banja Luka

106 Intervju sa predstavnicom OCD iz Banje Luke

sofisticirane načine (kao naprimjer da je žrtva bila provokativno obučena tog dana i pozivala „na to“, što može utjecati na kaznu). Predstavnice organizacije civilnog društva kažu da, iako bi trebala biti zabranjena, dopuštenost ovako provokativnih pitanja/tvrdnji u toku postupka zavisi od sudije koji rukovodi postupkom, njegove/njene profesionalnosti i senzibiliziranosti. Sagovornice su se pozvale i na jedan analitički izvještaj, u kojem se kaže da je u analiziranim presudama navedeno oko 60% olakšavajućih okolnosti i samo oko 30% otežavajućih. Sa zaprepaštenjem navode da se kao olakšavajuće okolnosti uzimaju i porodično stanje nasilnika (da je „porodični čovjek“) i podaci o ranijoj osuđivanosti. Navode slučaj pokušaja silovanja gdje je kao olakšavajuća okolnost uzeta činjenica je da je učinilac u srodstvu sa oštećenom.¹⁰⁷ Potvrda ovome su i navodi jednog tužiteljskog para, koji spominje kako je Vrhovni sud Republike Srpske snizio kaznu optuženom koji je počinio ubistvo supruge u prisustvu djeteta, gdje se kao olakšavajuća okolnost uzela činjenica da je on otac (tog istog) maloljetnog djeteta.¹⁰⁸

Drugi pravac argumentacije odbrane, koji ima puno manje efekte, jeste izazivanje sumnje u kvalitet dokaza tužiteljstva, koristeći prigovore oko kvaliteta vještaka, njegovog/njenog iskustva u radu, „kako su predmeti bili upakovani i da li je to neko dirao“.¹⁰⁹ Konačno, još jedan pravac argumenata odbrane tiče se pozivanja da je počinilac bio u neuračunljivom stanju ili stanju smanjene uračunljivosti.¹¹⁰ Naravno, ovakva situacija uznemirava žrtvu, često vodeći njenoj retraumatizaciji.

107 Ibid.

108 Intervju sa predstavnicima Okružnog javnog tužilaštva Banja Luka

109 Intervju sa predstavnikom Okružnog javnog tužilaštva Banja Luka

110 Ibid.

Blagonaklonost prema osumnjičenom: koga se štiti?

„Znate, hoćemo crveni tepih za optužene, pogotovo kad su branioci, uslovno rečeno, poznatiji i jači itd., puno se nekako njima ugađa. Ja bar tako mislim, za razliku od tih oštećenih koji su zapravo žrtve i u njihovom interesu treba da istupamo, i na kraju sud.”¹¹¹

Mnogo sudionika ovog istraživanja, posebno tužitelji/ce, istakli su i zauzeli kritički stav u odnosu na svojevrsnu blagonaklonost sudova prema optuženima i njihovim braniocima. Tužiteljica iz Banje Luke, čiji navod je korišten u epigrafu ovog potpoglavlja, dodaje da strane u postupku jesu tuženi i tužitelj (a ne tuženi i žrtva), ali tužitelj nije tu za svoje interese, već za interese države i oštećene. Stoga, tužiteljica smatra da se zaista treba pružiti malo više pažnje oštećenima, pružiti im barem neku moralnu satisfakciju.¹¹² Postoje situacije u kojima se od žrtava i svjedoka traži da dolaze i daju iskaze po više puta, te ih se na taj način, kako kaže jedan od tužitelja, i materijalno i psihički iscrpljuje. Ovo uvijek zahtjeva pripremu, a nerijetko je i da optuženi provocira svjedoke.¹¹³ Predstavnice organizacije civilnog društva ukazuju na još jedan aspekt višestrukih uzimanja izjava od žrtava. Cilj uzimanja izjava je naime provjeriti njihovu identičnost. Žrtve pak potiskuju ono što im se desilo i često nisu u mogućnosti proizvesti identičnu izjavu ili se pak ne mogu sjetiti nekih detalja, poput tačnog vremena kad se to desilo i slično. Stoga, uslijed ovoga, ali i drugih nepogodnih okolnosti, smatraju da je proces od istrage do suđenja retraumatizacija za žrtvu.¹¹⁴ Dodatno, postavlja se pitanje koliko je uopće opravdano i nužno uzimati izjavu više od dva puta. Upravo ova marginalna pozicija oštećene u postupku reflektira njenu stvarnu poziciju gdje je ona, odnosno njeno svjedočenje, mogli bismo reći, svedena samo na dokazni materijal tokom postupka.

111 Intervju sa predstavnicom Okružnog javnog tužilaštva Banja Luka

112 Ibid.

113 Intervju sa predstavnikom Okružnog javnog tužilaštva Banja Luka

114 Intervju sa predstavnicom OCD iz Zenice

Jedan od tužitelja tvrdi da se sudovi boje povrede prava na odbranu. Ovakva situacija često vodi tome da pojedine sudije dozvoljavaju optuženom da pravi razne vrste komentara. Sagovornik kaže da ima sudija koji vode postupke profesionalno i u okviru zakona, ali i ima onih koji se boje (nejasno koga? op.a.), pa takvo nešto dozvoljavaju.¹¹⁵ Tužiteljica iz Tuzle kaže da je sada mnogo teže u odnosu na prijašnje vrijeme¹¹⁶ dokazati krivicu. Ona kaže: „Slučaj danas je da nemamo toliko čistih situacija, što je nekada bilo. Danas se puno toga oslanja na procjenu, na vaganje, nekako se sva situacija usložnjava. Nekada su predmeti bili mnogo jednostavniji. Nažalost, sudovi su podigli standard dokazivanja, a onda se opet sve u kontekstu vremena i društva dodatno zakompliciralo.“¹¹⁷

Predstavnice organizacije civilnog društva navode da su, pored sudova, i sami tužitelji/ce vrlo blagonakloni prema osumnjičenima. Navodeći primjer jednog drugog krivičnog djela, gdje je osumnjičenog trebalo privesti, one navode da je tužiteljica tražila od žrtve da ih obavještava gdje se on nalazi, a kada je lociran, argumenti tužiteljice su bili da je sudskoj policiji bilo neprijatno da mu smeta tokom određene proslave. Ovu vrstu intimizacije sa potrebama osumnjičenog i neprofesionalnost sagovornice definiraju kao stanje gdje ispred zakona stoje običaji. Dodatno, one ukazuju na potpunu inverziju nadležnosti među akterima koja, čini se, nije slučajna.¹¹⁸ Više o tome u poglavlju o međusektorskoj saradnji.

Težina kazne, povratak u zločin i zahtjevi za prijevremeni otpust

Tužitelji/ce i predstavnice civilnog društva osvrnule su se na dužinu kazni koje su, kako njima tako i žrtvama, često preblage za ovako teško krivično djelo. Tužiteljica iz Sarajeva kaže „...meni

115 Intervju sa predstavnikom Okružnog javnog tužilaštva Banja Luka

116 Misli se na vrijeme prije reforme krivičnog zakonodavstva u Bosni i Hercegovini 2003. godine.

117 Intervju sa predstavnicom Kantonalnog tužilaštva TK

118 Intervju sa predstavnicama OCD iz Banja Luke

su za ova krivična djela sve kazne preblage. Ja sam uvijek su za maksimum. Jer to je nešto što duboko povređuje ličnost, zadire u najprivatniju i najintimniju sferu. I koliko god da izrekne sud, meni je uvijek malo. Smatram da je tu kaznena politika blaga.“¹¹⁹

Mnogi od prije spomenutih argumenata odbrane služe i kao olakšavajuće okolnosti gdje se suci mnogo češće kreću prema minimumu propisane kazne, nego prema maksimumu. Kod pomena povratka u zločin, koji je prema predstavljenoj statistici ne tako česta pojava (skoro svi se sjećaju jednog takvog slučaja), jedan od tužitelja, kao i predstavica civilnog društva navode primjere gdje je krivično djelo ponovljeno već u toku izdržavanja kazne, naime, za vrijeme uvjetnog otpusta. Tužiteljica kaže „sve je to u donjim granicama i ublaživanja. Ovdje je zaista bila otežavajuća okolnost, što je on, dakle, ne samo što je izvršilac specijalni povratnik, već je za vrijeme uslovog otpusta, znači još nije izdržao tu kaznu, što nije tako da kažem tu obavezu izvršio, on je počinio isto djelo. Znači, to je za mene takva otežavajuća okolnost, gdje je stvarno sud imao osnova da to cijeni u toj mjeri da zaista izrekne... jer vidite za to djelo je propisana kazna zatvora od 3 do 15 godina. A kad će se izreći ako ne u tom slučaju ta kazna, pa bar pola od toga. Sud izriče 5 godina, a 3 je minimalna. Znači od minimalne sud izriče dvije godine više, a mogućnost zakonskog raspona je 15 godina. Ako ovo nije bio slučaj da sud izrekne... ja bih tu, da sam sudija izrekla 10 godina sigurno... mislim, bez razmišljanja.“¹²⁰ Uprkos činjenici da tužitelji, kako sagovornica kaže, stalno ulažu žalbe na ovakve presude, tendencija je ka smanjenju ili potvrdi prvostepene kazne. Sagovornica kaže da čak i u slučajevima kad sud izrekne višu kaznu, žalbeni sud je smanji.¹²¹

Na ovom tragu, predstavnice organizacije civilnog društva ističu još jedan bitan aspekt problema. Prema njima sudije se plaše ukidanja presude i vraćanja predmeta na ponovni postupak od strane žalbenih sudova, ukoliko se tokom postupka ne uzmu u obzir sve olakšavajuće okolnosti, u smislu zaštite prava okrivljenog.

119 Intervju sa predstavnicom Kantonalnog tužilaštva KS

120 Intervju sa predstavnicom Okružnog javnog tužilaštva Banja Luka

121 Ibid.

Sagovornice objašnjavaju da se, u slučaju velikog broja ukinutih odluka, na dotičnog sudiju baš ne gleda kao na dobrog sudiju od strane Visokog sudskog i tužilačkog vijeća Bosne i Hercegovine. Ogorčeno dodaju da to što tužilac nije u najboljoj vjeri zastupao interese oštećene njemu/njoj neće donijeti nikakav “minus”.¹²²

Jedan od intervjuiranih tužiteljskih parova osvrnuo se i na svrhu kažnjavanja uopće. Ona je propisana zakonom i riječ je o specijalnoj i generalnoj prevenciji kriminaliteta. U gore navedenom slučaju povrata u zločin tokom uvjetnog otpusta, kako tužiteljica kaže, ranija kazna ne da nije imala nikakvu svrhu, već osuđeni čini novi zločin tokom perioda izdržavanja kazne.¹²³ Njen kolega ističe kakve loše posljedice to ima za tužiteljski rad: „pa zamislite kako je nama teško onda zaključiti sporazum o priznanju krivice s nekim licima kad on zna već unaprijed iz medija i svega šta ga čeka na sudu. Mi tu nemamo slobode da mu tu nešto malo ublažimo za druga krivična djela. To je jedno specifično pitanje, na koje se naše tužilaštvo bori, jako se puno žalbi ulaže na sankcije. Ali zašto su sudovi tako blagonakloni prema optuženima, to zaista ne znam.”¹²⁴ Kao jedan od razloga, jedan od tužitelja navodi da državu zatvor puno košta i da nekada u zatvorima nema ni mjesta. U tom kontekstu, posebno spominje kazne od po 30 dana, kojih vjerovatno ima i najviše. Smatra da takve zatvorske kazne ne bi ni trebalo da postoje jer nemaju nikakvu funkciju.¹²⁵

Odlučivanje o prijedlogu za prijevremeni otpust, što je nakon 1/2, a iznimno 1/3 odslužene kazne (i što se najčešće zahtjeva zbog dobrog vladanja) u ingerenciji je suda i sagovornici nisu imali podatke o tome.¹²⁶ Pa ipak, na postavljeno pitanje o tome da li smatraju da bi ured tužitelja trebao biti konsultiran po tom pitanju, tužitelji/ce iz Banje Luke su rekli da bi to imalo smisla, jer su tužitelji/ce oni koji imaju najviše informacija o osuđenom do momenta presude.¹²⁷

122 Intervju sa predstavnicama OCD iz Banje Luke

123 Intervju sa predstavnicama Okružnog javnog tužilaštva Banja Luka

124 Intervju sa predstavnikom Okružnog javnog tužilaštva Banja Luka

125 Ibid.

126 Institut uvjetnog opusta reguliran je čl. 45 KFZ FBiH i čl. 108. KZ RS.

127 Intervju sa predstavnicama Okružnog javnog tužilaštva Banja Luka

2.2.6 Naknada štete žrtvi

Samo u jednom intervjuu, onom sa predstavnicama organizacije civilnog društva, otvorilo se pitanje naknade štete žrtvi. One, naime, tvrde da žrtve niko ne obavještava o njihovim pravima, naročito o pravu naknade štete. Prema njima, to je zakonska obaveza tužitelja/ljica koji trebaju da štite njihova prava. Sagovornice kažu da je ostvarivanje prava na naknadu nematerijalne štete u okviru krivičnog postupka predviđeno zakonom. Međutim, prema njima, oštećene najčešće bivaju upućene na pokretanje parničnog postupka, što je također predviđeno zakonom kao alternativa. Tada one uglavnom pokreću parnice i same snose troškove tog postupka. Navode da je mnogo žrtava ekonomski zavisno, a moraju platiti vještaka (ostalo mogu ostvariti kroz besplatnu pravnu pomoć). Ukoliko bi tužitelji/ce na vrijeme informirali oštećenu stranu da ona ima pravo na naknadu nematerijalne štete još u toku krivičnog postupka, to bi bilo mnogo povoljnije za njih i sa aspekta vremena i sa aspekta troškova, te sprečavanja izlaganja dodatnoj traumatizaciji. Sagovornice zaključuju da u Republici Srpskoj nije bilo niti jednog slučaja kod krivičnih djela, naročito ovog krivičnog djela, da je odlučeno o zahtjevu za naknadu štete u okviru krivičnog postupka.¹²⁸

Ono što se rijetko u intervjuima pomenulo i samo među malobrojnim tužiteljima/cama, jeste šta će biti sa žrtvom nakon svega, nakon okončanog postupka. Navode da niko o tome ne brine, a mnoge od njih imaju brojne, ne samo zdravstvene, već i ekonomske probleme.

128 Intervju sa predstavnicama OCD iz Banje Luke

2.3 Obučenosť i radna etika za postupanje sa ųrtvama silovanja: pitanje afiniteta i dovoljnog zalaganja

„...dosta toga je individualno. Moųe neko da zna sve zakone, ali puno toga je do ųovjeka, koliko se neko za neųto daje, koliko ima afiniteta.“¹²⁹

Skoro pa svi intervjuirani predstavnici MUP-a odgovorili su potvrdno na pitanje o pohađanju edukacija za postupanje sa ųrtvama silovanja i policijsku etiku. Sa ponosom su naveli kako su to kontinuirane i redovne edukacije policijskih sluųbenika gdje se „educira, ponavlja, ponavljaju neke stvari, novine se isto tako prezentiraju...“¹³⁰ U jednom intervjuu naznaĉeno je da imaju dovoljan broj uposlenika koji je obuĉen za ovo, ųto upuĉuje da na to da svi ne prolaze obuku. Samo u pojedinim intervjuima reĉeno je da se ove edukacije provode ne specifiĉno za ųrtve silovanja, veĉ za ųrtve porodiĉnog nasilja uopĉe. Predstavnik MUP-a Tuzlanskog kantona s ponosom je naznaĉio da pripada prvom *Odjeljenju za seksualne delikte, maloljetniĉku delikvenciju i nasilje u porodici* u Federaciji BiH, da se bave obukom policije u skladu sa godišnjim planom obuka, te imaju subspecijalizaciju kao predavaĉi/ce iz ove oblasti. Sagovornik takoĉer kaųe: „...mi smo doveli do savršenstva ovaj Odjel. Vrlo brzo dolazimo i na nivo zapadne Evrope sa našim zakonima. Tri su magistra na Odjeljenju. Jedna kolegica sprema doktorat. Stalno imamo edukacije.“¹³¹

Kad se radi o primjeni ovih edukacija i zakonskih propisa u praksi, kroz odgovore na druga pitanja reĉeno je da se ovim predmetima (uzimanje izjave u policijskoj stanici i ginekoloųki pregled) veĉinom (ali ne uvijek) bave ųenska lica. Zanimljivo je, takoĉer, da je u kontekstu policijske etike i rodne ravnopravnosti istaknuto koriųtenje rodno senzitivnog jezika te ĉinjenica da se tim sastoji

129 Intervju sa predstavnicom MUP RS

130 Intervju sa predstavnicom MUP KS

131 Intervju sa predstavnikom MUP TK

od tri policajke i tri policajca.¹³² Dodatno, za svaki pojedini slučaj, a zavisno od stanja žrtve, radi se procjena ko može raditi sa žrtvom.

Izbor kadra koji će raditi na ovim slučajevima prisutan je skoro u svim intervjuima sa predstavnicima MUP-a. Jedna od intervjuiranih inspektorica kaže da se mora raditi izbor kadra, jer se ovo djelo značajno razlikuje od ostalih krivičnih djela. Stoga se, prema njoj, biraju ljudi „koji imaju nekog afiniteta“.¹³³

Kad se radi o tužiteljima/cama, odgovori su različiti po pitanju obučenosti za rad sa žrtvama silovanja. Tužitelji/ce iz Banje Luke i Sarajeva kažu da takvu edukaciju, koja bi se ticala ovog konkretnog krivičnog djela, nisu prolazili, da je to porazna činjenica, te da zbog te, u značajnoj mjeri psihološke vrste rada na ovim predmetima, ne bi bilo loše imati specijalizaciju iz ove oblasti.¹³⁴ Ovu tvrdnju za područje Republike Srpske potvrdile su i predstavnice organizacije civilnog društva koje kažu da za prvih šest mjeseci 2017.god. nije organizirana niti jedna edukacija iz ove oblasti za tužitelje/ce.¹³⁵ Sagovornice iz druge organizacije civilnog društva kažu da kroz edukacije pri CEST-u FBiH i RS¹³⁶ tužitelji/ce prolaze razne obuke. Ono što u njima nije prisutno, a od iznimne je važnosti, jeste senzibilizacija i pristup žrtvama.¹³⁷ Tužitelji/ce iz Mostara i Tuzle kažu da su takve edukacije prolazili u jednom slučaju od strane lokalne nevladine organizacije koja radi na slučajevima silovanja. Slično navodima inspektora/ica, tužiteljica iz Tuzle kaže da nisu svi tužitelji/ce obučeni za rad sa žrtvama silovanja, da se radi o jednom manjem broju onih koji su izabrani po tome što su prethodno radili na slučajevima ovog krivičnog djela, posebno za ratno silovanje. Uprkos naglašavanju jako dobre saradnje sa organizacijom od koje su puno naučili, smatraju svaku dodatnu edukaciju dobrodošlom.¹³⁸ Tužiteljica iz Mostara kaže da se edukacija obično provodi putem seminara

132 Ibid.

133 Intervju sa predstavnicom MUP RS

134 Intervju sa predstavnikom Kantonalnog tužilaštva KS

135 Intervju sa predstavnicama OCD iz Banje Luke

136 Centri za edukaciju sudija i tužilaca u FBiH i RS

137 Intervju sa predstavnicom OCD iz Zenice

138 Intervju sa predstavnicom Kantonalnog tužilaštva TK

u kojima sudjeluju stručne osobe poput psihijatarata i psihologa. Dotična također smatra da bi tužitelji i tužiteljice već po svom stručnom obrazovanju, stupanjem na dužnost, trebali imati znanja o postupanju sa žrtvama silovanja. Pa ipak, prema njoj „presudnu ulogu ima činjenica da li tužitelj/ica ima izražen senzibilitet za žrtve silovanja, odnosno da li ima pravilan pristup žrtvi silovanja“.¹³⁹

Kako smo ranije vidjeli, svi intervjuirani akteri predstavljaju svoj rad kao profesionalan, što skoro u potpunosti znači postupanje u skladu sa zakonom. U velikoj mjeri, njihov diskurs jeste diskurs zakona i usklađenosti njihovog djelovanja sa zakonom. Pa ipak, u mnogim intervjuima istaknuto je i da je dosta toga individualno. Jedna od inspektorica/a to objašnjava na ovaj način: „Dosta toga je individualno. Može neko da zna sve zakone, ali puno toga je do čovjeka, koliko se neko za nešto daje, koliko ima afiniteta.“¹⁴⁰ Govoreći o izazovima, dotična također kaže da ne treba biti prezinitivan, ali ne treba biti ni „k'o kamen“.¹⁴¹ Stoga zaključuje da, uprkos formalnim procedurama, za ove slučajeve treba izabrati ljude koji za to imaju afiniteta i koji se nametnu sami da to rade.¹⁴² Ovakvi iskazi otvaraju pitanje da li afinitet uposlenika (koji skoro svi spominju) može da bude mjerilo pri procjeni pristupa prema žrtvama. Da li je nemanje afiniteta, a još uvijek djelovanje u okviru zakona, dovoljno opravdanje za sve one loše provedene slučajeve koji će završiti bilo povlačenjem iskaza i nesvjedočenjem i/ili prenosom svog iskustva na okolinu koja neće podstaknuti nijednu drugu žrtvu da ovakvo djelo prijavi? Kako se pitanje senzibiliziranosti koje bi trebalo da bude prvenstveno dio educiranosti (a ne nečega urođenog ili individualnog) poistovjetilo sa afinitetom?

Predstavnice organizacije civilnog društva koje u svom radu imaju više dodira sa radom tužiteljstva i sudskim postupkom nego sa djelovanjem policijskih stanica, naglašavaju

139 Intervju sa predstavnicom Kantonalnog tužilaštva HNK

140 Intervju sa predstavnicom MUP RS

141 Ibid.

142 Ibid.

sporadičnost edukacija, većinom organiziranih od strane nevladinog i međunarodnog sektora. Dodatno, slično prethodno predloženom uvidu druge organizacije, vidljiv je nedostatak senzibilizacije kao dijela ovakvih edukacija. Navode da ne postoje zvanične sistemske inicijative, mada imaju službe na nivou vlasti koje bi se trebale ovim baviti.¹⁴³ Po mišljenju jedne od predstavnica organizacije, nedostatak sistemske inicijative, a što nas vodi prema potvrdi jedne od prvih hipoteza ovog istraživanja, jeste neprepoznavanje ovog krivičnog djela kao dovoljno bitnog: „nije prioritetno ni sudijama niti sistemu kao takvom da se o tome nešto pretjerano priča sudijama“.¹⁴⁴

Pa ipak, sagovornice su ukazale i na neke male pozitivne korake koje civilni sektor, konkretno monitoring suđenja, ima na sudsku praksu. Navele su da su sudovi stvarno prepoznali tu važnost i da su od prvog monitoringa puno napredovali, posebno po pitanju uvažavanja njihove kompetentnosti. Od početne situacije kad su ih, kako kažu, potpuno ignorirali, danas su u situaciji da ih Centar za edukaciju sudija i tužilaca, nakon što su vidjeli njihov izvještaj, poziva da održe dvije edukacije na teme koje one smatraju da su bitne.¹⁴⁵

143 Intervju sa predstavnicama OCD iz Banje Luke

144 Ibid.

145 Ibid.

2.4 Profesionalnost i međusektorsko djelovanje

„Zato što se kod nas sudi po običajima, a ne po pravu i zakonu, i što su sudovi, ja to često kažem ko kolegica, zamjenili uloge sa centrima za socijalni rad, pa brinu o socijalnim aspektima šta će nasilnik, šta će ovo, šta će ono, a centri za socijalni radi i policija presuđuje. Mislim to je apsurdno, u ovoj državi je prosto tako, u kontekstu prakse. Zakonski, policija nema mogućnost da odlučuje šta je nešto krivično djelo, a šta prekršaj, tužiocima se to ne da, pa onda oni na njih prebacuju, i to tako ide.“¹⁴⁶

Profesionalnost sagovornika u najvećoj mjeri izražava se u predočanju svoga rada unutar onoga što propisuje zakon i adekvatne obučenosti da se postupa u skladu s njim. A čini se da ono što propisuje zakon/i svima jeste vrlo jasno, da tu nema nekih velikih dilema. Samo u malom broju slučajeva postavlja se pitanje različitog postupanja po Zakonu o krivičnom postupku i Zakonu o zaštiti od nasilja u porodici.

Kad se radi o međusektorskoj saradnji, povezivanju niti različitih sektora koji bi trebali rezultirati uspješnim postupkom, ona je u načelu, mogli bismo reći, ocijenjena kao pozitivna, otvorena, transparentna, pa ponekad čak i domaćinska. Pa ipak, iza ovog diskursa dobrih odnosa kakvim se svi žele predstaviti, situacija se donekle opet diferencira između MUP-a, tužilaštva i civilnog društva. Predstavici MUP-a saradnju sa ostalim akterima uglavnom su odredili su kao dobru, posebno sa zdravstvenim ustanovama i, u jednom kantonu, sa organizacijom civilnog društva. Jedna od inspektorica kaže: „Mi smo karika u lancu. Svakodnevno komuniciramo sa centrima za socijalni rad, zdravstvenim ustanovama, sigurnim kućama. Mi šaljemo i idemo sa žrtvama na preglede.“¹⁴⁷ Kolega dodaje: „Uzimamo izjave. Obavljamo

¹⁴⁶ Ibid.

¹⁴⁷ Intervju sa predstavnicom MUP TK

konsultacije. Sve se mora raditi koordinirano.“¹⁴⁸ Kolegica zaključuje: „Naš posao bi bilo nezamisliv bez saradnje sa recimo sigurnom kućom Viva žene iz Tuzle i sličnim organizacijama.“¹⁴⁹

U više navrata, posebno na pitanje o diskrecionoj ocjeni policije u pogledu kvalifikacije djela, bilo je odgovoreno da policija samo prikuplja dokaze, a da je pravosuđe to koje ih cijeni. Jedna od inspektorica, pak, kao najčešći izazov u radu ističe pitanje nadležnosti u pogledu toga ko će izvršiti prvi pregled žrtve, kako bi se utvrdilo da li je došlo do silovanja.¹⁵⁰ Pojedini inspektori naveli su da u multidisciplinarnom pristupu, koji se barem diskurzivno vrlo cijeni, nisu usklađena pravila. U jednom od kantona navedeno je da je jedna lokalna organizacija civilnog društva, vjerovatno uslijed uvida u propuste ove ‘idilične saradnje’ (op.a.), inicirala stvaranje koordinacionog tijela po pitanju djelovanja raznih sektora u odnosu na krivično djelo silovanja.¹⁵¹

Kad se radi o tužiteljima/cama, koordinacija aktera ovog lanca nije ocjenjena kao najbolja, ali nije ni elaborirana po pitanju ove vrste problema. Predstavnici jednog tužilaštva istakli su da bi centri za socijalni rad trebali kvalitetnije da pružaju pomoć.¹⁵²

Osvrt na rad centara za socijalni rad, između ostalog, napravile su i predstavnice organizacije civilnog društva koje smatraju da je njihova uloga po ovom pitanju u Republici Srpskoj marginalna, ako ne i nevidljiva, ali da su razlog tome i sami sudovi koji im se ne obraćaju. Kako je prethodno rečeno, intervjuirane su se posebno osvrnule na odnos policije i tužiteljstva, gdje, prema njima, u mnogim slučajevima izostaje adekvatan rad tužiteljstva, te njihov posao u značajnoj mjeri odrađuje policija (što ne uključuje samo izvršne radnje, već i kvalifikaciju djela).¹⁵³ Za razliku od prije, gdje se ova ‘zbrka’ činila kao rezultat nekoordinacije, ovdje je ona prikazana kao ‘prešutni dogovor’ aktera, iza kojeg stoji nedovoljan

148 Intervju sa predstavnikom MUP TK

149 Intervju sa predstavnicom MUP TK

150 Intervju sa predstavnicom MUP ZDK

151 Intervju sa predstavnicom MUP ZDK

152 Intervju sa predstavnicima Okružnog javnog tužilaštva Banja Luka

153 Intervju sa predstavnicama OCD iz Banje Luke

rad pojedinih (u ovom slučaju tužiteljstva).

Predstavnice organizacije civilnog društva osvrnule su se i na nedostatak sistemske psihološke podrške žrtvama, pravne pomoći i drugih vrsta podrške iza koje bi stajale institucije. One kažu da su organizacije civilnog društva te koje pružaju smještaj kroz sigurnu kuću, besplatnu pravnu i psihološku pomoć i druge vrste pomoći koje su potrebne svjedokinjama. Pa ipak, naglašavaju da se ovo pitanje mora sistemski riješiti i da se država ne može dovijeka oslanjati na civilni sektor i međunarodne organizacije koje će podržavati ovakve vrste programa. Jednom to više neće biti slučaj i država mora preuzeti finansijsku odgovornost kako bi se uloženi kapaciteti održali. Intervjuirane kažu da one žele biti dio sistema podrške, ali sistem iza kojeg stoji država mora postojati.¹⁵⁴ Svojevrsnu potvrdu ovoga nalazimo i u navodu na početku ovog potpoglavlja gdje jedna od inspektorica navodi kako ne bi mogla zamisliti svoj rad bez saradnje sa nevladinom organizacijom.

154 Intervju sa predstavnicom organizacije civilnog društva iz Banje Luke, 10.7.2017.g.

2.5 Izazovi

Većina izazova koje su sagovornici/e naveli već je spomenuta u ovoj analizi. Pa ipak, u svrhu jednog sistematičnog pregleda koji bi ukazao šta su eksplicitno artikulirani izazovi za pojedine grupe aktera, navodimo ih i ovdje.

Izazovi koje navode inspektori/ce tiču se upravo međusektorske saradnje i razgraničenja nadležnosti o kojoj smo prethodno govorili, afiniteta i ispravnog pristupa žrtvama, protoka vremena od počinjenog djela do prijave i kako to dokazati. Za tužitelje/ice pak izazovi su: dokazati optužnicu i dobiti osuđujuću presudu, velika profesionalna i moralna odgovornost, zakonski okvir koji se tiče silovanja gdje je sva pažnja usmjerena na optuženog i zaštitu njegovih prava, dok se oštećena skoro i ne spominje u zakonu, nedostatak „čistih“ situacija, kako je to nekad bilo i podizanje standarda i pravila o teretu dokazivanja, uspostavljanje odnosa povezanosti i povjerenja sa žrtvom, potreba za umanjenjem tužilačke norme za rad po ovako kompleksnim predmetima. Izazovi koje navode organizacije civilnog društva tiču se zadobivanja njihovog povjerenja i ohrabrenja žene da prijavi silovanje. Uslijed jaza zakonskog okvira i njegove implementacije, sagovornice smatraju da nekad oštećene dovode u još goru situaciju, jer ih ohrabruju da se upuste u postupak, a ne postoji adekvatna systemska podrška. U ovim situacijama osjećaju da opet sve “pada” na njih.

3. Zaključna razmatranja

„...tu imamo ljude koji ne vjeruju u sistem.“¹⁵⁵

Seksualno nasilje jedno je od najrasprostanjenijih oblika rodno zasnovanog nasilja u svijetu. Pa ipak, jaz između počinjenih djela seksualnog nasilja i njihove prijave je ogroman. Ova problematika u srži je globalnog feminističkog pokreta već dugi niz decenija, u zalaganju za društveno prepoznavanje i imenovanje ovog problema, njegovih razmjera i specifičnih formi, te za adekvatne zakonske mjere koje se tiču sankcioniranja ovih djela, prevencije i zaštite žrtava. U ovom procesu poseban izazov predstavlja uskladiti u osnovi patrijarhalnu prirodu zakona s jedne strane i iskustva žrtava (većinom žena) za koje ne postoji šire društveno priznanje s druge strane. Preuske zakonske definicije u koje je često teško integritati mnogostruke forme ovog iskustva te nedostatak senzibiliziranog pristupa žrtvi u procesu doprinose ne samo malom broju prijava slučajeva već, kako Kelly i Radford kažu, degradiranju (umanjivanju) iskustva od strane žrtava samih kroz tvrdnju “ništa se ustvari nije dogodilo”. Ovaj jaz između logike zakona i logike žrtava možda je ponajbolje izražen sljedećim navodom: „Kada žene kažu ‘ništa se ustvari nije dogodilo’, one zapravo govore o tome koliko je moglo biti gore. Kada zakon kaže da se ‘ustvari ništa nije dogodilo’ on implicira da žena nije bila zlostavljana.“¹⁵⁶

Broj prijava silovanja u institucijama obuhvaćenim istraživanjem izuzetno je mali. Ova činjenica u velikoj mjeri određuje marginalnu poziciju ovog krivičnog djela. Svojevrsna marginalnost, prema nalazima istraživanja, proističe: iz teške dokazivosti djela, nedovoljno razvijenih ili neadekvatnih ljudskih i tehničkih kapaciteta za postupanje sa žrtvama silovanja, nedovoljne rodne senzibiliziranosti, nedosljedne primjene postojećeg zakonskog

155 Intervju sa predstavnikom Kantonalnog tužilaštva KS

156 Kelly & Radford. *Nothing really happened: the invalidation of women's experiences of sexual violence*. Critical Social Policy, Vol 10 (30), 1990., str. 51.

okvira koji pruža puno veće mogućnosti od onih koje se koriste, te sveukupnog propusta da se kaznenom politikom društvu pokaže da se radi o djelu visoke društvene opasnosti.

Iz izjava pojedinih sagovornika/ca se stiče se dojam da se osobe koje prijave silovanje ili drugi oblik rodno zasnovanog nasilja percipira ili kao one koje su se u manjoj ili većoj mjeri izložile riziku (ne pridržavajući se pravilima života na datom prostoru¹⁵⁷) ili pak neke “hrabre žene”,¹⁵⁸ koje valjda i ne znaju u šta su se upustile prijavljujući djelo. U svakom slučaju, ono što dominira u pristupu intervjuiranih službenih osoba jeste svojevrsna početna sumnja u iskaz o pretrpljenom silovanju. Odnos ove sumnje (koja je do određene mjere legitimna) i nedovoljne senzibiliziranosti u pristupu osobi koja prijavljuje djelo, nesrazmjerni su povlaštenom postupanju sa osumnjičenim/optuženim tokom postupka.

Svijest o širim razmjerima problema i odgovornosti institucija u ovome gotovo da ne postoji. Ova činjenica limitira mogućnost ispravnog pristupa problemu i ispravnog djelovanja. Propusti u ovom lancu (multisektorskom pristupu), kako smo vidjeli, postoje, ali su oni samo dijelom rezultat nedostatka koordinacije (kako se obično definiraju propusti). Kako je analiza intervjua pokazala, čak i dobra koordinacija često skriva nikakav, nedovoljan, površan rad i neprofesionalnost pojedinih aktera. Ovi ‘prećutni dogovori’, posebno između policije i tužilaštva, mogu se dijelom interpretirati kao ‘koordinacija’ uslijed vrlo kratkog vremena koje imaju na raspolaganju za postupanje, kao nemogućnost da se tužitelji/ce više posvete slučajevima zbog prevelike norme (što jesu legitimni problemi i zahtjevaju rješenje), ali bi se dodatno mogli interpretirati i kroz prizmu odnosa moći između pojedinih aktera. U ovoj perspektivi, prvenstveno policija, pa onda zdravstvo,

157 Svojevrsnu potvrdu ovog zadnjeg nalazimo u izjavi jedne od intervjuiranih inspektorica, koja kao primjer ponovljenog krivičnog djela navodi slučaj seksualnog nasilja nad stranom turistkinjom, koja je, koristeći različite vrste transporta, putovala kroz BiH i Evropu: „Znate kako, u Zapadnoj Evropi je sasvim normalno da mlade osobe putuju malo autobusom, malo stopom, malo vozom, gdje je koje prevozno sredstvo dostupno, odsjedaju u hostelima, obilaze zemlju, vrlo je lijepo, ali nije baš preporučljivo.“ (iz intervju sa predstavnicom MUP KS)

158 Intervju sa predstavnicom MUP RS

civilno društvo, pa možda i centri za socijalni rad, pojavljuju se kao izvršni organi, oni koji više rade, čak i poslove koji nisu u njihovoj nadležnosti u odnosu na pravosudne institucije koje imaju veću moć, a često ulažu manji ili nedovoljan trud.

Institucije su sastavni dijelovi društva, pa ako postoji visok stepen stigme prema osobama koje prijavljuju djela nasilja (što jeste slučaj), onda institucije u tome imaju svoju ulogu. Dominantni diskurs o stigmati stoga na ovaj način postaje opće mjesto (onaj kojeg svi koriste, a bez konkretnog krivca), a u pozadini čega je često nedovoljan rad i/ili preuzimanje odgovornosti pojedinih aktera.

U prilog ovoj tvrdnji ide i često pominjanje potrebnog "afiniteta za rad" na ovim slučajevima. Kako u policiji, tužilaštvu ili pak civilnom sektoru koji se bavi ovim slučajevima, može raditi neko ko nema afiniteta za rad na ovim predmetima? Čini se da je pitanje senzibilizacije, koja bi trebala da se stiče specijaliziranom edukacijom, zamijenjeno ličnim afinitetima, te se oni uzimaju kao mjerilo uspješnog rada. Dodatno, zabilježene su i izjave o „nametanju“ rada na ovim slučajevima, kao i one o potrebi ulaganja dodatnog truda od onog rutinskog. Drugim riječima, izgleda da je moguće djelovati u skladu sa zakonom i pravilima institucije (biti dobar radnik/ca), a praviti propuste.

U skladu s prije navedenim, sve dobre prakse koje smo mogli pratiti kroz ovu studiju čine se kao izuzeci od pravila. Ovi izuzeci znače profesionalnost, dodatan rad i zalaganje veće od onog nužnog (šta god to 'nužno' bilo). Pored vremena, čini se da je za to potrebna i volja. Stoga potreba za sistemskim rješenjem koje su predstavnice organizacije civilnog društva uporno isticale, a koje bi sporadičnost profesionalnih postupaka napravilo pravilom, definitivno nedostaje. Kako su nam pojedini intervjui pokazali, sistemsko rješenje nije samo uvezivanje rada različitih sektora. Ono je u istoj, ako ne i u većoj mjeri, interna reforma ovih sektora, kako po pitanju obezbjeđenja dovoljnog kadra i realnog normiranja ovih slučajeva, tako i dodatna i pažljivo kreirana edukacija (sa fokusom na izučavanje koncepta roda,

feminističkog pristupa pravdi i rodnu senzibilizaciju) koja bi se specifično ticala rada na ovim predmetima. Kao što je navedeno u zaključcima izvještaja o procesuiranju zločina ratnog silovanja pred Sudom BiH: „I muškarci i žene, kao svjedoci, svjedokinje ili osobe koje su preživjele zločin silovanja, uključeni su u procese suđenja, ali za svjedokinje i žene koje su preživjele zločine, bez odgovarajuće senzitivizacije na polju rodne ravnopravnosti i adekvatne dodatne edukacije onih osoba koje su uključene u sve procese suđenja, iskustvo svjedočenja pred sudom može biti naročito teško iskustvo.“¹⁵⁹

Analiza je pokazala da, pored volje da se dobre zakonske mogućnosti primijene, postoje i određeni zakonski nedostaci i neusklađenost, te upitna sudska praksa. Predočena blagonaklonost sudstva prema optuženima i strah od povrede njihovih prava pokazali su se potpuno nesrazmjerni zaštititi prava žrtve. Maloljetnim licima, kao posebno ranjivoj grupi žrtava krivičnih djela, svakako je potrebno osigurati posebno senzibiliziran tretman. Međutim, u slučaju silovanja, radi se o djelu izuzetne društvene opasnosti i teških posljedica i po odrasle osobe. Samim tim, postoji više nego opravdan osnov da se jednako senzibiliziran tretman osigura svim žrtvama. Konačno, ali ni u kom slučaju manje bitno, preblage kazne koje se kreću prema minimumu, u potpunosti obesmišljavaju kaznenu politiku i zahtjevaju hitnu reviziju.

Ovo istraživanje zasnovno je na intervjuima sa pojedinim inspektorima/cama, tužiteljima/cama i predstavnicama organizacija civilnog društva većih gradova u BiH, koji rade na slučajevima silovanja i rodno zasnovanog nasilja. Mnogi od njih su kroz opis svog posla pokazali priličan stepen profesionalnosti. Pa ipak, intervjui, a posebno njihovo komparativno gledanje, markirajući pored sadržaja i diskurs (način govora: naglašavanja, praznine i kontradiktornosti) omogućili su u značajnoj mjeri da se otkriju slabe tačke sistema koje se nužno ne vežu za rad ovih pojedinačnih sagovornika/ca.

159 Mlinarević G., Čaušević J. i Čaušević J. (2012). *Procesuiranje ratnog seksualiziranog nasilja na Sudu Bosne i Hercegovine: šta se dogodilo sa interesom pravde? Analiza i preporuke u vezi sa rodno osjetljivim praćenjem suđenja za ratno seksualizirano nasilje u Bosni i Hercegovini u periodu 23. maj 2011. – 25. maj 2012.* Sarajevo: ACIPS, str. 48.

IV

ISTRAŽIVANJE: PERCEPCIJA KRIVIČNOG DJELA SILOVANJA I ŽENA KOJE SU PREŽIVJELE SILOVANJE

Brahim Kajević i Dijana Kapetanović

1. Metodologija i cilj istraživanja

Istraživanje o percepciji krivičnog djela silovanja i žena koje su preživjele silovanje je provedeno u sklopu predmeta Socijalna percepcija i stavovi na Odsjeku za psihologiju Filozofskog fakulteta u Sarajevu, u periodu maj - juni 2017. godine. Tema istraživanja je izabrana zbog njene važnosti i nedostatka prostora za diskusiju o istoj. Svjetska zdravstvena organizacija potvrdila je da otprilike 10-27% žena tokom svog života doživi seksualno nasilje. Veliki broj žena ne prijavljuje nasilje zbog straha od počinitelja, straha od osuđivanja okoline, stida te nepovjerenja u krivičnopravni sistem.

Primarni cilj konstruiranja skala stavova bio je formiranje upitnika sa najpouzdanijim česticama. Sekundarni cilj bio je detektovanje predrasuda u stavovima prema ženama koje su pretrpjele silovanje. Skala se u prvoj fazi sastojala od 62 čestice, koje su nakon istraživanja sužene na 20 čestica sa najvišom pouzdanošću. Skala koja je korištena sastavljena je od tri različite skale koje kao objekat imaju silovanje, žene koje su pretrpjele silovanje i stepen empatisanja. Skala se može primjenjivanju u otkrivanju predrasuda, s ciljem njihove korekcije edukacijom.

Na početku istraživanja postavljene su dvije hipoteze:

1. da će se značajan broj ispitanika slagati sa izjavama koje impliciraju da osoba koja je silovana snosi značajan dio odgovornosti i pokazati da posjeduje određene predrasude prema ženama koje su preživjele silovanje. Hipoteza je potvrđena;

2. da će muškarci posjedovati više predrasuda od žena. S obzirom na to da je broj muških i ženskih ispitanika neujednačen, upoređivanje nije moguće, ali se ipak u prosjeku muškarci i žene značajno razlikuju na većini čestica.

U istraživanju je učestvovalo 204 ispitanika, od kojih su 165 bile žene a 39 muškarci. Dob ispitanika je varirala od 19 do 26 godina. Upitnik je sproveden online - korištenjem Google ankete.

Glavni metodološki nedostatak skale jeste korištenje termina „silovanje“ u većini čestica, koje utječe na davanje iskrenih odgovora. Većina ispitanika osuđuje silovanje i počinitelje silovanja u većem dijelu izjava, ali kada je seksualno nasilje implicirano, kao na primjer u čestici „Pijane žene su često voljne da stupe u seksualni kontakt“, onda se veliki broj ispitanika slaže sa dotičnom česticom. U daljim istraživanjima važno je indirektno mjeriti ovakve stavove, jer direktni put često dovodi do situacije u kojoj ispitanici daju socijalno poželjne odgovore.

2. Statistički pregled rezultata istraživanja

Izdvojene čestice	Spol	Neslaganje sa izjavom u procentima (%)	Slaganje sa izjavom u
Žene izazivaju silovanje svojim izgledom i ponašanjem.	M	64,10	20,51
	Ž	79,88	6,06
Mnoge žene zbog nesvjesne želje da budu silovane same kreiraju takvu situaciju u kojoj potiču muškarca na taj način.	M	71,79	5,12
	Ž	86,67	3,64
Žene potiču muškarce na silovanje.	M	64,10	15,38
	Ž	86,06	1,81

Ako žena izaziva muškarca, sama je kriva ako dođe do silovanja.	M	71,79	12,82
	Ž	73,93	12,12
Često žene mogu tvrditi da su silovane, ako imaju emocionalne probleme.	M	46,15	23,08
	Ž	52,73	10,91
Mnoge žene izmišljaju priče o silovanju kada saznaju da su trudne.	M	48,72	12,82
	Ž	65,45	6,10
Većina optužbi za silovanje je neutemeljeno.	M	48,72	2,56
	Ž	70,91	5,45
Podatak o tome u kojoj mjeri se žena opirala, trebao bi biti presudan kod odlučivanja da li je do silovanja uopšte došlo.	M	66,67	20,51
	Ž	77,58	7,88
Ako žena nema znakova silovanja po tijelu, malo je vjerovatno da je bila silovana.	M	64,10	17,95
	Ž	82,42	3,03
Nakon silovanja, žena bi se trebala osjećati krivom.	M	87,18	2,56
	Ž	96,97	0
Žena koja sama navečer izlazi postavlja sebe u poziciju da bude silovana.	M	66,67	10,26
	Ž	78,79	6,06
Žena koja je silovana odgovorna je za to šta joj se dogodilo, a nije nevina žrtva.	M	89,74	2,56
	Ž	96,97	0
Žene mogu tvrditi da su silovane da bi sakrile prevaru od svog partnera.	M	38,46	41,02
	Ž	50,91	13,94
Ako je optužba podignuta dva dana nakon silovanja, ona vjerovatno nije istinita.	M	84,61	5,13
	Ž	90,30	1,21

Kada ženu siluje muškarac kojeg poznaje, to se može objasniti njenom promjenom mišljenja nakon čina.	M	56,41	12,82
	Ž	78,79	6,67
Svaka žena je sposobna da se odupre silovatelju, ako to uistinu želi.	M	92,31	5,13
	Ž	86,67	4,24
Žene često tvrde da su silovane da bi zaštitile svoju reputaciju.	M	46,17	20,51
	Ž	71,52	3,64
U većini slučajeva kada je žena silovana, dobila je ono što je željela.	M	89,74	2,56
	Ž	98,18	0
Žene koje prihvataju vožnju od neznanca same traže da budu silovane.	M	64,1	20,51
	Ž	73,33	11,52
Jedan od razloga zašto žene lažno prijavljuju silovanje jeste taj što žele privući pažnju na sebe.	M	33,33	35,90
	Ž	42,27	14,55

3. Analiza rezultata

Statistički pregled rezultata istraživanja pruža dovoljno eksplorativan i pregledan uvid u stavove ispitanika, razvrstan prema tvrdnjama i spolu ispitanika.

Izjave koje se nalaze u upitniku su kombinacija Fieldove skale stavova prema silovanju¹⁶⁰ i društveno raširenih stereotipa i mitova o silovanju. Glavna razlika između Fieldove skale i konačne verzije naše skale jeste fokusiranost naše skale na stavove prema ženama koje su preživjele silovanje, a ne generalno na silovanje. Takođe, naša skala uključuje mitove prema ženama koje su preživjele silovanje. S obzirom da mitovi postaju sve mnogobrojniji, oni nisu bili dio originalne Fieldove skale.

Dobiveni faktori se u određenoj mjeri preklapaju sa faktorima Fieldove skale stavova prema silovanju. Faktori predstavljaju produkte faktorske analize, koja omogućava svođenje većeg broja manifestnih varijabli na manji broj latentnih varijabli koje su u osnovi rezultata. U našem slučaju, manifestne varijable su 20 navedenih izjava, a u njihovoj osnovi su sljedeći faktori:

1. **Faktor 1: Odgovornost žene za sprečavanje silovanja**, podrazumijeva sljedeće izjave:
 - Žena koja sama navečer izlazi postavlja sebe u poziciju da bude silovana,
 - Žene izazivaju silovanje svojim izgledom i ponašanjem,
 - Žene koje prihvataju vožnju od neznanca same traže da budu silovane,
 - Ako žena izaziva muškarca, sama je kriva ako dođe do silovanja,
 - Žene potiču muškarce na silovanje.

160 Field H. S. *Attitudes toward rape: A comparative analysis of police, rapists, crisis counselors, and citizens.* Journal of Personality and Social Psychology, 36 (1978): 156–179.

2. **Faktor 2: Izazivanje silovanja od strane žrtve**, uključuje sljedeće izjave:
 - Nakon silovanja žena bi se trebala osjećati krivom,
 - U većini slučajeva kada je žena silovana dobila je ono što je željela,
 - Ako je optužba podignuta dva dana nakon silovanja, ona vjerovatno nije istinita,
 - Žena koja je silovana odgovorna je za to što joj se dogodilo, a nije nevinna žrtva,
 - Ako žena nema znakova silovanja po tijelu, malo je vjerovatno da je bila silovana.

3. **Faktor 3: Mitovi o silovanju**, uključuje navedene mitove:
 - Mnoge žene izmišljaju priče o silovanju kada saznaju da su trudne,
 - Žene mogu tvrditi da su silovane da bi sakrile prevaru od svog partnera,
 - Često žene mogu tvrditi da su silovane ako imaju emocionalne probleme,
 - Žene često tvrde da su silovane da bi zaštitile svoju reputaciju,
 - Jedan od razloga zašto žene lažno prijavljuju silovanje jeste taj što žele privući pažnju na sebe.

4. **Faktor 4: Uloga žene u odbrani silovanja**, podrazumijeva sljedeće izjave:
 - Svaka žena je sposobna da se odupre silovatelju ako to uistinu želi,

- Kada ženu siluje muškarac kojeg poznaje, to se može objasniti njenom promjenom mišljenja nakon čina,
- Podatak o tome u kojoj mjeri se žena opirala, trebao bi biti presudan kod odlučivanja da li je do silovanja uopšte došlo,
- Mnoge žene zbog nesvjesne želje, da budu silovane same kreiraju takvu situaciju u kojoj potiču muškarca na taj čin.

4. Najvažniji nalazi analize i zaključci

Istraživanje je pokazalo da su stereotipi i mitovi prilično rasprostranjeni među populacijom. Posebno zabrinjavaju podaci o izrazito visokoj stopi potvrdnih odgovora u nekim slučajevima. Primjer takvog mita je: „Žene mogu tvrditi da su silovane da bi sakrile prevaru od svog partnera“, sa kojim se složilo 41% muškaraca i 14% žena. Iznimno rijetki slučajevi, u kojima su žene lažno optužile nekoga za silovanje ili se nije moglo dokazati, koriste se kao oružje za diskreditiranje svakog narednog prijavljivanja silovanja. Ovi se mitovi, kao i ostatak skale, fokusiraju na žene. Fokusiranje na žene postaje sve češća praksa, jer se tako namjerno pomijera fokus sa silovatelja.

Postoje uočljive razlike između muškaraca i žena prilikom mjerenja stavova prema ženama koje su preživjele silovanje. Ove razlike su primjetne kod sva četiri navedena faktora. Primjerice, znatno veći broj muškaraca vjeruje da „žene izazivaju silovanje svojim izgledom i ponašanjem“ (21% muškaraca i 6% žena) ili da „žene potiču muškarce na silovanje“ (15% muškaraca i 2% žena), što predstavlja neke od najbanalnijih stereotipa koji se povezuju sa silovanjem. Sve ovo ukazuje na duboku ukorijenjenost rodni stereotipa i stigmatizacije žena koje su preživjele silovanje, ali i žena uopće.

Istraživanje koje je provedeno na ovom ograničenom uzorku trebalo je da ispita zastupljenost učestalih stereotipa i mitova među mlađom bh. populacijom. Poražavajući rezultati ne govore u prilog evoluciji našeg društva i promjeni svijesti u pogledu razumijevanja društvene opasnosti krivičnog djela silovanja, njegovih štetnih posljedica i empatičnog odnosa prema žrtvama. Nažalost, percepcija silovanja ostaje na tragu djela koje žene „same traže“, „nedovoljno mu se opiru“ ili isto „izmišljaju“.

V ZAKLJUČAK

Istraživanje koje su proveli polaznici Feminističke škole Žarana Papić u toku 2017. godine je imalo za cilj da pruži višedimenzionalan uvid u problematiku krivičnog djela silovanja i drugih oblika seksualnog nasilja u Bosni i Hercegovini. Kombinacijom pristupa koji su podrazumijevali pravnu analizu zakonskog okvira, kvalitativno istraživanje o postupanju službenih osoba i predstavnika organizacija civilnog društva, te anketu o percepciji javnosti, nastojali su se identificirati problemi u sistemu krivičnopravne zaštite i načina na koje naše društvo percipira ovaj problem.

Analiza zakonskog okvira donosi nam veoma konkretne zaključke u pogledu potrebnih usklađivanja važećih krivičnih zakona sa Istanbulskom konvencijom, sa svrhom uspostave efikasnijeg sistema prevencije i borbe protiv seksualnog nasilja. Najprije, nužno bi bilo potpuno uskladiti regulaciju krivičnog djela silovanja sa članom 36. Konvencije, te što preciznije definirati svaki drugi spolni odnos ili s njim izjednačenu radnju, koja podrazumijeva odsustvo pristanka druge osobe. Zakonodavac bi ovo posljednje pitanje trebao adresirati, bilo podvođenjem pod krivično djelo silovanja, bilo slijedeći rješenje Kaznenog zakona Republike Hrvatske, gdje su takva djela propisana kao posebna. Nadalje, neophodno je definirati pristanak na spolni odnos, kao i situacije u kojima se smatra da on izostaje. U važećim zakonima nedostaju i definicije drugih djela seksualnog nasilja, pa bi i ovdje trebalo pribjeći usklađivanju s Istanbulskom konvencijom.

Zadaća zakonodavca je da prepozna izražena društveno opasna ponašanja, te takva posebno sankcionira u svrhu generalne prevencije. Takva ponašanja mogu biti specifična za konkretno društvo, te bi tako, u kontekstu Bosne i Hercegovine kao dominantno tradicionalnog i patrijarhalnog društva, trebalo razmotriti eksplicitnu inkriminaciju krivičnih djela seksualnog nasilja koja ostaju neprijavljena i, prema tome, neprocesuirana. Ovdje je, prije svega, riječ o seksualnom nasilju koje se dešava u braku ili vanbračnim zajednicama, koje bi krivično zakonodavstvo trebalo

izvući iz „sive zone“ kriminaliteta i jasno označiti kao protupravno. Također, maloljetnim žrtvama seksualnog nasilja, koje nerijetko nisu svjesne protupravnosti djela koje su pretrpjele ili se na prijavljivanje istog ne odlučuju iz straha ili stigme i pritiska okoline i drugih razloga, trebalo bi ostaviti mogućnost prijavljivanja djela nakon stjecanja punoljetstva. U tom pogledu, potrebno je revidirati odredbe o zastarjevanju u krivičnim zakonima Federacije BiH i Brčko distrikta, na način na koji je to učinjeno u Republici Srpskoj.

Dio istraživanja koji se bazirao na intervjuima sa predstavnicima policije, tužilaštva i organizacija civilnog društva pruža uvid u pitanje funkcionalnosti postojećeg sistema zaštite žrtava i krivičnog gonjenja učinilaca. Rezultati istraživanja su pokazali da krivična djela seksualnog nasilja imaju marginalan značaj te da izostaje adekvatan odgovor nadležnih institucija kada je u pitanju procesuiranje. To podrazumijeva koordinaciju, posebnu obučenosť i senzibiliziranost u pristupu službenih osoba, ali i odgovoran, posvećen i profesionalan pristup radu na ovim, znatno osjetljivim, krivičnim djelima. Iako je moguće prihvatiti argument nedostatka kapaciteta institucija, koji svakako znatno utiče na kvalitet usluge koju pružaju građanima, čini se da se odnos društva prema seksualnom nasilju preslikava i na njihov rad. Kao što je u izvještaju vrlo dobro poentirano, niz objektivnih faktora, ali i dominantni diskurs u vidu općeg mjesta o stigmi, koja je povezana sa rizičnim ponašanjem žrtava, postaju opravdanje za nedovoljan angažman i nedovoljan stepen profesionalnosti. Na kraju, profesionalan pristup prema radu ne može zavisiti isključivo od ličnog zalaganja, puke senzibiliziranosti službenih osoba ili afiniteta za rad na ovoj grupi predmeta.

Način na koji naše društvo, a posebno mlađa populacija koja je učestvovala u istraživanju, gleda na krivično djelo silovanja i žene koje su preživjele silovanje je, u najmanju ruku, poražavajući. Nivo izmjerenih rodni, tradicionalističkih predrasuda i stereotipa pokazuje koliko je bosanskohercegovačko društvo patrijarhalno i koje sve vrste tabua nosi duboko ukorijenjene u sebi. Žene se u dobroj mjeri još uvijek smatraju odgovornim i krivim za „rizično ponašanje“ koje može prouzrokovati da postanu žrtvom nasilja, a izražen je zabrinjavajuće visok nivo nepovjerenja, posebno kod muške populacije, u pogledu odbijanja pristanka na seksualni

odnos i istinitosti prijava silovanja.

Tokom istraživanja došlo je i do posrednih saznanja o veoma bitnim aspektima u proučavanju ovog fenomena, međutim, zbog ograničenja u prvoj fazi istraživanja, ta saznanja nisu dio ove publikacije. Postupanje sudova, sudski postupci i kaznena politika su svakako jedan bitan segment koji je potrebno posebno analizirati. Osim toga, neophodno je sagledati i statističke podatke o krivičnim djelima silovanja i drugim oblicima seksualnog nasilja, koji bi trebali govoriti o učestalosti ovih krivičnih djela, broju prijava i njihovom povlačenju, broju provedenih istraga, potvrđenih optužnica i broju osuđujućih/oslobađajućih presuda. Iskustva žrtava koje su prijavile krivična djela i prošle kroz postupak pred nadležnim institucijama bi, nesumnjivo, dala nemjerljiv kvalitet sveobuhvatnosti ovog istraživanja. Stoga bi, u narednom periodu, bilo preporučljivo analizirati i ove aspekte.

Feminističke kritike društvene zbilje utjecale su na društvo da pristupi radikalnim izmjenama zakonodavstva, naročito u oblasti prava žena i uspostavljanju principa ravnopravnosti. Međutim, i pored relativno dobrog pravnog okvira, rodno zasnovano nasilje je još uvijek naša realnost. Ovakva istraživanja treba da doprinesu tematiziranju ovog problema u javnoj sferi, s jasnom porukom da bilo koja vrsta nasilja, a posebno seksualno nasilje, nije privatna stvar, krivica žrtve i nije nekažnjivo, te zahtjeva najviši stepen odgovornog i profesionalnog rada nadležnih institucija. U tom kontekstu, potrebno je i dalje raditi na unapređenju sistema krivičnopravne zaštite i zaštite žrtava rodno zasnovanog nasilja, ali i na promjeni društvene svijesti koja se značajno reflektira na prethodno navedeno. Uvjereni smo da je ovo istraživanje uspjele identificirati neke od najvažnijih nedostataka iz različitih segmenta koji su bili njegovim predmetom, kao i dati preporuke koje bi valjalo realizirati.

VI IZVORI

Literatura:

- Eighth United Nations Survey on Crime Trends and the Operations of Criminal Justice Systems, dostupno na: <http://www.unodc.org/unodc/en/data-and-analysis/Eighth-United-Nations-Survey-on-Crime-Trends-and-the-Operations-of-Criminal-Justice-Systems.html#responses>
- Italian National Statistic Institute (ISTAT): Survey on Violence Against Women, UN WOMEN, 2006.
- Kelly & Radford. "Nothing really happened: the invalidation of women's experiences of sexual violence". Critical Social Policy, Vol 10 (30), 1990.
- Mlinarević G., Čaušević J. i Čaušević J. (2012). Procesuiranje ratnog seksualiziranog nasilja na Sudu Bosne i Hercegovine: šta se dogodilo sa interesom pravde? Analiza i preporuke u vezi sa rodno osjetljivim praćenjem suđenja za ratno seksualizirano nasilje u Bosni i Hercegovini u periodu 23. maj 2011. – 25. maj 2012. Sarajevo: ACIPS.
- Smith, Merrill D., ed.: Encyclopedia of rape (1. publ. ed.). Westport, Connecticut and London: Greenwood Press, 2004.
- Štimac Radin, Helena, ed.: Konvencija Vijeća Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (neslužbeni prijevod), Ured za ravnopravnost spolova Republike Hrvatske, Zagreb, 2014.

Pravni propisi:

- Kazneni zakon Republike Hrvatske (NN 125/11, 144/12, 56/15, 61/15, 101/17)
- Konvencija o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, dostupna na: <https://rm.coe.int/168046246e>

- Krivični zakon Brčko distrikta Bosne i Hercegovine (“Službeni glasnik Brčko distrikta BiH”, broj: 10/03, 6/05, 21/10 i 9/13)
- Krivični zakon Federacije BiH („Službene novine FBiH”, broj: 36/03, 37/03, 21/04, 69/04, 18/05, 42/10, 42/11, 59/14 i 76/14)
- Krivični zakonik Republike Srpske (“Službeni glasnik Republike Srpske”, broj: 64/17)
- Zakon o krivičnom postupku Federacije BiH („Službene novine Federacije BiH”, broj: 35/03, 37/03, 56/03, 78/04 28/05, 55/06, 27/07, 53/07, 9/09 i 12/10)
- Zakon o krivičnom postupku Republike Srpske („Službeni glasnik Republike Srpske”, broj: broj: 50/03, 111/04, 115/04, 29/07, 68/07, 119/08, 55/09, 80/09, 88/09 i 92/09)
- Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku Federacije BiH („Službene novine Federacije BiH”, broj: 7/14)
- Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku Republike Srpske („Službeni glasnik Republike Srpske”; broj: 13/10 i 61/13)
- Zakon o zaštiti od nasilja u porodici Federacije BiH („Službene novine Federacije BiH”, broj: 20/13)
- Zakon o zaštiti od nasilja u porodici Republike Srpske („Službeni glasnik Republike Srpske”, broj: 102/12)
- Zakon o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka Federacije BiH („Službene novine Federacije BiH”, br. 36/03)
- Zakon o zaštiti svjedoka u krivičnom postupku Republike Srpske („Službeni glasnik Republike Srpske”, br. 21/03, 61/04 i 55/05)

Intervjui:

- Intervju sa predstavnicom Ministarstva unutrašnjih poslova Kantona Sarajevo, Sarajevo, 5.7.2017.g.
- Intervju sa predstavnicama Ministarstva unutrašnjih poslova Zeničko-dobojskog kantona, Zenica, 5.7.2017.g.
- Intervju sa predstavnicima Ministarstva unutrašnjih poslova Tuzlanskog kantona, Tuzla, 10.7.2017.g.
- Intervju sa predstavnicom Ministarstva unutrašnjih poslova Re-

- publike Srpske, Banja Luka, 10.7.2017.g.
 Intervju sa predstavnicima Kantonalnog tužilaštva Kantona Sarajevo, Sarajevo, 4.7.2017.g.
 Intervju sa predstavnicima Okružnog javnog tužilaštva u Banjoj Luci, Banja Luka, 10.7.2017.g.
 Intervju sa predstavnicama Kantonalnog tužilaštva Tuzlanskog kantona, Tuzla, 11.7.2017.g.
 Intervju sa predstavnicom Kantonalnog tužilaštva Hercegovačko-neretvanskog kantona, putem e-maila, 13.7.2017.g.
 Intervju sa predstavnicama organizacije civilnog društva iz Banje Luke, Banja Luka, 10.7.2017.g.
 Intervju sa predstavnicom organizacije civilnog društva iz Zenice, putem e-maila, 17.7.2017.g.

VII

PRILOG: OBRASCI ZA STRUKTURIRANE INTERVJUE

a. **Obrazac za intervju s predstavnicima policije**

1. Prema Vašem mišljenju, da li policijski službenici imaju adekvatnu edukaciju o načinu postupanja sa žrtvama silovanja?
2. Koja je razlika između prijave pokušaja silovanja i prijave počinjenog silovanja?
3. Kako izgledaju mjere prve intervencije policije u slučajevima kada se prijavi silovanje?
4. Kako izgleda uzimanje izjave od žrtve tokom policijske obrade slučaja?
5. Možete li nam objasniti kako izgleda sekundarna viktimizacija i kako je izbjeći?
6. Koliko često i u kojem roku se obavlja medicinsko vještačenje žrtve?
7. Da li imate redovne ili bilo kakve edukacije vezane za policijsku etiku?

8. Da li ste zadovoljni saradnjom sa zdravstvenim ustanovama prilikom provođenja zaštitnih mjera predviđenih Zakonom o zaštiti od nasilja u porodici i procesuiranja nasilja?
9. Na koji način sarađujete sa državnim institucijama (centrima za socijalni rad, zdravstvenim ustanovama, pravosuđem), nevladinim organizacijama i sigurnim kućama za smještaj žrtava?
10. Da li smatrate da je policija ranije imala veliko polje „slobodne procjene i ocjene dokaza“ u slučajevima seksualnog nasilja i nasilja uopće? (u smislu da je od vas puno zavisilo kome ćete proslijediti izvještaj – kantonalnom tužilaštvu, ako se radi o izvršenom krivičnom djelu nasilja u porodici ili odjeljenju za prekršaje – ukoliko ste smatrali da ima osnova za izricanje zaštitnih mjera).
11. Šta se dešava sa osumnjičenim za silovanje, pošto ga žrtva prijavi?
12. Da li policijski službenici obavezno rade Plan o provedbi zaštitne mjere i u njemu Procjenu ugroženosti žrtve i kako on izgleda?
13. Ko vrši nadzor nad provođenjem izrečene zaštitne mjere i kakva iskustva imate s tim?
14. Da li se suočavate sa problemom da nasilnik i nakon izrečene zaštitne mjere uznemirava žrtvu?
15. Imate li statističke podatke o broju prijavljenih slučajeva seksualnog nasilja i silovanja za period 2011-2016? Da li se zna koliko je u 2017. godini do sada bilo prijavljenih slučajeva?
16. Imate li statističke podatke o broju prijavljenih pokušaja silovanja za period 2011-2016? Da li se zna koliko je u 2017. godini do sada bilo prijavljenih slučajeva?
17. Imate li podatke koliko je žrtava povuklo svoj iskaz/prijavu i zbog kojih razloga?
18. Koliko je bilo prijava u kojima je optuženi bio povratnik u zločin (tj. da je ranije već bio osuđivan, ili optuživan za silovanje?)

19. Kako izgleda vaša saradnja sa tužiocima nakon izdavanja naređenja o pokretanju istrage?
20. Šta su najveći izazovi u radu na slučajevima u kojima je optužba za silovanje?

b. Obrazac za intervju s predstavnicima tužilaštava

1. Prema Vašem mišljenju, da li tužitelji/ce imaju adekvatnu edukaciju o načinu postupanja sa žrtvama silovanja?
2. Kako izgleda postupak pokretanja istrage?
3. Šta se dešava sa osumnjičenim za silovanje, pošto ga žrtva prijavi i pokrene se istraga?
4. Ko vrši nadzor nad provođenjem izrečene zaštitne mjere, ako bude izrečena, i kakva iskustva imate s tim?
5. Imate li statističke podatke o broju pokrenutih istraga u slučaju silovanja za period 2011-2016? Da li se zna koliko je u 2017. godini do sada bilo pokrenutih istraga?
6. Da li imate podatke o tome koliko je žrtava povuklo prijavu/iskaz?
7. Koji su razlozi povlačenja prijave i kako to izgleda u vašoj praksi?
8. Koliko je bilo istraga u kojima je optuženi bio povratnik u zločin (tj. da je ranije već bio osuđivan, ili optuživan za silovanje?)
9. Među onima koji su već osuđivani za silovanje, koliko ih je koji su odslužili manje zatvorske kazne od presuđenih?
10. Tamo gde su donijete osuđujuće presude, da li je osuđeni izdržao punu kaznu, tj. da li se osuđeni silovatelji puštaju prevremeno zbog «dobrog vladanja» i sl.?
11. Koje argumente koristi odbrana prilikom zastupanja optuženog na sudu?
12. Da li odbrana pokušava da ospori moralnost žrtve ne bi li optuženi dobio povoljniju presudu?
13. Šta su najveći izazovi u radu na slučajevima silovanja?

c. **Obrazac za intervju sa organizacijama civilnog društva**

1. Imate li podatke o tome koliko je pokrenutih istraga u slučaju silovanja za period 2011-2016? Da li znate koliko je u 2017. godini bilo pokrenutih istraga?
2. Da li znate šta se dešava sa osumnjičenim za silovanje, pošto ga žrtva prijavi i pokrene se istraga?
3. Kako žrtve silovanja podnose postupak istrage (imaju li psihološku i medicinsku pomoć) i kako se zločin silovanja „dokazuje“?
4. Šta je, po vašem iskustvu, ono što najviše smeta žrtvi u procesu dokazivanja silovanja?
5. Da li imate podatke o tome koliko je žrtava povuklo prijavu/iskaz?
6. Koji su razlozi povlačenja prijave/iskaza?
7. Prema Vašem mišljenju, da li tužitelji/ce imaju adekvatnu edukaciju o načinu postupanja sa žrtvama silovanja?
8. Koje argumente koristi odbrana prilikom zastupanja optuženog na sudu?
9. Da li odbrana pokušava da ospori moralnost žrtve ne bi li optuženi dobio povoljniju presudu?
10. Da li znate - tamo gdje su donijete osuđujuće presude, da li je osuđeni odslužio punu kaznu, tj. da li se osuđeni silovatelji puštaju prijevremeno zbog “dobrog vladanja” i sl.?
11. Da li imate iskustvo da su se žene koje su preživjele silovanje prvo obraćale vama, a ne policiji?
12. Kako žene najčešće saznaju za vašu organizaciju i da li ste vi umreženi s drugim organizacijama koje im mogu pomoći?
13. Na koji način vaša organizacija pruža pomoć ženama?
14. Prema vašem mišljenju, šta su najveći izazovi policiji i tužilaštvu u radu na slučajevima silovanja?
15. Prema vašem iskustvu, sa čim se suočavaju žene koje su bile žrtve silovanja?
16. Šta su najveći izazovi u radu sa ženama koje su bile žrtve silovanja?

VIII BIOGRAFIJE

Vladana Vasić (Sarajevo, 1990.) završila je studij prava na Univerzitetu u Sarajevu. Radi u Sarajevskom otvorenom centru od aprila 2012. godine na pitanjima zagovaranja, pravnog savjetovanja i monitoringa rada institucija vlasti. (Ko)autorica je različitih prijedloga novih zakona, izmjene i dopuna postojećih zakona i politika prema institucijama u BiH. Njen fokus su pitanja vezana za krivična djela počinjena iz mržnje i diskriminaciju. Vladana je članica Evropske komisije za pravo seksualne orijentacije (European Commission on Sexual Orientation Law). Kontakt: vladana@soc.ba

Nejra Nuna Čengić (Split, 1971). Osnovne studije iz filozofije i sociologije završila je na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu, a doktorat iz antropologije svakodnevnog življenja na AMEU-ISH Ljubljana. Njeni istraživački interesi tiču se govora, nasilja, društvenog sjećanja, rodnih odnosa. Autorica je samostalnih i koautorskih akademskih članaka, knjige, poglavlja knjiga i recenzija, te je kourednica knjige i časopisa. Članica je stručnih i aktivističkih mreža i dio je tima Fondacije Mirovna akademija. Od 2007/2008. godine predaje postdiplomski izborni kurs Životne priče i dijalozu pri Centru za interdisciplinarne studije Univerziteta u Sarajevu, gdje je stekla i većinu radnog iskustva. Dala je veliki doprinos uspostavljanju programa Rodnih studija na Univerzitetu u Sarajevu. Živi i radi u Sarajevu. Kontakt: nejrasa@gmail.com

Brahim Kajević je završio Psihologiju na Filozofskom fakultetu u Sarajevu i student je završne godine osnovnih studija odsjeka Međunarodni odnosi i diplomatija na Fakultetu političkih nauka, takođe u Sarajevu. Autor je dva romana. Njegovo prethodno iskustvo uključuje dvogodišnji rad na projektu „Debatni klub“ u Institutu za razvoj mladih, stažiranje u Agenciji Ujedinjenih nacija za ravnopravnost spolova i osnaživanje žena i konsultansku poziciju Mlađeg asistenta u Odjelu za komunikacije Dječijeg fon-

da Ujedinjenih nacija. Kontakt: braccokajevic@hotmail.com

Dijana Kapetanović je studentica postdiplomskog studija Psihologije na Filozofskom fakultetu u Sarajevu. Volontiranjem se bavi više od četiri godine, najduže u nevladinoj organizaciji „Narko NE“ u projektu „Stariji brat, starija sestra“; uz to, volontira u organizaciji „Kruh svetog Ante“, te sudjeluje u humanitarnim akcijama organizacije. Kontakt: dijana.kapetanovic@live.com

Vesna Pirija (Sarajevo, 1985). Diplomirala je pravo na Pravnom fakultetu Univerziteta u Sarajevu 2008. godine. Poslijediplomski master studij završila je 2013. godine pri Centru za interdisciplinarnu postdiplomsku studiju Univerziteta u Sarajevu, Odsjek za evropske studije, i stekla akademsko zvanje magistricе evropskih studija. Završni rad odbranila je na temu “Uloga Suda pravde Evropske unije u stvaranju prava EU”. Godine 2014. stekla je Cambridge International Diploma in Business. Trenutno je doktoranda na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Mostaru, Međunarodnopravni smjer. Zaposlena je u Visokom sudskom i tužilačkom vijeću Bosne i Hercegovine. Dodatno stručno usavršavanje pohađala je iz oblasti ravnopravnosti spolova, borbe protiv diskriminacije, upravljanja pravosuđem, pisanja i implementacije projekata, upravljanja ljudskim resursima i alternativnih načina rješavanja sporova (ARS). Autorica je stručnih radova na teme diskriminacije, ravnopravnosti spolova, pravosudnog sistema BiH i EU te ARS-a. Kontakt: vesna.pirija@gmail.com

O Sarajevskom otvorenom centru

Sarajevski otvoreni centar (SOC) zagovara puno poštivanje ljudskih prava i društvenu inkluziju LGBTI osoba i žena. Sarajevski otvoreni centar je nezavisna, feministička organizacija civilnog društva koja teži osnažiti LGBTI (lezbejke, gej, biseksualne, trans* i interspolne) osobe i žene kroz jačanje zajednice i građenje aktivističkog pokreta. SOC također javno promoviše ljudska prava LGBTI osoba i žena, te na državnom, evropskom i međunarodnom nivou zagovara unapređivanje zakonodavstva i javnih politika u Bosni i Hercegovini. Osim bavljenja pravima i kulturom LGBTI osoba, posebno samo istraživali i pisali o historijskim, kulturalnim i socijalnim pitanjima vezanim za žene, te smo ovakvom proizvodnjom znanja unaprijedili feminističke debate u javnom diskursu Bosne i Hercegovine. Detaljan pregled svih naših aktivnosti i postignuća dostupan je na našoj web stranici www.soc.ba.

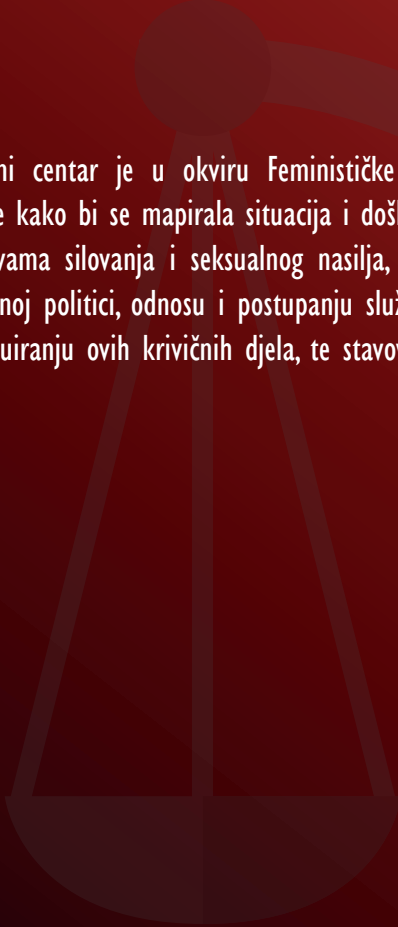
O ediciji Gender

Ova publikacija izlazi u okviru edicije Gender, koju Sarajevski otvoreni centar objavljuje već pet godina. U ediciji Gender objavljujemo različite naslove koji se tiču roda kao sociološki i kulturološki uvjetovane razlike između muškaraca i žena, koje su prije svega proizvod normi, praksi, običaja i tradicije i kroz vrijeme su promjenljive. U pitanju su knjige koje koncept roda propituju iz različitih društvenih kategorija, poput feminizma, sigurnosti, politike, umjetnosti, historije, svakodnevice, liderstva itd.

Publikacije objavljene u ovoj ediciji:

1. Adriana Zaharijević (priređila, 2012). *Neko je rekao feminizam? Kako je feminizam uticao na žene XXI veka*. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar/Fondacija Heinrich Böll/Fondacija Cure.
2. Damir Arsenijević, Tobias Flessenkemper (priređili, 2013). *Kojeg je roda sigurnost?*

- Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar.
3. Zlatiborka Popov-Momčinović (2013). *Ženski pokret u Bosni i Hercegovini – Artikulacija jedne kontrakulture*. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar/Fondacija CURE/CEIR.
 4. Jasmina Čaušević (priredila 2014). *Zabilježene – Žene i javni život Bosne i Hercegovine u 20. vijeku*. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar, Fondacija CURE.
 5. Natalija Bratuljević, Katarina Živanović (2015). *Studija izvodljivosti za osnivanje ženskog fonda u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar, Fondacija CURE.
 6. Jasmina Čaušević (priredila 2015). *Zabilježene – Žene i javni život Bosne i Hercegovine u 20. vijeku. Drugo, dopunjeno i izmijenjeno izdanje*. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar, Fondacija CURE.
 7. Jasmina Čaušević (priredila 2015). *Feministička čitanja društvenih fenomena*. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar.
 8. Marina Veličković, Arijana Aganović i Edita Miftari (2015). *1995-2015: Žene i politički život u postdejtonskoj Bosni i Hercegovini*, Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar.
 9. Jasmina Čaušević (priredila 2016). *Feministička čitanja društvenih fenomena, Radovi polaznica/ka Feminističke škole Žarana Papić, drugo dopunjeno izdanje*. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar.
 10. Jelena Milinović (2017). *Liderke izbliza. Prilog proučavanju liderstva žena u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar.

Sarajevski otvoreni centar je u okviru Feminističke škole Žarana Papić uradio istraživanje kako bi se mapirala situacija i došlo do širokog spektra podataka o prijavama silovanja i seksualnog nasilja, procedurama istrage, presudama, kaznenoj politici, odnosu i postupanju službenih lica koja rade na procesuiranju ovih krivičnih djela, te stavovima javnosti.